

MLADÍ ĽUDIA V NÁHRADNÝCH RODINÁCH ZÁVEREČNÁ SPRÁVA Z VÝSKUMU

Alžbeta Brozmanová Gregorová, Vlasta Belková, Anna Hudecová, Jana Šolcová, Dana Žilinčíková

Banská Bystrica

marec 2013

OBSAH:

1. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ	2
2. CIEĽ, OTÁZKY, PREDMET A OBJEKT VÝSKUMU	19
3. POPIS VÝSKUMNÉHO POSTUPU A POUŽITÝCH VÝSKUMNÝCH NÁSTROJOV	21
4. ANALÝZA VÝSLEDKOV VÝSKUMU	23
5. ZHRNUTIE VÝSLEDKOV VÝSKUMU A ODPORÚČANIA	54
6. ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV	58

1. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Podpora a ochrana práv detí je dôležitou súčasťou všetkých medzinárodných dohovorov, ktoré formou preventívnych aktivít zabezpečujú a zabraňujú situáciám ohrozenia detí, ich opustenia, zanedbávania a pod. K základným právam dieťaťa patrí právo na bezpečný život a právo vyrastať a byť vychovávané v prostredí vlastnej rodiny. Existujú však situácie, keď dieťa z rôznych dôvodov nemôže vyrastať vo vlastnej biologickej rodine a je potrebné zabezpečiť mu náhradnú starostlivosť. V takýchto prípadoch majú svoje opodstatnenie jednotlivé formy náhradnej starostlivosti, ktoré sú perspektívou pozitívneho vývinu a prežitia plnohodnotného, kvalitného života v dospelosti.

Problematika náhradnej starostlivosti je na Slovensku dlhodobo riešená z rôznych aspektov. V ostatnom období je záujem o túto problematiku ovplyvnený viacerými skutočnosťami, predovšetkým vstupom Slovenska do EÚ a implementáciou medzinárodných záväzkov do národnej legislatívy a pod.

Závažnosť tohto problému bola predmetom záujmu viacerých odborníkov, Škoviera, Hudecová, Mikloško, Filadelfiová a ďalší. Spomenutí autori realizovali viacero výskumov, ktoré sa zaoberali predovšetkým kvantitatívnym výskumom v tejto oblasti. Starostlivosť a výchova detí a mladých ľudí, ktorí vyrastajú v náhradných rodinách, prináša so sebou mnoho problémov, Tieto však často zostanú neriešené, resp. mnohé sa považujú za nepodstatné, také, ktoré vyrieši život.

V súčasnosti žije na Slovensku mimo vlastného rodinného prostredia okolo 10 000 detí. Viac než polovica z nich žije v náhradnej rodinnej starostlivosti. V rámci našej legislatívy nie sú stanovené žiadne kvalitatívne štandardy pomoci deťom žijúcim v náhradnej rodinnej starostlivosti. Zákon ukladá budúcim pestúnom/adoptívnym rodičom len povinnosť absolvovať prípravu na náhradné rodičovstvo (v stanovenom minimálnom rozsahu a obsahu). Pre fyzické osoby uchádzajúce sa o inú formu náhradnej starostlivosti je táto príprava len odporúčaná. Počas realizácie náhradnej rodinnej starostlivosti nie sú stanovené kritéria ako má výchova a pomoc dieťaťa vyzeráť, akými konkrétnymi hodnotami a metódami sa má riadiť a aké priebežné vzdelávanie má absolvovať pestún alebo fyzická osoba. Rovnako nie sú stanovené kvalitatívne ani kvantitatívne štandardy na rozsah a obsah ďalších minimálnych, prípadne optimálnych služieb pre dospelých vykonávajúcich náhradnú rodinnú starostlivosť. Vzhľadom k vyššie uvedenému je preto na mieste získať empirické podklady o dospievajúcich a mladých dospelých, ktorí zažili náhradnú rodinnú starostlivosť a dlhší časový úsek vlastného života prežili v náhradnej rodinnej starostlivosti. Ich skúsenosti a informácie o ich životoch môžu byť cenným nástrojom na zlepšenie kvality odbornej podpory náhradného rodičovstva a tým aj kvality samotného náhradného rodičovstva. Ich skúsenosti poslúžia aj na zvyšovanie informovanosti detí a dospievajúcich o náhradnej rodinnej starostlivosti, o systéme sociálnoprávnej ochrany detí a možnostiach pomoci deťom a dospievajúcim mimo vlastného rodinného prostredia.

1.1. POTREBY DETÍ A MLADÝCH ĽUDÍ V NÁHRADNÝCH RODINÁCH

Poznatky o vývine človeka tvoria prvý nevyhnutný krok k tomu, aby sme pochopili každé dieťa. Každé dieťa sa rodí s potrebami. Ak ich svojou starostlivosťou rodičia napĺňajú, vtedy má dieťa základné predpoklady na to, aby sa harmonicky rozvinulo a stalo sa plnohodnotným zrelým dospelým jedincom. Ak dieťaťu nie je daná príležitosť na uspokojovanie niektorej základnej psychickej potreby v dostatočnej miere po dosť dlhú dobu, hovoríme o **psychickej deprivácii**.¹

Okrem psychickej deprivácie poznáme aj iné formy deprivácií:

- **Spoločenská/sociálna/citová deprivácia**

Človek je podstatou spoločenský tvor a nedostatok kontaktov s jedincami rovnakého druhu môže viesť deprivácii tohto typu. Prejavuje sa melanchóliou, depresiou a úzkosťou, nezriedka môže skončiť i samovraždou. Typickou obeťou tejto deprivácie sú starí osamelí ľudia, nezriedka i s obmedzením pohyblivosti či oslabením zmyslových orgánov (zrak, sluch), teda s kombináciou ďalších deprivácií. Nedostatočné uspokojovanie sociálnych kontaktov môže mať psychosomatické následky.

- **Biologická deprivácia**

Nedostatočný prístup k vyváženej potrave, vode, vitamínom, teplu, hygiene, zdravotníckej starostlivosti, nedostupnosti lekára. Dlhodobé prežívanie biologickej deprivácie má výrazne negatívne dôsledky pre ľudský organizmus. Biologická deprivácia môže viesť nielen k negatívne úbytku zdravia, telesného a duševného (psychického), ale i k chorobnému potlačovaniu voľného jednania. Napríklad ľudia, ktorí sú dlhodobo a nepretržite zbavovaní prístupu k potrave sa časom naučia nejstť to, na čo nemajú peniaze.

- **Motorická deprivácia**

Obmedzená možnosť pohybu môže byť spôsobená vonkajšími faktormi - spoločnosť osobu obmedzí (väzenie, totalitné režimy, finančné príčiny), ale i vnútornými - napríklad strach z pouličného násilia alebo dopravných prostriedkov. Vplyvom odopierania (zadržovania) pohybu, nosný aparát trpí rôznymi nedostatkami pohyblivosti, dochádza k prudkému zhoršovaniu motorickej inteligencie a klesá umenie motorického chovania, pretože ľudia nemajú možnosť „cvičiť“ svoju motoriku.

- **Senzorická deprivácia**

Ľudia majú nedostatok alebo nedostatočnú pestrosť zmyslových vnemov. Vplyvom jednotvárných zmyslových zážitkov klesá inteligencia, obrazotvornosť a predstavivosť, dochádza k celkovej devastácii vnímania a prežívania. Tato deprivácia spôsobuje rezignované (odovzdané) správanie a u malých detí vedie k ťažkému poškodeniu psychického vývinu. Postihnutí situáciu často riešia užívaním návykových látok, predovšetkým alkoholu, drog alebo hľadajú únik v alternatívnych realitách - knihy, počítačové hry. Pod psychickou depriváciou rozumieme stav, ktorý vzniká následkom takých

¹ LANGMEIER, J. – MATĚJČEK, Z.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha: 1974, s. 24.

životných situácií, keď dieťaťu nie je daná príležitosť na uspokojenie niektorej jeho základnej psychickej potreby v dostatočnej miere a v dosť dlhom čase. Je to predovšetkým problém detí v ústavnej výchove, ale môže sa vyskytnúť aj v rodinách.

Ukazuje sa, že spoločným menovateľom všetkých životných situácií, ktorými deti trpia, je nedostatok pocitu bezpečia, chýbanie prostredia, v ktorom by malo dieťa pocit istoty, pocit, že je chránené a milované. Dieťa inštinktívne túži po bezpečí. To znamená, že v rámci celého komplexu ostatných podnetov, ktoré dostáva a ktoré mu dávajú pocit istoty, stability, spoľahlivosti a vzájomného zväzku medzi ním a matkou, musí dostávať aj intenzívne kladné citové podnety. Podobne samotné detské prejavy majú nájsť primeraný citový ohlas, aby dieťa nezískalo plochý, vyhybavý a indiferentný postoj voči ostatným ľuďom a spoločnosti.

Detský vek je obdobím veľkého rozvoja medziľudských vzťahov. Skúsenosti, ktoré človek v detstve získa v sociálnej oblasti významne ovplyvňujú jeho ďalší život. Negatívne skúsenosti, ktoré jedinec zažíva v detstve vedú k deficitnému, excesívnemu alebo k patologickému správaniu. Pokiaľ je dieťa v detstve milované a má pozitívnu spätnú väzbu na svoju osobu, jeho správanie je ideálne.

V tomto veku teda nie je láskou jedno pohladenie za týždeň, ale kvalita celého výchovného prostredia a pôsobenia. Ak sa dieťaťu nedostáva lásky, môžu uňho vzniknúť prejavy, ktorých jadrom je neschopnosť nadviazať hlbšie citové vzťahy s inými, pokiaľ by z nich nevyplývali bezprostredné výhody. Také deti sú väčšinou samotárske a nepoznajú solidaritu. Chýbajú im city priateľstva, vďačnosti, ľútosť, úcty, súcitu, hanby a zľutovania. Ide o celú škálu prejavov od takmer nepostrehnuteľných, cez ľahostajné vzťahy k ľuďom, až po prejavy asociálne vo forme delikvencie.

Psychická deprivácia nevzniká pri krátkodobých citových depriváciách. Až ťažké a dlhotrvajúce deprivačné situácie vyvolávajú obvyčajne hlboké zmeny, ktoré môžu pretrvávajúť aj v neskoršom veku.

Matějček a Langmeier za základné psychické potreby považujú:

- potreba blízkej osoby,
- potreba určitej miery podnetov,
- potreba základných podmienok pre účinné učenie,
- potreba možnosti uplatnenia,
- potreba otvorenej budúcnosti²

Základné psychické potreby si až natoľko neuvedomujeme predovšetkým vtedy ak ich máme primerane saturované. Túžba po láske, potreba bezpečia, dôvery, dostatku podnetov a pocit, že niekam patríme, sú v nás veľmi silno zakotvené a nemôžeme ich ignorovať.

Potreba blízkej osoby

² BOHOVICOVÁ, M. – MATEJ, M. – OLEJÁROVÁ, D. PRIEHRADNÁ, D – PRIEHRADNÝ, M. :
Profesionálny rodič alebo guľatá kocka. Bratislava: 2000, s. 16 – 17.

Pre dieťa je najdôležitejšie mať možnosť vytvoriť si základný bezpečný vzťah, pripútanie s jedinou stabilnou materskou osobou. Vzťah s jediným človekom, ktorý tu bude pre dieťa, kedykoľvek to ono bude potrebovať, buduje u dieťaťa pocit dôvery, bezpečia. Pripútať sa k jedinej "materskej" osobe potrebuje dieťa preto, aby malo istotu, bezpečie, a tým pocit radosti zo života. Iba bezpečné pripútané dieťa sa neskôr je schopné osamostatniť, zdravo sa vyrovnávať so stresom, ale nielen to...³ To, že dieťa môže úspešne prejsť cez štádiá vývinu, je možné len v kontexte vzťahu rodič – dieťa. Winnicott v roku 1950 poznamenal, že ani neexistuje taká skutočnosť ako „len dieťa“. Poznáme len dvojicu „matka (rodič) dieťa“.⁴ Uspokojivé napĺňanie potreby blízkej osoby cez vytvorenie vzájomného puta pomáha podľa Fahlbergerovej (1991) dieťaťu: dosiahnuť plný intelektuálny potenciál, triediť a chápať pozorované okolie, myslieť logicky, dôverovať iným, získať sebadôveru, lepšie zvládať stres a frustráciu, redukovať pocity žiarlivosti, prekonávať bežné strachy a obavy, zvyšovať vedomie vlastnej hodnoty, pri vývine sociálnych emócií, pri vývine svedomia.⁵

Potreba určitej miery podnetov a základných podmienok pre účinné učenie

Primeraná starostlivosť rodičov o dieťa prináša dieťaťu širokú paletu stimulácie ako sú: úsmevy, prihováranie sa cez citoslovce, nosenie na rukách, vnímanie a ochutnávanie nových jedál, vnímanie hračiek a objektov rôznych tvarov, farieb a materiálu, vnímanie zvukov. „Všetky tieto podnety pôsobia kladne na jeho celkový vývoj – ich nedostatky alebo jednostrannosť vývoj naopak narúšajú a spomaľujú.“⁶

Potreba možnosti uplatnenia

V aktívnej interakcii si dieťa začína uvedomovať svoje „ja“, svoj význam, pozíciu až možnosti uplatnenia. Dieťa od svojho okolia zároveň očakáva potvrdenie svojho „ja“ – očakáva a potrebuje pochvalu, prijatie, ocenenie svojich výkonov a svojho postavenia. „Dieťa potrebuje ocenenie svojich výkonov i svojho statusu. Potrebuje potvrdenie svojej identity vo svete vecí a ľudí.“⁷ Rodičia by mali svoje dieťa viesť od absolútnej závislosti k postupnej samostatnosti, pričom naďalej zostávajú modelom pre jeho „ja“, a odovzdávať mu hierarchiu hodnôt. Deti, ktoré nemali možnosť prežívať svoje detstvo bez vážnych problémov, budú musieť vynaložiť veľa úsilia na to, aby našli samy seba, osvojili si správne vzorce správania vo vzťahoch, vybudovali si správne hranice, dokázali vnímať vlastné potreby, pocity a emócie.⁸ Niektorí odborníci z radov psychiatrov tvrdia, že ak dieťa prežíva nepriaznivé životné situácie, nemusí ho to negatívne poznačiť v ďalšom živote ak má pri sebe niekoho, kto ho „drží za ruku.“

Potreba otvorenej budúcnosti

Otvorená budúcnosť je „jedna zo základných psychických potrieb, ktorá má byť uspokojovaná, aby sa ľudský jedinec mohol zdravo po psychickej stránke javiť a aby sa cítil

³ <http://www.adopcia.sk>, 22.11.2007, 15:24

⁴ BOHOVICOVÁ, M. – MATEJ, M. – OLEJÁROVÁ, D. PRIEHRADNÁ, D – PRIEHRADNÝ, M. : *Profesionálny rodič alebo gulatá kocka*. Bratislava: 2000, s. 16.

⁵ tamže, s. 16 – 17.

⁶ MATEJČEK, Z. – KOLUCHOVÁ, J. – BUBLEOVÁ, V. – KOVAŘÍK, J. – BENEŠOVA, L.: *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002, s. 84.

⁷ ROHÁČEK, M. – MATEJ, V.: *Situácia detí žijúcich mimo rodiny na Slovensku*. Bratislava: 1995, s. 9.

⁸ ARCHEROVA, C.: *Dítě v náhradní rodině*. Praha: 2001, s. 50.

dobre na zemi. Uzatvorená budúcnosť prináša beznádej.“⁹ Pre dieťa je dôležitá potreba zdieľať s niekým spoločnú otvorenú budúcnosť. Túto budúcnosť má dieťa práve vo fungujúcej rodine.

1.2. Budovanie identity u detí v náhradnej rodinnej starostlivosti

V kontexte našej kultúry je treba identitu chápať multidimenzionálne. Pojem zahŕňa také charakteristiky ako autenticita, integrita, kontinuita, sebadefinovanie, definovanie inými, odlišnosť od iných ale aj uvedomenie si týchto odlišností, vyhľadávanie prítomnosti druhých ľudí a vytváranie sociálnych kontaktov. Od vnímanej a prežíanej identity sa často odvíja správanie jedinca.¹⁰ Z týchto dôvodov je možné konštatovať, že to ako sa dieťa správa, ako vníma náhradnú rodinu či akceptuje túto skutočnosť je aj záležitosťou budovania a formovania jeho identity.

Každý človek potrebuje získať v priebehu života svoju vlastnú identitu. Dieťa ju získava už v detstve a buduje si ju aj počas svojho dospelovania. Súčasťou budovania našej identity je náš pôvod, naša životná história bez toho, aby naša minulosť bola opradená zbytočnými tajomstvami.

Podľa Sobotkovej¹¹ identitu jedinca môžeme vymedziť ako:

- hlboký pocit vlastnej totožnosti založený na prežívaní vlastnej kontinuity,
- stotožnenie jedinca s jeho životnými rolami
- prežívanie príslušnosti k väčším alebo menším spoločenským celkom.

K detskej identite patrí teda minulosť dieťaťa nech bola akákoľvek. Platí to predovšetkým pre dieťa, ktoré vyrastá v náhradnej rodine, pretože ak tomu tak nie je hrozí strata dôvery, strata srdečnej rodinnej atmosféry, ktorá je pre zdravý psychický vývin dieťaťa potrebná a dôležitá. Pre dieťa vyrastajúce v náhradnej rodine je teda dôležité poznať pravdu o svojom pôvode, pravdu o tom, že je osvojeným dieťaťom. Toto veľmi úzko súvisí s potrebou totožnosti, identity rodiča a dieťaťa. Súvisí to s odpoveďou na otázky „kto som“, „aké miesto zaujímam v sieti medziľudských vzťahov“, „čo znamenám pre seba a iných.“

Podobne ako u rodičov aj u dieťaťa je uspokojenie z poznania vlastnej identity dôležitou podmienkou pre jeho zdravý vývin. Viacerí autori sa zhodujú v tom, že zatajované fakty môžu byť v mnohých prípadoch príčinou rozpadu náhradnej rodiny. Identita dieťaťa sa buduje na základe sebaobrazu. Obraz vlastnej osoby si dieťa vytvára na základe reakcií iných, podľa toho aké reakcie na jeho prejavy, správanie, konanie mu ľudia z jeho okolia poskytujú. S týmto obrazom sa stotožní a podľa neho sa bude správať. Ak má dieťa o sebe vytvorený negatívny obraz, nemôže mať ani sebaúctu, zdravé sebavedomie a vedomie vlastnej hodnoty.

⁹ MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z.: *Jak a proč nás trápi děti*. Praha: 1997, s. 19.

¹⁰ Bačová, V.: Identita v sociální psychologii. In.: Výrost, J. – Slaměník, I.: *Sociální psychologie*. Praha 2008, s. 1110

¹¹ Sobotková, I.: *Psychologie rodiny*. Praha, 2001, s. 30

Jednou z úloh náhradných rodičov je prelomiť bludný kruh negatívneho sebaobrazu opustených detí. Možnosťou, ktorá nám v tomto pomôže, je aj to, aby sa dieťa dozvedalo pravdu, pravdu o sebe, o svojom pôvode. Pre niektorých náhradných rodičov je to často ťažká úloha, čo je ovplyvnené skutočnosťou, že k totožnosti dospelého človeka patrí rodičovstvo. Je to jedna zo zložiek sebarealizácie aj dôkazom spoločenskej hodnoty. Motivácia náhradných rodičov prijať cudzie dieťa za svoje je často determinovaná práve nenaplnenou potrebou rodičovstva. Ak dôjde k jej naplneniu, vytvára sa u nich prirodzene silná tendencia nadobudnuté rodičovstvo chrániť, utvrdiť. Často práve tento fakt vedie k tomu, že sa usilujú poprieť pravdu, respektíve zahaliť túto skutočnosť rúškom tajomstva.

Pri formovaní identity z perspektívy individuálneho vývinu je dôležité si uvedomiť, že nepriaznivé okolnosti v priebehu vývinu môžu mať devastujúci vplyv na jej vývoj identity. Absencia pevného citového puta a súvislej rodičovskej starostlivosti môžu vyústiť do porúch utvárania vlastnej identity. Dôvodom môže byť však takisto aj ohrozenie prežívania vlastnej jedinečnosti. K tomuto môže dôjsť vtedy, ak z akýchkoľvek dôvodov neposkytneme dostatočné informácie o tom, aká bola a je životná história dieťaťa, alebo sa dieťa o svojej minulosti dozvie náhodne, neprimeraným spôsobom. Výsledkom je nezvládnutie budovania vlastnej, osobnej identity čo môže často vyústiť do celého radu vážnych životných problémov. Takýto človek prežíva pocit neukotvenosti, nezakorenenosti, trápi ho neistota o jeho vlastnej totožnosti, nutkanie pýtať sa „kto som“ a „kam patrí?“ Je preto prirodzené, aby náhradná rodina akceptovala tieto skutočnosti. Náhradní rodičia musia podporovať u dieťaťa poznanie jeho vlastnej minulosti. Pre deti, ktoré nemali priamočiary štart do života, je možno dôležitejšie ako pre ostatných, aby sa o sebe dozvedali čo najviac a čo najskôr. Ak nevedia, čím prešli, nedokážu sa vo svojom živote vyznať, a preto aj prekonávať mnohé problémy a traumy. Každé dieťa má právo vedieť o svojom pôvode a je vhodné, ak sa to dozvie práve od svojich najbližších - náhradných rodičov. J. Archerová, radí náhradným rodičom: „Začnite od toho, čo skutočne viete. Nevytvárajte zámerne falošný príbeh a svoju predstavu o tom, čo sa v živote dieťaťa mohlo odohrať, nepredkladajte ako nepochybnú skutočnosť, ale ako pravdepodobnú variantu.“ Aj vďaka tomu môže mať dieťa pocit, že skutočne existuje.¹²

Potreba pozitívnej identity je jednou zo základných psychických potrieb, ktoré musia byť uspokojované v náležitej miere a vhodnej dobe, ak sa má osobnosť dieťaťa utvárať zdravo. Výsledkom uspokojovania tejto potreby je pozitívne prijatie samého seba. Pozitívne akceptovanie seba samého je jedna zo základných podmienok pre pozitívne prijímanie druhých ľudí. Identita je naše spoločenské ja, naša vnútorná odpoveď na otázku kto som, čo znamenám pre seba, pre iných, aké miesto mám v spoločnosti. Opakom identity je anonymita. Tá predstavuje situáciu, keď nemáme žiadne spoločenské ja, keď na spoločenskom dianí nemáme účasť, keď nie sme prijímaní ako individuálna hodnotná osobnosť. Identita má aj vonkajšie inštitucionalizované znaky, ako napr. meno, priezvisko, občiansky preukaz, kamarátske prezývky... Patrí sem aj národnosť a štátna príslušnosť. Podstatnou časťou identity je aj náš pôvod, naša životná história. Ak náhradní rodičia rešpektujú tieto skutočnosti, vytvárajú dobré podmienky na to, aby dieťa našlo ukotvenie.

¹² ARCHEROVÁ, J.: *Dítě v náhradní rodině*. Praha: 2001, s. 100.

V náhradnej rodine dieťa nachádza svoju identitu, identitu osvojeného dieťaťa, identitu sprostredkovanú a posilňovanú prijatou rodičovskou identitou adoptívnych rodičov.

1.3. Charakteristika obdobia dospievania vo vzťahu k formovaniu identity

Aj keď náhradní rodičia venujú pozornosť budovaniu identity dieťaťa často krát sa problémy s identitou vyhrotia v období dospievania, kedy mnoho pubescentov a adolescentov túži poznať svojich biologických rodičov. Nájst' odpoveď na otázku: Prečo mi to urobili? Obdobie dospievania môže byť problematické z hľadiska výchovného pôsobenia v náhradných aj v biologických rodinách.

Pretože našu výskumnú vzorku tvorili mladí ľudia v období dospievania a včasnej dospelosti, považujeme za dôležité venovať sa obdobiu dospievania, dozrievania mladého človeka.

Z biologického hľadiska je obdobie dospievania vymedzené ako životný úsek ohraničený znakmi pohlavného dozrievania, akceleráciou fyzického rastu. Na strane druhej prebieha aj psychické zrenie. Z dieťaťa sa v čase dospievania formuje cez emočnú labilitu, hľadanie seba samého v nových sociálnych rolách dozrievajúca osobnosť.

Podľa J. Langmeiera a D. Krejčířovej¹³: „Telesné, psychické a sociálne zmeny v období dospievania prebiehajú do istej miery súčasne a navzájom závisle. Priebeh psychických zmien a sociálneho postavenia je vždy ovplyvňovaný množstvom ďalších faktorov, ktoré pôsobia ako sprostredkujúce premenné: zmeny spojené s pohlavným zrením môžu pôsobiť nielen priamym pôsobením výrazných hormonálnych pochodov na nervový systém, ale nepriamo tým, že mladistvý pozoruje zmeny na svojom tele aj zmeny v prístupe dospelých k nemu a reaguje nato túžbou po dospelejšom postavení, ale aj neistotou, alebo úzkosťou.“

Dôležitú úlohu pri dospievaní každého jedinca zohrávajú aj sociálne, ekonomické a kultúrne faktory, takisto ako výchovný prístup rodičov, učiteľov a ďalších pre jedinca dôležitých osôb. Výchovný prístup náhradných rodičov v období dospievania môže byť ovplyvnený aj prístupom, vzťahom im zverených detí s biologickými rodičmi, respektíve genetickými činiteľmi. Dospievanie je náročná etapa života nielen pre deti, ale aj pre ich rodičov. Náhradní či biologickí rodičia by mali pri zvládaní tohto obdobia, predovšetkým vtedy keď sú bezradní, vyhľadať pomoc odborníkov. V čase dospievania prichádza k pretváraniu vzťahov k najbližším ľuďom. Deti vnímajú prehnane nedostatky a chyby rodičov, či blízkych dospelých. V rodinách často dochádza k názorovým stretom rodičov a dospievajúcich detí, presadzujúcich si svoje práva. Pre náhradnú rodinu je obdobie dospievania ich detí častokrát náročnejšie a dramatickejšie ako v biologických rodinách.

Náhradní rodičia, keďže sa „nevidia“ v dieťati, ktoré vychovávajú, nevedia ho mnohokrát pochopiť v jeho prejavoch správania, či v jeho konaní, lebo oni takí neboli, ich obdobie dospievania bolo iné. Práve pri takomto prístupe k obdobiu dospievania dochádza medzi náhradnými rodičmi a deťmi k mnohým vážnym nedorozumeniam a názorovým stretom.

¹³LANGMEIER,J.-KREJČÍŘOVÁ,D.: Vývojová psychologie. Praha 1998 s. 138

Deti v náhradnej rodine neakceptujú rodičov, lebo nie sú ich vlastní rodičia. Často počujú slová: „Nemáte mi čo rozkazovať, nie ste moji rodičia!“ „Obmedzujte ma, všetci kamaráti môžu byť vonku dlhšie ako ja“. Keby som bol váš vlastný /vlastná, kúpili by ste mi čo chcem“.

Prítomná je u detí v náhradných rodinách často aj túžba spoznať svojich biologických rodičov. Mnohé deti si svojich biologických rodičov idealizujú, chcú sa s nimi stretnúť, dúfajú, že oni by ich chápali lepšie. V tomto období niektoré deti utekajú od svojich náhradných rodičov, hľadajú pochopenie u kamarátov, alebo u cudzích ľudí, alebo sa snažia nájsť biologických rodičov. Takéto hľadanie pochopenia, môže skončiť dramaticky, alebo tragicky. Niektorým však môže pomôcť prehliť si vzťah, pochopiť práve náhradných rodičov. Pomôže im prijať identitu, ktorú si budovali v náhradnej rodine, stotožniť sa s ňou.

1.4. VYBRANÉ PROBLÉMY NÁHRADNÉHO RODIČOVSTVA A MLADÝCH ĽUDÍ V NÁHRADNÝCH RODINÁCH

Sociálny charakter vzniku rodiny

Špecifikom náhradného rodičovstva je predovšetkým to, že náhradná rodina nemá biologický základ, je sociálne vytvorená a vzniká na základe vzťahu. Podľa Schooler¹⁴ je to vzťah založený na sľube. Matějček (2005) v tejto súvislosti hovorí o psychologickom rodičovstve. Dieťa prichádza do rodiny, s ktorou nemá prežitú spoločnú minulosť. Táto skutočnosť ovplyvňuje proces adaptácie, ale aj to či sa vytvoria funkčné vzťahy s rodičmi, súrodencami, či si dokážu vybudovať sociálnu sieť, ktorá bude pre dieťa a rodinu oporou a bude pre nich prospešná. Tieto skutočnosti môžu byť príčinou, že prijatie dieťaťa do náhradnej rodiny a proces adaptácie bude spojený s problémami a o to ťažší. Proces adaptácie si totiž vyžaduje omnoho väčšie úsilie a trpezlivosť zo strany všetkých zainteresovaných ako v bežnej rodine.

Odlíšnosť „cudzieho“ dieťaťa

Po príchode dieťaťa do náhradnej rodiny, či už je to pestúnska alebo adoptívna, nastanú nevyhnutné zmeny v rodinnej dynamike. Podobne ako narodenie dieťaťa v biologickej rodine ovplyvní všetkých členov rodiny a ich vzájomné vzťahy, aj príchod adoptívneho alebo pestúnskeho dieťaťa má podstatný vplyv na ďalšie fungovanie rodiny. Je to o to výraznejšie, že dieťa v náhradnej rodine má inú genetickú výbavu ako jeho náhradní rodičia. Fyzické odlišnosti, iná farba pleti, iný temperament, záujmy, nadanie sú všetko veci, ktoré sú viditeľné a môžu prinášať množstvo otázok ale aj problémov. Vedomie dieťaťa, že žije v náhradnej rodine môže ovplyvňovať formovanie jeho identity, jeho sebavedomia a sebaobrazu. Nemožnosť poznať svoje korene alebo chýbajúce informácie o určitej časti (etape) svojho života môžu negatívne ovplyvniť budovanie jeho identity. Príčinou toho, že dieťa sa ťažšie prispôsobuje v nových podmienkach náhradnej rodiny a prejavujú sa u neho výraznejšie ťažkosti v adaptácii, a neschopnosti „integrovat sa“ do rodiny môže byť spôsobené práve rozdielnymi koreňmi dieťaťa. Nie je to záležitosť neprispôsobivosti dieťaťa alebo zlyhania rodičovských schopností. S týmto by náhradní rodičia mali počítať.

¹⁴ Schooler, J. E.: Adopcia vzťah založený na sľube.s. 17

Uvedomenie si rozdielnych koreňov dieťaťa pomáha rodičom k tomu, aby sa snažili pochopiť odlišnosť dieťaťa a na druhej strane, aby boli schopní akceptovať dieťa také aké je a podporovali jeho schopnosti a jeho záujmy. Nerešpektovanie odlišností a rozdielností spôsobuje frustráciu u obidvoch strán tak u detí ako aj u rodičov.

Minulé skúsenosti dieťaťa

Medzi špecifiká náhradného rodičovstva patria aj minulé skúsenosti dieťaťa, ktoré si so sebou do rodiny prináša. Ako sme už naznačili deti si so sebou prinášajú často negatívne skúsenosti, traumy, ktoré ovplyvňujú ich správanie a konanie. Sú poznačené týmito skúsenosťami a prejavuje sa to početnými problémami v ďalších vzťahoch, nedôverou k svetu, celkovou stratenosťou a nezakorenenosťou dieťaťa. Mnohé deti zažili stratu pôvodnej rodiny, narušenie vzťahov, nevhodné zaobchádzanie v rámci týchto vzťahov, týranie a pod. Spoznali problematické správanie svojich rodičov, boli svedkami ich nezodpovednosti alebo antisociálneho správania. S takýmito skúsenosťami deti vstupujú do novej rodiny. Okrem týchto skúseností si prinášajú aj pravidlá ako prežiť, ktoré si osvojili vo svojich rodných domovoch. Naučili sa zásady: Nerozprávaj. Nedôveruj. Necíť¹⁵. Všetky tieto skúsenosti môžu vplývať na to, ako bude dieťa v rodine fungovať. Práve negatívne skúsenosti z ich pôvodnej rodiny, alebo inštitucionálneho zariadenia môžu narušiť a spomaliť procesy pripútania sa k náhradným rodičom. Zo strany detí to môže byť aj obava, aby znova nezažili sklamanie, obava z ďalšej straty. O to viac trpezlivosti a pochopenia to vyžaduje od náhradných rodičov, ktorí v týchto prípadoch musia byť schopní zmieriť sa s nedostatkami, problémovým správaním a často aj s neadekvátnymi reakciami detí.

Minulé skúsenosti rodičov

Svoje skúsenosti si prinášajú aj rodičia. Mnohí z tých, ktorí sa rozhodnú pre náhradnú starostlivosť o dieťa, nemôžu mať svoje deti. Nedoriešený proces smútenia nad neschopnosťou mať vlastné dieťa môže negatívne ovplyvniť budovanie vzťahov v náhradnej rodine. Ďalším problémom je to, že rodičia do náhradnej rodiny vstupujú s určitými predstavami ako má dieťa a rodina vyzeráť. Tieto predstavy sa môžu veľmi líšiť od skúseností a predstáv detí, ktorým poskytnú náhradnú rodinu. Pri nenaplnení týchto predstáv rodič môže trpieť pocitmi nekompetentnosti, že nezvládol úlohu. Na druhej strane každá odchýlka od predstavy môže byť pripísaná netradičnosti usporiadania. Dieťa nie je také, aké by sme ho chceli, lebo ho nemáme odmalička a nemohli sme ho vychovať ako chceme. Predpoklad, že dieťa bude vracať náhradným rodičom ich úsilie svojou vďakou a tým, že naplní ich sny a predstavy je nereálny a ak sa tieto predstavy náhradných rodičov nenaplnia dochádza k sklamaniu. V náhradnom rodičovstve však treba počítať s tým, že dieťa nebude spĺňať ideálne predstavy. Rodičia by mali hľadať uspokojenie iným spôsobom,

Prijatie dieťaťa širšou rodinou a sociálnym okolím

Vznik náhradnej rodiny zasahuje aj do širšej rodiny a sociálneho okolia. Neprijatie dieťaťa a nepochopenie takéhoto konania širším sociálnym okolím negatívne ovplyvňuje fungovanie náhradnej rodiny a narúša vzťahy so širšou rodinou. Často to môžu byť negatívne reakcie zo strany okolia s čím sa biologické rodiny nestretávajú. Náhradná rodina často čelí rôznym predsudkom. Často musí presviedčať okolie o opaku.

¹⁵ Schooler, 1999, s.47-48

Prijatie nechcených detí

Špecifikom náhradného rodičovstva je aj skutočnosť, že ide o deti, ktorých sa vlastní rodičia vzdali čo môže vyvolávať viaceré problémy. Nie je to len osobný problém biologických rodičov matky či otca, ale aj vážny problém dieťaťa a osvojiteľov. Riešenie vyžaduje interdisciplinárny prístup, pretože ide o problém etický, medicínsky, právny, psychologický, a pedagogický.

Nechcené deti sú dlhodobo stredobodom záujmu nielen odbornej i vedeckej verejnosti. Na základe vedeckého výskumu,¹⁶ v rámci ktorého boli skúmaní respondenti sledovaní v niekoľkých životných etapách vo veku 9,16, 21 a 30 rokoch života bolo preukázané, že nechcené deti vykazovali vo svojom psychosociálnom vývine nižšiu psychickú i sociálnu prosperitu. Objavovalo sa u nich častejšie ako u kontrolnej skupiny detí problémové správanie. Výsledky u detí školského veku ukázali, že dosahovali podstatne horšie školské výsledky, ktoré nezodpovedali ich intelektovej úrovni. Skúmaní respondenti boli menej obľúbení u rodičov i u učiteľov. V období rannej dospelosti sa omnoho častejšie dostávali do evidencie protialkoholických a protidrogových poradní a častejšie sa dostávali do konfliktov. Negatívne boli poznačené aj ich sociálne vzťahy čo sa prejavilo tým, že mali menej priateľov, častejšie sa v priateľoch sklamali. Podobnú tendenciu zaznamenávali aj vo svojich partnerských vzťahoch.

Ako rodičia sa prejavovali ako menej citliví a menej akceptujúci vlastné deti. Tieto výsledky sa potvrdili aj pri sledovaní obidvoch skupín vo veku 30 rokov.¹⁷ Celkovo môžeme povedať, že skúmaná skupina respondentov bola menej spokojná so svojim životom aj so svojím psychickým stavom. Zrejme sa na tom podieľal aj fakt, že nechcené zostali aj počas svojho detstva a dospievania neakceptovaní. Ani v súčasnosti nemôžeme predpokladať, že tieto javy úplne vymiznú. Náhradní rodičia by teda skutočnosť, že u týchto detí sa môžu prejavovať výrazné výchovné problémy mali brať do úvahy. Od nich to vyžaduje vysokú mieru porozumenia a pochopenia. Dôležitú úlohu tu zohráva dosiahnutie takého rodičovského postoja, v ktorom má dieťa jedinečnú hodnotu. Vytvoriť podmienky pre pozitívny vývin nechceného dieťaťa môže zabezpečiť náhradná rodina, ktorá dokáže poskytnúť také prostredie, ktoré nebude dieťaťu odopierať to, čo je jeho právom. Náhradní rodičia si musia však byť vedomí toho, že mnohé problémy výchovného charakteru u týchto detí sú výsledkom ich predchádzajúceho strádania, neakceptovania zo strany vlastných rodičov. Zo strany dospelých je namieste vytvárať vzťahy založené na dôvere, sympatii, vzťahy kde dieťa má istotu, že je milované a dospelým na ňom záleží. Nie je namieste úzkostlivý prístup zo strany rodičov. Takéto dieťa viac ako iné potrebuje pocit, že aj napriek problémom sú jeho najbližší s ním, akceptujú ho také aké je.

Ak náhradní rodičia poznajú rodinnú anamnézu biologických rodičov a vedia, že dieťa je z ich strany nechceným dieťaťom, dokážu lepšie pochopiť vyskytujúce sa prejavy nevhodného správania dieťaťa. Sú si vedomí možných komplikácií a nie sú nimi zaskočení.

¹⁶ DUNOVSKÝ, J. a kol.: *Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa*. Praha: 1995, s. 106

¹⁷ MARHOUNOVÁ, J.: *O kamenení*. In: *Deti a my*, Roč. 5, 1995, s. 22 - 24

Prijatie starších detí

S načrtnutým problémom veľmi úzko súvisí problém veku, v ktorom sa dieťa dostáva do náhradnej rodiny. Viacerí autori zaoberajúci sa touto problematikou sa zhodujú v tom, že pre dieťa aj pre rodičov je optimálne, aby vek dieťaťa bol čo najnižší (Vodák, 1967, Langmeier, J. - Matějček, Z., 1968, Matějček, Z. 1999). Dieťa sa v takomto prípade rýchlejšie adaptuje na prostredie, je tu menšie riziko citovej deprivácie, ktorému sú vystavené deti staršie vyrastajúce v nevhodnom rodinnom prostredí, alebo v prostredí ústavnej starostlivosti. Doterajšie skúsenosti potvrdzujú, že žiadatelia o osvojenie preferujú práve takéto deti. Sú však situácie, keď šancu získať rodinu dostanú aj deti staršie. Ide o deti, ktoré si žiadatelia osvojujú z ústavnej starostlivosti, alebo deti z biologickej rodiny, kde však neraz boli vystavené mnohým príkormom zo strany vlastných rodičov. Práve v týchto prípadoch sa môžeme stretnúť s problémom integrácie do nového aj keď bezpečného prostredia. Tieto deti sú často obeťami nezáujmu zo strany vlastných rodičov, ich odmietavého postoja a preto je pre ne typické, že sa vyznačujú viacerými znakmi deprivovaného správania. Nedokážu si vytvoriť stály, hlboký vzťah k iným. Prejavujú sa veľmi plytkými citovými väzbami. Do novej rodiny si prinášajú aj osvojené pravidlá ako prežiť. Bezohľadnosť a tvrdosť problémových rodičov poškodila ich schopnosť milovať a rešpektovať samých seba. Ak bolo dieťa dlhodobo vystavené nepriaznivým okolnostiam môžu byť aj problémy výraznejšie.

David Carder poukázal na typické schémy interakcií, ktoré sprevádzajú dieťa od rodného domova až po adoptívny domov. Patria sem tieto:

1. Pravidlá nefunkčnej rodiny : nerozprávaj, nedôveruj, necíť.
2. Dieťa si chce vybudovať puto k rodine tým, že sa tieto pravidlá snaží dodržiavať.
3. Potreby dieťaťa nie sú splnené, pretože nie je schopné spracovať systém nefunkčnej rodiny. Začína sa uzatvárať emocionálne, aby sa vyhlo bolesti. Objavuje štýl zameraný na prežitie
4. Naučená úloha môže určiť, ako sa dieťa bude snažiť vybudovať si nové vzťahy v adoptívnom domove.

Adoptívni rodičia, ktorí vytvárajú prostredie, kde sa dieťa môže naučiť, čo značí cítiť sa isto a bezpečne, čo značí dôverovať majú možnosť prerušiť celoživotnú dysfunkčnú existenciu.¹⁸

Väčšina detí, ktoré vstupujú do osvojiteľských rodín v staršom veku je poznačená práve tým, že v prostredí, v ktorom vyrastali často nič nefunguje normálne. Dotýka sa to samozrejme aj úrovne komunikácie rodičov s deťmi. Umenie poradiť si, ktorému sa deti pod vplyvom nepriaznivých okolností naučili a ktorá im umožnila prežiť je v nich hlboko zakorenené. J.

Pripútanie v náhradnej rodine

John Bowlby v 50-tych rokoch minulého storočia sformuloval teóriu pripútania, ktorá zdôrazňuje nevyhnutný zväzok medzi dieťaťom a matkou (alebo materskou osobou). Pripútanie alebo vzťahová väzba je trvalé emočné puto, ktoré deti nadväzujú k svojim najbližším ľuďom. Pre vytvorenie tohto putu sú kritickými skúsenosti z prvého roku života dieťaťa. Ak je dieťa k niekomu pripútané má silnú dispozíciu vyhľadávať blízkosť a kontakt

¹⁸ SCHOOLER, J.: *Adopcia – vzťah založený na sľube*. Bratislava: 1999, s. 49

špecifickej osoby a keď tak robí v určitých situáciách, predovšetkým keď je vystrašené, unavené alebo choré. Deti sú isto pripútané, keď vo vzťahu zažívajú istotu, naopak, ak dieťa nevie, ako bude matka reagovať, istotu vo vzťahu nedosiahne.

Pripútanie je veľmi dôležité počas celého života človeka. Postupom času sa stáva viac abstraktné bez potreby neustálej blízkosti alebo dotykov. Postupne sa dieťa začne cítiť bezpečne aj v prítomnosti iných osôb a začleňuje sa do väčších skupín, čo mu poskytuje ochranu. Na základe skúseností z detstva si budujeme svoje vzťahy aj v dospelosti. Adolescenti si začínajú vytvárať upravené partnerstvo s vybraným rovesníkom, kde sa odrážajú ich skúsenosti s pripútaním k rodičovi. Typy pripútania sa odrážajú aj na celkovom prístupe k svetu a ľuďom podľa toho, ako sme sa naučili, že sa svet a ľudia správajú k nám. Nie všetky deti však majú možnosť vytvoriť si puto s dostupnou osobou. Deti v inštitucionálnej starostlivosti si často nevytvoria kvalitné pripútanie. Niektoré deti utrpia už v mladom veku stratu a sú od svojho primárneho opatrovateľa oddelené. K poruche pripútania môžu spôsobiť podľa Mateja (2012) viaceré rizikové okolnosti:

- Zanedbávanie
- Fyzické, sexuálne, emocionálne zneužívanie
- Bolestivá alebo nediagnostikovaná choroba alebo zranenie
- Náhle odlúčenie od primárnej osoby, ktorá sa o dieťa stará
- Prenatálne užívanie drog – vrátane užívania alkoholu a/alebo drog a zlej výživy
- Časté umiestnenia v pestúnskych zariadeniach/rodinách alebo vrátenie z adopcie
- Patologická alebo nedostatočná starostlivosť o dieťa
- Fyzické alebo psychické opustenie matkou
- Predčasný pôrod.

Na základe predošlých informácií je dôležité venovať pozornosť tomu ako je to s pripútaním u detí v náhradnej rodine. Dieťa sa teda narodí do sveta, v ktorom okamžite závisí na vzťahoch so svojím okolím. Podľa kvality týchto vzťahov sa dieťa vyvíja a formuje. Od narodenia je teda pre dieťa dôležité, aby malo osobu, ktorá sa oňho postará. Nie všetky deti však majú možnosť vyrastať odmalička vo svojej biologickej rodine, čo sa na nich nejakým spôsobom odrazí. V najlepšom prípade sa dieťa dostane do náhradnej rodiny hneď po narodení, často však prežije určitý čas v prostredí, ktoré mu nenapĺňa všetky jeho psychické potreby. Ak dieťa v prvom roku jeho života vyrastá v ústavnej starostlivosti je to kritické pre vytvorenie pripútania. Dieťa môže vykazovať rozdiely v správaní a čím viac sa táto doba predĺži, tým menšia je šanca na kvalitné pripútanie a s tým súvisiace adekvátne správanie. Dieťa sa naučí žiť a fungovať určitým spôsobom čo často vyvoláva u náhradných rodičov neadekvátne reakcie a nepochopenie správania dieťaťa. Po umiestnení do náhradnej rodiny sa situácia dieťaťa obyčajne zmení. Starostlivosť, ktorú sú mu schopní dať ľudia, ktorí sú zrazu jeho ľuďmi, pozitívne ovplyvní jeho fungovanie. Je nenahraditeľné, keď má kto dieťaťu neustále vysvetľovať, čo vidí, ako čo funguje, má čas mu čítať a spĺňať jeho potreby. Deti, ktoré sú umiestnené do vhodných náhradných rodín potom, čo boli v inštitucionálnej starostlivosti, zvyknú vykazovať zrýchlené dobiehanie vo fyzickom raste, ktorý je nasledovaný aj rýchlym kognitívnym vývinom, avšak sú aj oblasti vývinu, v ktorých dieťa nie vždy napreduje, aj keď je umiestnené do stabilnej opatrovateľskej rodiny.

Deti, ktoré zažili premiestnenie či už z detského domova alebo biologickej rodiny do náhradnej rodiny, musia prejsť procesom prispôsobenia. Detské prispôsobenie aj tvorba pripútania z veľkej časti záleží aj od správania nových rodičov alebo pestúnov. Treba však brať do úvahy aj to, že niektorí náhradní rodičia neboli schopní počať vlastné dieťa, čo môže skomplikovať ich schopnosť prijatia a narušiť ich autonómne fungovanie. Niekde sťažuje situáciu náhradného rodičovstva starší vek alebo samostatná živiteľka. Podobné premenné vplývajú na to, ako bude rodina fungovať, preto je potrebné pripraviť sa na príchod dieťaťa a pokúsiť sa vyriešiť problémy, ktoré náhradných rodičov môžu zaťažovať.

Z hľadiska veku dieťaťa výskumy zatiaľ neodpovedali na otázku, dokedy je možné, aby si dieťa vytvorilo pripútanie k náhradnému rodičovi.

1.5. POMOC A PODPORA DEŤOM A MLADÝM ĽUĐOM ŽIJÚCIM V NÁHRADNÝCH RODINÁCH

Pokiaľ ide o Slovensko, dlhodobo sa nemení počet detí, ktoré sú každoročne odnímané z rodinného prostredia – cca 1 000 detí (evidencie ÚPSVR) a rovnako sa len veľmi mierne skracuje priemerná dĺžka pobytu dieťaťa v ústavnej starostlivosti (stále je viac než 4 roky). Napriek výrazným legislatívnym zmenám v sociálnoprávnej ochrane detí, ktoré priniesol hlavne Zákon č. 305/2005 a jeho aplikácia v praxi, praktický systém ochrany detí zásadne zaostáva za potrebami detí a ich rodín a v mnohých oblastiach vykazuje nízku kvalitu a nedostatočnú citlivosť k prežívaniu detí a k vzťahovým väzbám detí. Dopad ťaživých situácií na deti, ktoré potrebujú sociálnoprávnu ochranu je potom oveľa citeľnejší a je komplikované im pomáhať.

V súčasnosti neexistuje na Slovensku účinný preventívny systém včasného zachytenia problémov a pomoci cielene orientovaný na deti a mladých ľudí z náhradných rodín. V zásade sú odkázaní na iniciatívy svojich pestúnov, adoptívnych rodičov, prípadne iných opatrovateľov. V prípade vážnych problémov potom prichádza s iniciatívou škola, prípadne oddelenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

Je potrebné si uvedomiť, že odňatie z pôvodnej rodiny v dôsledku zanedbávania, zneužívania, či týrania, rovnako ako opustenie biologickým rodičom spôsobuje vážnu psychickú ujmu, často až traumy deťom. V prípade, že po týchto udalostiach nenasledovala citlivá pomoc a nebola k dispozícii vnímavá stabilná osoba, môže dôjsť k vážnym psychickým komplikáciám až ochoreniam. Podobné dôsledky môžu mať aj presuny detí zo zariadenia do zariadenia, z profesionálnej rodiny do zariadenia, zo zariadenia do nemocnice a pod. , v prípade, že neboli dodržané ohľaduplné spôsoby pomoci dieťaťu s ohľadom na jeho individuálne prežívanie. Aj z týchto dôvodov je potrebné vážne sa zaoberať systémom prevencie u týchto detí, ale aj sociálnou , psychologickou a psychoterapeutickou pomocou – individuálnou i skupinovú.

Uvedieme niekoľko príkladov z praxe, ktoré považujeme za prvé „lastovičky“ a pozitívne skúsenosti pri riešení problémov detí žijúcich mimo vlastnej rodiny. Sú to :

Kluby náhradných rodín - v rámci nich má malá časť detí a mladých ľudí z náhradných rodín s možnosť stretávať v detskej skupine v rámci Klubov náhradných rodín. Kluby sú organizované mimovládnyimi organizáciami (Návrat, o.z., Asociácia náhradných rodín, Úsmev ako dar a i.). Kluby náhradných rodín fungujú pravidelne vo viac než 20 mestách Slovenska.

Ďalšími podpornými službami, kde sa môžu deti a mladí ľudia spolu stretávať, prípadne kde sú priamo edukovaní v témach, ktoré sa ich dotýkajú sú aj **viacdenné rekreačno-poradenské alebo poradensko-terapeutické pobyty pre celé náhradné rodiny**, v rámci ktorých majú deti a mladí ľudia svoju podpornú skupinu. Tieto pobyty začal organizovať Návrat, o.z. už v roku 1995, neskôr sa k nemu postupne pridávali iné organizácie (napr. Asociácia náhradných rodín, Rozum a cit, Úsmev ako dar a i.). V súčasnosti sú tieto pobyty často zaraďované aj samotnými oddeleniami sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, do ich priorít. Väčšinou sú tieto pobyty potom na základe zmlúv realizované pre konkrétne ÚPSVaR-y akreditovanými subjektmi.

Zaujímavými podpornými službami sa ukázali aj **podporné detské skupiny pre deti v pestúnskych a adoptívnych rodinách**, realizované Návratom ,o.z. a jeho partnermi. Počas niekoľkotýždňového stretávania deti z tejto cieľovej skupiny absolvujú odborný program , ktorý Návrat využíva s povolením amerických terapeutov. Odborný program je cielene nasmerovaný na problematiku detí a mladých ľudí v náhradných rodinách. Je to pravdepodobne jediný program tohto druhu na Slovensku. Odborný program rozvrhnutý do 8-10 stretnutí vytvára priestor pre deti nad 10 rokov zdieľať v bezpečnej skupine svoju životnú históriu a rôznorodé pocity z nej (pocit viny, strachu i bezmocnosti) , terapeutický účinok je posilnený arteterapeutickými technikami, predovšetkým maľbou a tvorbou z hliny. Súčasťou odborného skupinového programu je individuálna a skupinová práca s pestúnmi, adoptívnymi rodičmi alebo inými opatrovateľmi detí a dobré poznanie životných histórií konkrétnych detí a mladých ľudí .

Už viac rokov je v Banskej Bystrici v spolupráci Centra Návrat v Banskej Bystrici a Centra dobrovoľníctva využívaný **program „Opri sa o mňa“** založený na princípe individuálneho stretávania sa dospelého dobrovoľníka s dieťaťom z náhradnej rodiny. Tento program považujeme na základe našich skúseností za jednoduchý a veľmi účinný program vhodný pre deti a mladých ľudí z náhradných rodín.

Od roku 2009 každoročne Návrat o. z. realizuje **víkendový pobyt pre mladých ľudí z náhradných rodín**. Zo začiatku bol určený pre viac než 17 ročných, v roku 2012 sa prvýkrát zúčastnili tohto pobytu aj vekovo mladší účastníci (najmladší mal 15 rokov). Pobyt je realizovaný v partnerstve odborníka a mladého človeka, ktorý je z dotknutej cieľovej skupiny, čo prináša program prispôsobený potrebám mladých ľudí. Doteraz takýto pobyt absolvovalo okolo 30 mladých ľudí vo veku 15-28 rokov. Prax ukazuje, že takýto pobyt je účinným motivačným nástrojom pre mladých ľudí , aby sa v prípade potreby, mohli napojiť na odbornú pomoc. Podľa dostupných informácií podobné pobyty začínajú organizovať aj iné organizácie. Prax ukazuje na opodstatnenosť týchto pobytov (jedinečný preventívny a komunikačný priestor) a zároveň na nevyhnutnosť prepájať ich s individuálnymi službami (mentoring, terapia, poradenstvo a i.).

Pokiaľ ide o participáciu mladých ľudí z náhradných rodín na možných zmenách systému ochrany detí, nemáme informáciu, že by boli štátom cielene vyvíjané motivujúce fóra. Prax ukazuje, že v prípade dlhodobej starostlivosti o náhradnú rodinu, vrátane cielenej pozornosti k deťom či mladých ľuďom z náhradných rodín, sa tieto deti a mladí ľudia po motivácií obrátia o pomoc, prípadne rozhodnú sa pre participáciu na projektoch a pod. tam kde boli zvyknutí dostávať pomoc v rámci rodiny .

Aktivity o. z. Návrat sa zameriavajú aj na pomoc mladým ľuďom v náhradných rodinách. V rokoch 2010-2012 individuálne poradensky a terapeuticky sprevádzali 13 mladých ľudí z náhradných rodín procesom dospievania a hľadaním ich vlastnej identity. Títo mladí ľudia sa aktívne zapojili do hodnotenia systému ochrany detí, ktorý ich počas detstva a dospievania chránil. Z výpovedí 13 mladých ľudí (vo veku 16 – 23 rokov) , v rokoch 1993 – 2012 sa ukázalo, že neboli dostatočne a citlivo informovaní o tom, kvôli čomu boli odňatí z pôvodnej rodiny, chýbali im informácie o svojej biologickej rodine. Viacerí z nich vypovedali, že by potrebovali odbornú podporu od začiatku príchodu do novej rodiny a takisto boli presvedčení o potrebe podpory aj ich biologickým rodinám aj keď s nimi už nežili). Podľa ich názoru odbornú pomoc potrebovali aj ich pestúnske a adoptívne rodiny. Výpovede týchto mladých ľudí zazneli na prvom **PUBLIC HEARINGU** mladých ľudí z pestúnskych a adoptívnych rodín, ktorý bol organizovaný 25.11.2011 v Banskej Bystrici. Ich výpovede boli sformulované do posolstva „Trináť odporúčaní pre profesionálov“ .

V roku 2011 bola táto skupina mladých ľudí rozšírená o ďalších členov. Na základe ich výpovedí a ich spoluúčasti bola vytvorená prvá publikácia „v jazyku detí o náhradnej rodinnej starostlivosti“.

V rámci projektu „Právo dieťaťa v náhradnej rodine na vlastnú identitu“, realizovaného Návratom a podporeného z prostriedkov Nadácie OSF bola vydaná publikácia pre deti a tínedžerov v pestúnskych a adoptívnych rodinách: „Vieš kto si ? ...si veľmi dôležitá osoba“.

Jedným z dôležitých nástrojov pre deti a mladých ľudí v náhradných rodinách sa ukazujú aj **knihy života**. Ide o chronologicky usporiadané udalosti opustených detí a mladých ľudí, ktorí sa ocitli na rôznych miestach, s rôznymi ľuďmi, z rôznych dôvodov. Kniha života, ktorú v útľom veku dieťaťa robí jeho vzťahová osoba , v období tínedžerstva a adolescencie ju môže robiť aj mladý človek za podpory špeciálne školeného terapeuta. Táto aktivita môže mať výraznú terapeutickú funkciu a pomáha mladému človeku pri prijímaní svojej identity a porozumeniu jeho životnej histórie.¹⁹

Citlivá komunikácia a sprevádzanie systémom sociálnoprávnej ochrany detí, možnosť vyjadriť svoje obavy a dostať zároveň vnímavú pomoc z jedného miesta, resp. od stabilnej osoby sa ukazuje ako nevyhnutná pre podporu pozitívneho sebaobrazu dieťaťa a mladého človeka v systéme ochrany detí.

¹⁹ (Robíme knihy života, Návrat 2011)

1.6. EURÓPSKE ŠTANDARDY KVALITY PRE POMOC DEŤOM ŽIJÚCIM MIMO VLASTNEJ RODINY A INÉ MEDZINÁRODNÉ INICIATÍVY

Separácia dieťaťa od jeho vlastnej rodiny je veľmi vážny a často aj bolestivý krok v živote dieťaťa už v momente keď sa začína proces rozhodovania o tejto skutočnosti. Je preto potrebné hľadať možnosti ako znížiť riziko traumy a dôsledky tejto situácie na všetkých zúčastnených vrátane detí. Ideálne je, ak je to možné, získať pre spoluprácu pri separácii dospelých/rodičov dieťaťa, preto že sú väčšinou najbližšími osobami a hlavne sú vzťahovými osobami pre dieťa.

Hľadanie ako tento proces a jeho dôsledky čo najviac eliminovať viedlo v rokoch 2003-2004 k tomu, že v rámci 24 krajín Európy sa realizoval výskum, ktorého cieľom bolo zistiť názory respondentov (respondenti mali osobnú skúsenosť so separáciou od vlastných rodičov) na proces oddelenia od rodičov a ich názory na systém náhradnej starostlivosti, ktorým prešli. Výskum sa uskutočnil v 24 krajinách Európy a výskumnú vzorku tvorilo 300 mladých ľudí s osobnou skúsenosťou s procesom separácie. Analýza ich výpovedí sa stala podkladom pre vypracovanie „Európskych štandardov kvality pre pomoc deťom žijúcim mimo vlastnej rodiny“. Platnosť štandardov bola overená pôvodnou výskumnou vzorkou. V roku 2007 boli tieto štandardy predstavené v Európskom parlamente. Postupne bol tento materiál viacerými európskymi inštitúciami na ochranu práv detí odporúčaný ako materiál, ktorý by mal byť oporou všetkým, ktorí sa v tejto oblasti profesionálne pohybujú ale aj tým, ktorých sa táto oblasť priamo dotýka.

Európske štandardy sú rozdelené do 3 hlavných častí:

- oblasť posudzovania a prijímania riešenia;
- oblasť náhradnej starostlivosti;
- oblasť ukončenia náhradnej starostlivosti.

Vo všetkých oblastiach jednotlivé štandardy popisujú zásady správania sa profesionálov v rôznych oblastiach ochrany detí a mladých ľudí. Zároveň štandardy upozorňujú na možné ohrozenia (ide napríklad o nedostatočne vypočutý názor mladého človeka pri jeho odnímaní z rodiny alebo nezrozumiteľne sprostredkované informácie o svojej pôvodnej rodine a pod.). Európske štandardy kvality by mali byť modernou pomôckou každého profesionála, ktorý sa dostane do kontaktu s touto témou. Sú bezplatne k dispozícii na www.quality4children.info Tento zásadný materiál, jediný svojho druhu v Európe je unikátny aj tým, že upozornil na množstvo detí a mladých ľudí v celej Európe, ktorých sa táto téma týka. V súčasnosti je v Európe 1,3 milióna detí v rozličných formách náhradnej starostlivosti (teda oddelené od vlastných rodičov). Takmer polovica je v ústavnej výchove a okolo 225 tisíc sú deti s rôznym postihnutím.“ Jean Claude Legrand, Regional Advisor Unicef.

Ďalšími medzinárodnými iniciatívami, ktoré pomáhajú opusteným deťom a mladým ľuďom sú: Organizácia IFCO – International foster care organization, ktorá už od roku 1981 združuje jednotlivcov (laikov i profesionálov), mladých ľudí i dospelých a organizácie, ktoré sa zaoberajú témou rodinných alternatívnych riešení pre deti, ktoré nemôžu žiť so svojimi pôvodnými rodičmi. Zmysel tejto organizácie vidíme v tom, že prostredníctvom jej web

stránky je možné aktívne participovať na činnosti tejto organizácie a prezentovať svoje vlastné skúsenosti z alternatívnej starostlivosti (www.ifco.info).

Nemenej dôležitou organizáciou, ktorá ponúka mladým ľuďom priamo participovať na riešení problémov opustených detí a mladých ľudí je medzinárodná organizácia Eurochild (www.eurochild.org) podporovaná Radou Európy. Táto ponúka možnosť mladým ľuďom z alternatívnej starostlivosti vystúpiť na odborných fórach, napr. v európskom parlamente. Eurochild je sieťou jednotlivcov a organizácií (v súčasnosti z 35 krajín Európy), ktorých snahou je zlepšiť kvalitu života detí a mladých ľudí. Eurochild je aj lobbingsvou organizáciou, ktorá sa snaží ovplyvňovať smerovanie rozpočtu EÚ smerom k súčasným témam detí a mladých ľudí a ochrane ich práv (napr. smerom k riešeniu chudoby detí a mladých ľudí, deinštitucionalizácii a pod). V súvislosti s medzinárodnými organizáciami má svoje nezastupiteľné miesto UNICEF - organizácia, ktorá na európskych fórach upozorňuje na vysoký počet detí a mladých ľudí v inštitúciách (po separácií od pôvodnej rodiny). Angažuje sa tiež v oblasti deinštitucionalizácie detí a mladých ľudí s postihnutím.

Konkrétnou pomocou pre deti a mladých ľudí v ČR je skupina Kruh mladých (www.kruhmladych.cz) so zámerom spojiť mladých ľudí z náhradných rodín a pomôcť mladším deťom šíriť osvetu a samozrejme prispieť k rozhodovaniu na národnej a lokálnej úrovni. Na Slovensku zatiaľ podobná iniciatíva absentuje.

Inšpiráciou pre riešenie uvedených problémov je však viacero web stránok napr. www.odchazim.cz zameraná na pomoc pre mladých ľudí končiacich ústavnú starostlivosť. Na Slovensku nájdeme podobné aktivity hlavne v činnosti organizácie Úsmev ako dar (www.usmev.sk). Je to program SOS – pomoc pre mladých ľudí končiacich ústavnú starostlivosť ale aj preventívne aktivity ešte pred ukončením ústavnej starostlivosti, ktoré sú zamerané na konkrétnu pomoc s bývaním, prácou a pod.). Významnou je aj bezplatná telefonická linka pre túto cieľovú skupinu: Linka pre budúcnosť: 0800 800 123.

Je potešiteľné, že deti a mladí ľudia z náhradných rodín môžu priamo svoje otázky adresovať aj ombudsmanke na www.detskyombudsman.sk, kde deti a mladí ľudia nájdú aj oblasť náhradnej starostlivosti.

2. CIEĽ, OTÁZKY, PREDMET A OBJEKT VÝSKUMU

Rozmanitosť v metodologických prístupoch ku kvalitatívnemu výskumu je široká. Túto skutočnosť si nielen plne uvedomujeme, ale považujeme ju za veľmi prínosnú. Nasledujúci projekt kvalitatívneho výskumu je postavený na základe názorovo spriaznených autorov a autoriek, ktorí reprezentujú určitý pohľad na kvalitatívny výskum, pričom tento pohľad nepovažujeme za jediný možný. Vychádzame z prístupu autorov a autoriek Švaříček, Šedřová a kol. a ďalších, ktorí sa metodológii kvalitatívneho výskumu venujú.

Kvalitatívnym výskumom je možné odhaliť neznáme v sociálnych javoch. Je zameraný na pochopenie zmyslu. Vytvára zodpovedajúci popis alebo zostavenie konštrukcie skúmaného javu (Surynek, Komárková, Kašparová, 2001).

„Kvalitatívny prístup k skutočnosti je charakteristický tým, že sa nesnaží vnútiť výseku reality svoju jazykovú hru, ale jeho úsilím je snaha o pochopenie jazykovej (a inej) hry žitej aktérmi sociálnych situácií. Účastníci sociálneho života sú odborníkmi na život, ktorý žijú. Oni (aspoň sčasti) rozumejú sociálnym javom, nakoľko oni sami ho musia zvládať“ (Švaříček, 2007).

Cieľom výskumu je *popísať aké sú životné dráhy mladých ľudí vyrastajúcich v náhradných rodinách na Slovensku.*

Predmetom výskumu sú *životné dráhy mladých ľudí, ktorí vyrastajú v náhradných rodinách na Slovensku.* Životnú dráhu možno vymedziť ako reťazec úzko prepojených udalostí alebo stavov v rôznych oblastiach života, ktoré človek zažíva od narodenia do smrti. (Alan 1989, Etapy života očima sociologie). Na životnú dráhu môžeme pozeráť ako na postupnosť profilov participácie, t.j. ako na postupnosť stavov či rolí, ktorými jedinec prechádza v priebehu života v rôznych oblastiach. (Levy, Krüeger 2001, In: Chaloupková, J., Výskum životní dráhy a analýza sekvencí: možnosti studia rodinných drah. In: Sociologický časopis, 2009, č. 2). V našom prípade budeme sledovať životné dráhy mladých ľudí od ich narodenia po aktuálny životný vek, t.j. 15 až 29 rokov.

Základná výskumná otázka je: *Akú podobu majú životné dráhy mladých ľudí vyrastajúcich v náhradných rodinách?*

Čiastkové výskumné otázky sú diferencované na základe vybraných aspektov životných dráh:

- Aký priebeh majú životné dráhy mladých ľudí vyrastajúcich v náhradných rodinách?
- Ako sú tieto životné dráhy štruktúrované v oblasti rodinného života, vzdelávania, práce, bývania, rizikového správania a partnerských vzťahov mladých ľudí?
- Aké problémy prežívajú mladí ľudia vyrastajúci v náhradných rodinách?
- Aké sú ambície a plány mladých ľudí vyrastajúcich v náhradných rodinách do budúcnosti?
- Ako je realizovaná príprava na odchod po ukončení starostlivosti?
- Aké sú skúsenosti mladých ľudí so systémom podpory a pomoci v prípade problémov?

Objektom výskumu sú mladí ľudia vo veku 18 až 28 rokov vyrastajúci v náhradných rodinách na Slovensku. Pre výber participantov a participantiek výskumu sme zvolili **kritériový výber** - cielene determinovali výskumnú vzorku na základe rodu, veku, kraja a miesta bydliska (mesto/vidiek). Oslovili sme pre realizáciu rozhovorov 9 mladých ľudí. Participantov a participantky výskumu sme vyhľadávali a oslovovali v spolupráci s občianskym združením Návrat (dve pracovníčky Centra Návrat v Banskej Bystrici boli spoluriešiteľkami výskumu).

3. POPIS VÝSKUMNÉHO POSTUPU A POUŽITÝCH VÝSKUMNÝCH NÁSTROJOV

Výskum bol založený na kvalitatívnej metodológii, **biografický dizajn**. Kvalitatívny prístup je proces skúmania javov a problémov v autentickom prostredí s cieľom získať komplexný obraz o týchto javoch, založený na hĺbkových dátach. Zámerom výskumníka realizujúceho kvalitatívny výskum je s pomocou celej rady postupov a metód odokryť a reprezentovať to, ako ľudia chápu, prežívajú a vytvárajú vlastnú sociálnu realitu (Švaříček, Šeďová, 2007). Tento prístup v sociálnych vedách vychádza z toho, ako sú rôzne pojmy a vzťahy vnímané aktérmi sociálnej reality. Význam tohto prístupu spočíva v tom, že cieľom je sprostredkovať situáciu, tak ako ju vnímajú aktéri. Dôležité je spomenúť, že pri tomto prístupe dochádza k spolupráci. „Tento prechod je možné najlepšie ilustrovať aj na zmene pomenovania objektu výskumu: od respondenta k participantovi“ (Švaříček, Šeďová, 2007, s. 18).

Úlohou tejto stratégie je teda zistiť ako sami participanti vnímajú a rozumejú sociálnym situáciám, ktoré ich vedú k určitým životným udalostiam a situáciám.

Biografický dizajn je vhodný pre zachytenie komplexnosti určitého javu, ktorý je nepriehľadný a predikovaný, pričom chceme zachytiť jeho vývoj. „Biografický dizajn sa snaží skúmať práve pohľad a prístup jednotlivca k takto komplexným javom, pretože každý jednotlivec si vytvára určitú vlastnú interpretáciu situácie. Cieľom biografie je teda zachytiť pohľad participanta výskumu na jeho životný príbeh, alebo etapy jeho života“ (Švaříček, Šeďová, 2007, s. 126). Biografia si však nekladie za cieľ pojať celý životný príbeh jednotlivca, ale pochopiť iba čiastočný výsek skutočnosti z určitého pohľadu jednotlivca na vybranú situáciu podľa cieľa výskumu. Prostredníctvom životného príbehu vidíme, ako participanti žijú a rozumejú životu a obzvlášť tomu svojmu.

Pri realizácii rozhovorov sme využili prístup spolupráce, ktorý je založený na aktívnej kooperácii participanta výskumu s výskumníkom, rozprávanie je vytvárané vo vzájomnej interakcii.

Ako techniku umožňujúcu získať spontánnych výpovedí, sme zvolili **hĺbkový, pološtruktúrovaný rozhovor** - kombinuje v sebe praktické výhody štruktúrovaných prístupov a otvoreného, neštruktúrovaného, diskusného štýlu (názory, hodnotenia). „Základnou metódou zberu dát v biografickom dizajne je rozhovor (hĺbkový a pološtruktúrovaný), ktorého sa zúčastňujú participant a výskumník. Začíname chronologickým štúdiom života participanta a pokračujeme doplňujúcimi otázkami súvisiacimi s cieľom výskumu. Pomocou otvorených otázok môže bádateľ porozumieť pohľadu participantov. Rozhovor umožňuje zachytiť odpovede a slová v ich prirodzenej podobe, čo je jeden zo základných princípov kvalitatívneho výskumu“ (Švaříček, Šeďová, 2007, s. 133). Pološtruktúrovaný rozhovor je relatívne flexibilný, je v ňom možné reagovať na neočakávané alebo zaujímavé skutočnosti, ktoré „nepatria“ do štruktúry rozhovoru, ale môžu pomôcť lepšie objasniť výskumný problém.

V úvode rozhovoru sme nahrali súhlas so spracovaním údajov. Z identifikačných údajov používame pre označenie participantov a participantiek len krstné meno, ktoré sme však zmenili. Údaje iných osôb v rozhovore sme za účelom zachovania ich anonymity zmenili alebo vynechali.

V prvej časti každého rozhovoru sme zisťovali životnú dráhu participantov/tiek. Na začiatku participanti dostali inštrukciu vypracovať časovú os od narodenia po súčasnosť. Do nej najprv zakreslili základné životné udalosti podľa vlastného úsudku. Potom boli vyzvaní aby do nej zakreslili ďalšie dôležité udalosti a situácie, ktoré prežili. Tento graf vytvoril „vodítko“ rozhovoru – urýchlil ho a sprehľadnil. Ďalšie otázky boli voľne kladené v súvislosti s danými udalosťami na životnej dráhe mladého človeka a v súvislosti s výskumnými otázkami.

Rozhovory s respondentmi a respondentkami boli realizované v prostredí ich aktuálneho bývania, prípadne v priestoroch OZ Návrat. Všetky rozhovory boli realizované počas decembra 2013. Vstup do terénu bol uľahčený tým, že s mladými ľuďmi dopredu komunikovali o výskume pracovníčky Návratu a na rozhovor ich pripravili. Vo výskume sme oslovili 9 mladých ľudí. V jednom prípade sme rozhovor do analýzy dát nezaradili, nakoľko počas rozhovoru boli prítomní aj náhradní rodičia, ktorí do rozhovoru napriek upozorneniam vstupovali a rozhovor stratil autenticitu.

Rozhovory sme zvukovo zaznamenávali a následne bol z rozhovorov vytvorený prepis. Prepis bol následne analyzovaný, v prípade potreby sme participantov a participantky výskumu kontaktovali pre overenie si získaných informácií a interpretácií.

Prvým krokom bola analýza biografických dát. Jednotlivé opisy a udalosti sa uvádzali v tej časovej následnosti, ako sa udiali v živote participantov (napríklad údaje o matke a otcovi, počet súrodencov, fakty o vzdelaní, priebeh vzdelávania...). Biografické údaje sú zachytené v **biograme** a čiastočne aj v **resumé**, v ktorom je biografia vyjadrená v rozsiahlejšej, ale predsa len komprimovanej podobe. (Kicková, 2006) Niektoré informácie spracované v biograme boli doplnené na základe informácií od sociálnych pracovníčok, ktoré s mladými ľuďmi pracovali.

Druhým krokom bola analýza dát na základe výskumných otázok, ktoré zároveň predstavovali tematické okruhy analýzy životných dráh participantov a participantiek výskumu. Analýzu sme realizovali v niekoľkých fázach. V prvej fáze si členky výskumného tímu prečítali prepisy jednotlivých rozhovorov a následne na skupinovom stretnutí zaznamenali kľúčové momenty a témy, ktoré v rozhovoroch zachytili. Zo stretnutia bol vyhotovený zápis. Následne sa každá výskumníčka sústredila na určitú výskumnú otázku, ktorú podrobne analyzovala. V ďalšej fáze sa vytvoril spoločný text, ktorý sa navzájom medzi výskumníčkami oponoval a komentoval až do výslednej podoby.

Pri realizácii výskumu sme dbali na základné kritériá kvality, reliability a validity platné v kvalitatívnom výskume. Pravdivosť a platnosť kvalitatívneho výskumu spočíva v tom, že zistenia sú podporené dôkazmi a kritériom autenticity. Usilovali sme sa skúmané javy popísať pravdivo a interpretovať ich v súlade s objektívnou realitou. Dôveryhodnosť ako základné kritérium kvalitatívneho výskumu (Gavora, 2006, Silverman 2005) sme zaistili výberom participantov výskumu, zvukovým záznamom a následným prepisom rozhovorov. Kritérium správnosti sme rešpektovali tým, že sme pracovali len s tými informáciami, ktoré sme získali, bez akéhokoľvek dopĺňania a domýšľania.

Pri analýze údajov z rozhovorov sme rešpektovali zásadu **negeneralizovať**. Každú životnú dráhu sme vnímali ako jedinečnú, individuálnu. Každý životný príbeh je iný. Je to jedinečná konfigurácia zážitkov, skúseností a ich reflexií.

Od prvého rozhovoru bolo zrejmé, že je rozdiel medzi tým, ako sa životný príbeh skutočne stal a medzi tým, ako o ňom vypovedá participant/participantka výskumu. Nakoľko sme niektoré životné príbehy mladých ľudí poznali, bolo pre nás dôležité prijať pri analýze zásadu, že nám nejde o to, čo sa v skutočnosti v živote mladého človeka odohralo, respektíve aká bola skutočne jeho prežitá biografia ale **dôležité je to, čo a ako o svojom živote/životnej dráhe participant/participantka výskumu hovorí**. Dôležité je pritom nielen to, čo hovorí, ale aj čo nehovorí a ktorým témam sa vyhýba.

4. ANALÝZA VÝSLEDKOV VÝSKUMU

V analýze výsledkov výskumu najprv predstavíme biogramy a resumé rozhovorov a následne analyzujeme životné dráhy v sledovaných oblastiach.

4.1. Biogramy participantov a participantiek výskumu a resumé rozhovorov

Rozhovor s Emkou, vek 18 rokov

Biogram

1995	narodená v Svojdži ako tretia dcéra (Emka)
1996	narodená mladšia biologická sestra
1997	narodený mladší biologický brat
1998	narodený mladší biologický brat
2012	zomrela najmladšia biologická sestra

Vzdelanie a práca:

2001- 2004	štyri ročníky na miestnej základnej škole
2004- 2008	prestup do osemročného súkromného gymnázia
2008 - 2010	návrat do deviateho ročníka na miestnej základnej škole
2011 – 2013	stredná škola- sociálna pedagogická škola odbor animátor voľného času
2011	brigáda v miestnej základnej škole (vedúca tanečného krúžku)

Rodinný život a bývanie:

1995 - 1999	detský domov Bratislava, časté návštevy nemocníc
1999	odchod z detského domova do Lovinobane s profesionálnymi rodičmi
1999 - 2001	striedavá starostlivosť profesionálnych rodičov (zamestnanci detského domova) a detského domova Bratislava
2001	dôležitá zdravotná operácia
2006- 2012	život v náhradnej rodine (pestúnska starostlivosť)
2012 - 2013	predĺženie pestúnstva do 18 roku

Resumé

Na začiatku rozhovoru je Emka zmätená, nevie kde má začať v rozprávaní svojho príbehu. Ako prvé spomenie 4. ročník na základnej škole, ale po ozrejmení že má dostatok času na premyslenie si na časovú os zakreslí niekoľko ďalších vecí a udalostí. Rozhovor tak mohol prebiehať plynule podľa priebehu života situácií. Emka pochádza z viacpočetnej rodiny, mala 2 sestry a 3 bratov. O svojich biologických rodičoch veľa nerozpráva, iba o prvom kontakte a o prvom stretnutí s nimi. Prvý rozhovor s biologickou mamou, hodnotí skôr negatívne- pretože opisuje, že prvý rozhovor bol strašný a zle načasovaný. V priebehu rozhovoru sa však niekoľko krát vracia k opisu situácii svojich súrodencov (najmladšia sestra zomrela, mladšia sestra má už 2 deti, starší brat je v Čechách...). Emka žila najprv v detskom domove, odkiaľ si ju vzala jedna z vychovávateľiek do náhradnej starostlivosti do obce Lovinobaňa. Odtiaľ však ešte niekoľko rokov chodievala do nemocnice v Bratislave, alebo späť do detského domova. Napokon Emka spolu s ďalšími dvoma chlapcami z detského domova odišla do pestúnskej starostlivosti k spomínanej vychovávateľke, u ktorej je do dnes v pestúnskej starostlivosti. Život v detstve si spája Emka so zdravotným stavom. Emka mala trachetómiu a neskôr jej hrdlo uzavreli a mala vnútornú intubačnú kanylu. Emka uvádza, že kvôli chorobe sa jej deti vysmievali – na základe toho zmenila základnú školu. Kvôli chorobe bývala často v nemocnici – na základe čoho bývala striedavo v detskom domove, nemocnici, alebo u pestúnov. Školské roky opisuje Emka postupne a pomerne podrobne. Opisuje dôvod zmeny základnej školy na osemročné gymnázium. Ako aj následnú zmenu v poslednom ročníku. Okrem toho hovorí aj o strednej škole. Jej snom bolo ísť na zdravotnícku školu, kde ako uvádza ju kvôli jej zdravotnému stavu neprijali. Napokon si po porade s pestúnskou mamou vybrala školu animátora voľného času, na ktorej do dnes študuje. Momentálne navštevuje posledný ročník. Počas rozhovoru Emka spomínala niekoľko pre ňu významných situácií, ktoré podrobne opísala spolu s pocitmi, ktoré prežívala. Najprv to bolo účinkovanie v televíznej relácii Let´s dance, kde tancovala s jedným chlapcom na vozíčku. O niekoľko rokov Emka opäť účinkovala v televízii, keď sa zúčastnila kastingu do relácie Talentmánie. Emka opisuje v rozhovore aj svoje záľuby. Patria medzi ne tanec, hra na klavír a flautu, ako aj túžba naučiť sa na gitare a saxofóne. Prostredníctvom tejto záľuby v súčasnosti brigádu v miestnej základnej škole, kde vedie tanečný krúžok pre žiakov. Pri rozprávaní o svojej budúcnosti si Emka prepája so svojou pestúnkou. Momentálne neuvažuje o osamostatnení. Chce sa po zmaturovaní prihlásiť na vysokú školu a presťahovať sa, pričom ráta že sa presťahuje spolu s pestúnkou.

Rozhovor s Miškom, vek 18 rokov

Biogram

1995 narodený v Hnúšti spolu so svojou dvojčičkou (sestrou)

Vzdelanie a práca:

2001- 2010 ukončená základná škola
2010 jeden ročník dvojročnej učňovskej školy
2009 roznášanie letákov- brigáda
2011 prestup na 3 ročné štúdium bez maturity
2011- 2013 3 ročné štúdium bez maturity - kachliar

Rodinný život a bývanie:

1995 – 2006 život s biologickou rodinou (mama, otec)
2006- detský domov
2006- začiatok života v náhradnej rodine
2006 3 nové sestry (z náhradnej rodiny)
2006- 2012 pestúnska starostlivosť
2010 narodenie biologického brata biologickým rodičom v Hnúšti
2012- 2013 predĺženie pestúnskej starostlivosti do veku 19 rokov

2013 odchod na internát strednej školy

Resumé

Svoje rozprávanie začína Miško nechronologicky. Začína udalosťou kedy sa dostal z detského domova opäť do rodiny (náhradnej), ktorú spája s výnimočnou situáciou. Následne sa v rozprávaní venuje rodinnému životu, kde prezentuje že sa dozvedel o tom, že bude mať mladšieho brata. Odôvodnenie uvedenia tejto udalosti odôvodnil tým, že je rád že okrem jednej vlastnej a troch nevlastných sestier má brata. Od rodinného života prechádza k úspechu- vyhratý futbalový zápas. Spomienky na školské roky si Miško spája s častým striedaním škôl. Spomína predmety, ktoré mal rád (telesná a výtvarná výchova). Rozpráva o učiteľovi telesnej výchovy, ktorý sa páčil jeho sestre. Pri rozprávaní o strednej škole hovorí o prestupe z dvojročného štúdia na trojročné bez maturity. Venuje pozornosť vysvetleniu výberu odboru kachliar a podotýka, že ho to začalo baviť. Strednú školu si vybral za pomoci náhradnej mamy. Pričom opisuje svoju predstavu o škole z ôsmeho ročníka. Zároveň vyjadruje túžbu ísť aj ďalej na maturitný odbor, ale ten sa kvôli nízkemu počtu študentov neotvára. Vyhraný futbalový zápas v tíme za obec opisuje Miško podrobnejšie. Tento zážitok spája najmä s tým, čo sa mu stalo po zápase . Futbalisti naskákali po výhre oblečení a obutí do kúpaliska a na druhý deň sa Miškovi na tréningu rozpadli kopačky. Miško opisuje svoje ďalšie športové záľuby a spoločné záľuby s rodičmi (náhradnými rodičmi). Miško poskytuje opis situácie, v ktorej sa dostali do detského domova. A následne z detského domova do náhradnej rodiny. V rámci reflexie poskytuje porovnanie situácie života v detskom domove, pri príchode do novej (náhradnej) rodiny a porovnanie života v detskom domove a v náhradnej rodine. Počas rozhovoru sa v súvislosti s bývaním zastavuje pri situácií, keď opisuje príchod starej mamy (náhradnej) do domu. Pretože bola stará mam chorá nemal sa kto o ňu starať, a tak sa presťahoval do izby k sestre (dvojičke), kde spolu bývajú doteraz. Ďalej hovorí o tom, že do konca školského roku a maturit chce bývať na internáte, pričom býva v dome s (náhradnými) rodičmi, ktorý je blízko mesta, v ktorom je jeho škola. Dôvod bývania na internáte nechcel objasniť. V súvislosti so zamestnaním a možnosťou brigády Miško niekoľko krát opakuje informácie o praxi, ktorú absolvoval v rámci štúdia na strednej škole. Hovorí tiež o možnosti zamestnať sa vo firme pre kachliarov. Momentálne Miško čaká na vyjadrenie jedného majiteľa firmy ohľadne možnosti zamestnať sa od leta po ukončení školy. Miško o svojom rizikovitom správaní začína veľmi nespoko a vyjadruje sa vo všeobecnosti. No, vďaka tomu sa dozvedáme, že mal priateľku za ktorou z domu utekal. Pretože chcel byť s ňou dlho aj po škole nielen cez víkendy. Neskôr pripája zážitky z chodenia poza školu s partiou spolužiakov. O budúcnosti Miško rozpráva s humorom, ale neskôr aj vážne. Budúcnosť si spája s nevlastnými rodičmi. Chcel by tak ako oni mať najprv nejaký byt v prenájme a potom by si kúpil starší dom, ktorý by si prerobil. Počas štúdia prvých dvoch ročníkov na strednej škole totiž rodičia (náhradní) prerábali dom. V rozhovore svoje plány a ambície Miško vyjadruje konkrétne t.z. , že hovorí o presnom mieste bydliska, firme kde chce byť zamestnaný.

Rozhovor s Marikou, vek 18 rokov

Biogram

1994 narodená v Žiline ako jedno z 5tich detí
1997 smrť biologickej matky

Vzdelanie a práca:

2000- 2009 štúdium - základná škola
2011- 2013 3 ročné štúdium fotografia a kamera
2010- 2011 brigáda- upratovanie kostola
2011 - 2013 štúdium záchranárskej služby so psom – výcviky : vyhľadávanie osôb, dog dancing, friesby, agility.
2012 – 2013 pravidelná brigáda – vo firme s pečivom
2013 jednorazová brigáda – fotenie na svadbe

Rodinný život a bývanie:

1994- 1997	život v biologickej rodine
1997 – 1999	život v detskom domove
1997 – 2012	život v pestúnskej rodine s dvoma nevlastnými súrodencami
2012	koniec pestúnskej starostlivosti a začiatok bývania u biologickej sestry

Resumé

Marika sa narodila v okrese Žilina. Do svojich troch rokov žila so svojimi biologickými rodičmi. Keď mala 3 roky jej matka zomrela. Z dôvodu nestarostlivosti otca boli deti (5 súrodencov) umiestnení v detskom domove. V piatich rokoch sa všetky deti dostali do pestúnskej starostlivosti v rôznych rodinách. Marika vyrastala v pestúnskej rodine spolu s dvoma mladšími nevlastnými súrodencami. Po ukončení pestúnskej starostlivosti Emka odišla od pestúnov. O dôvode a o priebehu odchodu z pestúnstva nechcela hovoriť. V súčasnosti býva u svojej biologickej sestry Katky. Okrem Emky u Katky býva aj mladší brat Ivan. Katka má v súčasnosti svoje vlastné 2 deti a osamostatnila sa tiež po ukončení pestúnskej starostlivosti. Strednú školu 3 ročnú školu s odborom fotografia a video tento rok ukončuje. Už v období výberu chcela ísť študovať kynológiu, na základe dohovoru s pestúnmi sa rozhodla študovať odbor fotografia a video. Napriek tomuto odboru sa venuje kynológii, absolvovala už niekoľko výcvikov a skúšok zo záchranárskej služby so svojim psom a momentálne ich čakajú ďalšie skúšky. Marika má skúsenosti s brigádami. V súčasnosti brigáduje vo firme v Žiline (pekáreň). Ale vďaka strednej škole skúsila aj fotografovanie na svadbe. Predtým si privyrábala v kostole. V rámci rozprávania Marika uviedla nespokojnosť so svojim správaním. Hovorí, že sa chce správať už ako dospelá. Chce rozmyšľať o budúcnosti a tiež o hospodárení s peniazmi, ktoré dostáva. Peniaze, ktoré dostáva (brigáda, sirotsky príspevok) dáva svojej sestre Katke. Keď na niečo potrebuje peniaze po vypýtaní si od Katky peniaze dostane. V súvislosti s budúcnosťou Emka vyjadrila niekoľko predstáv. Prvá bola spojená s dokončením školy v odbore kynológia. Ďalšia bola v súvislosti s kúpou chalupy a farmárčenia. Pri tomto nápade sa odvolávala na skúsenosti jej kamaráta z výcviku psov.

Rozhovor so Sašou, vek 28 rokov

Biogram

1985 narodená v Malackách (spolu s bratom - dvojčikou)

Vzdelanie a práca:

1991- 1993	základná škola
1993- 1999	osobitná škola pre slabozrakých
1998- 2002	3 ročné štúdium s výučným listom- opatrovateľka
1998- 2002	brigáda- upratovačka v zariadení pre seniorov, kde robili dobrovoľníčku Brigáda- upratovačka v Návrate
2003 – 2004	zamestnanie v zariadení seniorov
2004	ukončený kurz osvedčenia na vedenie vozidla (vodičský preukaz)
2013	zamestnanie práca v kuchyni v materskej škôlke

Rodinný život a bývanie:

1985 – 1988	život s biologickou rodinou (mama, otec)
1988- 1991	detský domov Malacky, Čakanovce, Senica
1991-1992	návštevy nevlastných rodičov v detskom domove
1992 – 2005	život v náhradnej rodine spolu s bratom - Lamač
2004 - 2005	tehotenstvo
2005	niekoľko mesiacov bývania u známej
2005	návrat k náhradným rodičom počas pôrodu a 1 mesiac po pôrode
2005	narodenie syna Dávida (máj)

2005	bývanie v núdzovom zariadení pre týrané ženy- Rajec- 1 mesiac
2005- 2013	bývanie v sociálnom byte mesta Bratislava
2012	nástup syna do základnej školy

Resumé

Saša začína rozhovor s veľmi jasným zadefinovaním priebehu jej života. Hneď na úvode sa venuje tomu, kde všade vyrastala a potom že si ju vzali náhradní rodičia. Saša uvádza, že išlo o adoptívnych rodičov, ale neskôr vysvetľuje, na základe položenej otázky, že ide o pestúnov. Uvádza že o tom kedy išla prvý krát do detského domova sa dozvedela až vo veku 21 rokov, kedy si to sama prečítala na zdravotnej karte.

Saša žila do troch rokov v biologickej rodine. Iné informácie o rodine už ďalej neposkytuje. Spolu so svojim bratom (dvojičkou) žili v priebehu 6tich rokov v troch detských domovoch. Na niektoré má Saša spomienky a na niektoré si vzhľadom k veku nespomína. Keď mala 6 rokov, chodievali ich do detského domova navštevovať adoptívni rodičia. Tieto návštevy sa opakovali a postupne si Sašu a jej brata brávali domov na víkendy. Napokon si Sašu aj jej brata títo rodičia vzali do pestúnstva. Keďže sa náhradným rodičom narodili dve ďalšie deti (dievčatá) presťahovali sa väčšieho bytu v Dúbravke. Po čase spoločného bývania s náhradnou rodinou si Saša a jej brat nechali zmeniť priezvisko - náhradných rodičov. Saša túto zmenu privítala, lebo sa jej za priezvisko vysmievali - uvádza aj situáciu, keď celá rodina sa zapojila do natáčania reklamy. Saša a jej brat navštevovali špeciálnu osobitnú školu pre nevidiacich a slabozrakých. Do tejto školy prestúpili v treťom ročníku zo základnej školy v meste, kde bývali. Po ukončení tejto školy sa Saša rozhodla študovať opatrovateľstvo. Výber jej školy prebehol na základe jej rozhodnutia a pomoci hľadania budúceho povolania v škole. Počas školy absolvovala Saša prax v zariadení pre seniorov, kde okrem praxe začala byť dobrovoľníčkou. A popritom začala aj brigádovať v tomto zariadení ako upratovačka. Po ukončení školy dostala pracovné miesto práve v tomto zariadení. V roku 2004 Saša otehotnela a preto z práce odišla. Napriek nesúhlasu partnera sa rozhodla, že si dieťa nechá. Musela riešiť problémy s bývaním. Pred pôrodom bývala u priateľky a po pôrode v núdzovom zariadení v Rajci. Počas toho jej však náhradní rodičia pomáhali a vybavili jej sociálny byt v Bratislave, v ktorom býva doteraz. Saša sa počas rozhovoru venovala aj problémom, ktoré v súčasnosti rieši. Jedným z problémov, ktoré uvádza je, že si nevie nájsť priateľov. Nemá problém pomôcť iným a to býva zneužívané, o čom sama vie ale aj napriek tomu chce ďalej pomáhať. Ďalším problémom, ktorý rieši je jej sexuálna orientácia. Už v 15 rokoch prišla na to, že sa jej viacej páčia dievčatá, ale túto myšlienku zavrhla. A po narodení synčeka Dávida (2005) zistila, že sa jej páčia ženy. Najväčším problémom v Soninom živote je problém s náhradnými rodičmi. Počas rozhovoru sa niekoľko krát rozplakala v časti, kde hovorila o tom, aká bola situácia keď oznámila, že je tehotná. Keď s nimi komunikovala o dieťati, pri komunikácii v súčasnosti. Cíti, že pri stretnutiach s nimi má stres, bojí sa aby nepovedala niečo na čo by sa nahnevali. Čo sa týka plánov a ambícií Saša vyjadrila, že si budúcnosť už neplánuje. Rôzne negatívne skúsenosti, ktoré jej prekazili plány spôsobili to, že si plány už nerobí.

Rozhovor s Rudom, vek 27 rokov

Biogram

1985 narodený v Hnúšti spolu so svojou dvojičkou (sestrou)

Vzdelanie a práca:

1991- 1995 štyri ročníky na základnej škole

1995- 1999 štyri ročníky na osemročnom gymnáziu

1999- 2003 združená stredná umelecká škola

2003 - vysoká škola Prešov – denné štúdium, odbor učiteľstvo výtvarnej

2008- 2012 vysoká škola Bratislava-denné štúdium, liečebná pedagogika

2012- 2013 predĺženie štúdia: vysoká škola Bratislava-denné štúdium, liečebná pedagogika
2011 – 2013 zamestnanie - diagnostické centrum

Rodinný život a bývanie:

1985– život v pestúnskej rodine
1999- 2003 vyhľadávanie a kontaktovanie biologickej rodiny

Resumé

Rudo pri rozprávaní príbehu postupuje chronologicky. Hovorí o tom, že od narodenia je v pestúnskej starostlivosti. V starostlivosti mamy, ktorá ho vychováva. Už hneď v úvode hovorí o tom, že od malička vedel, že mama je pestúnka a že má biologickú rodinu. Taktiež spontánne hovorí o vyhľadaní biologickej rodiny a ich navštívení. V nasledujúcich statiach rozhovoru sa však nenachádza o biologických rodičoch zmienka. Vracia sa iba k mame (pestúnke), kde niekoľko krát opakuje informáciu o dobrom vzťahu a rôznych pozitívnych výchovných situáciách, ktoré spolu prežili počas jeho detstva. Svoje rozprávanie začína opisom školských čias. Študoval najprv na základnej škole, no potom sa rozhodol ísť na osemročné gymnázium. V rozhovore uvádza aj dôvod prestupu. Dôvodom bol dedko (otec náhradnej mamy), ktorého chcel nasledovať. Hneď po gymnáziu si vybral strednú umeleckú školu, pretože ho umenie bavilo. Po strednej škole vyštudoval vysokú školu v odbore učiteľstvo výtvarná výchova (Bc. aj Mgr.). Opisuje, že sa mu nepáčilo ako sa k nemu a iným správali učitelia na základnej škole, preto chcel dokázať že prístup môže byť aj iný. Následne sa rozhodol rozšíriť svoje vedomosti a odišiel z Prešova študovať do Bratislavy – liečebnú pedagogiku. Liečebnú pedagogiku študuje v súčasnosti – kvôli práci nestíhal chodiť na poobedňajšie predmety a tie si teraz v predĺženom štúdiu dokončuje. Jeho mama (pestúnka) mu pomáha s financiami, potrebnými pre štúdium na vysokej škole (v Prešove aj v Bratislave). V súčasnosti pracuje Rudo v diagnostickom centre v Bratislave, teda si určitú časť nákladov platí sám. Rudo spomína aj na možnosť robiť dobrovoľníka v Návrate. Ale v rozhovore sa objavuje aj niekoľko tém, ktoré rozoberá ako problémy, ktoré rieši. Okrem peňazí na školu a ich zabezpečovania, rieši aj otázky s ich hospodárením. Počas štúdia v Bratislave riešil aj problémy s ubytovaním. Niekoľko krát uviedol, že má tendenciu uzatvárať sa pri nápore povinností a stresu, čo musí riešiť izoláciou sa od ľudí a oddychom. Taktiež sa zmieňuje o chýbajúcom mužskom elemente v jeho živote (keďže vyrastal len z matkou), čo sa snaží skúmať a riešiť aj prostredníctvom svojej záverečnej práce v rámci štúdia na vysokej škole. Rudo má jasné plány a ambície. Štúdium liečebnej pedagogiky ho veľmi zaujíma, tak isto aj práca, ktorú v súčasnosti robí. Plánuje si urobiť ďalší výcvik v arteterapii, plánuje sa vrátiť za mamou (pestúnkou) do Prešova. Aj napriek tomu že vie, že právne bola náhradná starostlivosť ukončená a že adopcia po jeho návrhu nebola zrealizovaná, ich vzťahy to neporušilo. Chce sa osamostatniť a ďalej sa venovať činnosti, ktorá ho baví.

Rozhovor s Annou, vek 20 rokov

Biogram

1993 narodená v Hnúšti

Vzdelanie a práca:

1999 - 2005 štúdium základná škola 1.- 7. Ročník, Valašská
2005 – 2007 štúdium cirkevná základná škola Banská Bystrica, ôsmi ročník. Špeciálna trieda
2007- 2010 3 ročnom štúdiu- stredná škola, odbor knihárka – Nitra
2011 -2012 aktivačná činnosť pre mesto Banská Bystrica

Rodinný život a bývanie:

1993 život s biologickou mamou- 2 mesiace
1993 – 1995 detský kojenecký ústav Banská Bystrica
1995- 1997 detský domov Brezno
1997 – 2004 profesionálny rodič/detský domov Valašská

2004 – 2010	život s pestúnskou mamou
2006	sťahovanie sa do väčšieho bytu v rámci toho istého mesta
2006	nová sestra – ďalšie dieťa z detského domova
2008	nový brat – ďalšie dieťa z detského domova
2009	ukončenie pestúnskej starostlivosti zo strany pestúanky
2009	pobyt v diagnostickom centre Lietavská Lúčka
2009	pobyt v detskom domove Hnúšťa - 5 mesiacov do ukončenia štúdia na strednej škole
2009- 2013	ubytovanie v Dome na pol ceste

Resumé

Adá nemala problém rozprávať svoj životný príbeh, ale jej rozprávanie bolo veľmi chaotické. Až na základe dopytovania počas rozhovoru sa podarilo pochopiť a následne usporiadať biogram. Adá do 2 mesiacov života bola v starostlivosti svojej biologickej matky. Z dôvodu zanedbávania starostlivosti a alkoholizmu bola Adá umiestnená do detského kojeneckého ústavu v Banskej Bystrici. Ako trojročná bola umiestnená v detskom domove Brezno, odkiaľ následne v 4 rokoch odišla do starostlivosti profesionálnej mamy (zamestnankyne detského domova). Vo veku 11 alebo 12 rokov sa Adá dostala do pestúnskej starostlivosti k pestúanke E. do Banskej Bystrici. Vzťah pestúanky a Adi bol spočiatku harmonický: chodili spolu do kostola, učili sa spolu, liečili Adine choroby. V 13tich rokoch sa presťahovali do väčšieho bytu, kde na základe spoločného rozhovoru (Adá, pestúanka) sa dohodli, že si vezmú do rodiny ďalšie dievčatko. Adá opisuje vzťah k novej sestre M., ktorú má rada ale občas sa voči nej správala agresívnejšie. V súvislosti so životom v tejto rodine Adá opisuje aj rodinnú dovolenku v Taliansku. V rozprávaní Adi o škole nastali miestami komplikácie v chronológii a následnosti. Vieme, že absolvovala základnú školu v obci Valaská, a že posledný ročník v súvislosti so vznikom pestúnstva prišla dokončiť do Banskej Bystrice. Po ukončení základnej školy si dala prihlášku do Mojmiroviec na odbor knihárka. V rozhovore rozoberala, čím všetkým chcela byť a uvádza aj dôvody prečo to nebolo možné. Tieto dôvody spája s rozhodnutiami mamy (pestúanky). Počas štúdia na strednej škole Adá absolvovala niekoľko liečení v detských psychiatrických liečebniach, dôvodom ktorých bolo jej problémové správanie. Ešte pred 18tym rokom bola jej pestúnska starostlivosť ukončená. Dôvodom bola rezignácia matky (pestúanky), Adá však v rozhovore predtým uviedla že ani ona nechcela byť u nej (matky). Bola umiestnená do detského domova, odkiaľ si dokončila strednú školu. V roku 2009 prišla do zariadenia Dom na pol ceste, kde býva už 5 rokov. Počas tohto obdobia vykonávala aktivačnú činnosť pre mesto Banská Bystrica a v súčasnosti čaká na to, kým jej vznikne nárok na ďalšiu aktivačnú činnosť. Adá má v súčasnosti partnera, s ktorým chodí 5 rokov. Partner býva u rodičov a tieto Vianoce bola prvý krát u jeho rodičov na návšteve. Svoju budúcnosť a plány si spája spolu s partnerom. Túži si nájsť zamestnanie, mať rodinu a byt a mať deti. Počas štúdia na strednej škole sa vďaka pomoci sociálnej pracovníčky Adá prostredníctvom telefónu zoznámila so svojim biologickým bratom. O ostatných členoch rodiny vie len dátumy narodenia a ich mená.

Rozhovor s Majom, vek 25 rokov

Biogram

1988 narodený v Banskej Bystrici

Vzdelanie a práca:

1995- 1999 základná škola, Bratislava

2000 - 2005 základná škola, Lovinobaňa

2006- 2006 3 ročnom štúdiu- stredná škola, odbor odevníctvo- Lovinobaňa

2006 -2007 3 ročnom štúdiu- stredná škola, odbor elektrotechnika- Banská Bystrica
vyhodený zo školy po 1. roku kvôli zlým študijným výsledkom

2010 – 2012 privyrobenie si pri fotení, spravovaní webov

Rodinný život a bývanie:

1988 - 1991	detský kojenecký ústav Banská Bystrica
1991 – 2000	domov sociálnych služieb Bratislava
2000- 2006	pestúnska starostlivosť, sťahovanie do Lovinobane
2006- 2013	návrat do biologickej rodiny

Resumé

Rozhovor s Majom prebiehal nechronologicky. Najprv začal rozprávať príbeh od svojho narodenia, no celú dobu informácie o svojom živote preplietal rôznymi situáciami, opismi a humornými únikmi. No, po priamom oslovení vyjasnil skutočnosť uvedenej situácie. Majo bol hneď po narodení umiestnení v detskom kojeneckom ústave, kde vyrastal do 3 rokov. Ako sám uviedol 9 rokov býval v detskom domove v Bratislave, kde zažil aj systém výchovy rodinných buniek. Prostredníctvom rodinných buniek si obľúbil jednu z vychovávateľiek. Táto vychovávateľka sa rozhodla byť pestúnkou pre Maja a ďalšie 3 deti z tohto detského domova. Odsťahovali sa do Lovinobane. V pestúnskej starostlivosti bol Majo do dovŕšenia svojich 18 rokov. Od 18 rokov býva u svojej biologickej mamy. V súvislosti so školou Majo vysvetľoval, kde všade študoval. Začal hovoriť najprv o dvoch stredných školách, ktoré začal študovať. Po dopytovaní objasnil aj to, kde absolvoval základnú školu. Základnú školu po prvý stupeň absolvoval v Bratislave, pretože v tom čase býval v detskom domove. Od druhého stupňa základnej školy sa dostal do pestúnskej starostlivosti v Lovinobani, kde dokončil druhý stupeň školy. V Lovinobani začal študovať na učňovke odevníctvo, výber školy súvisel s dostupnosťou. Pretože je Majo zdravotne znevýhodnený (vozičkar), nechceli ho prijať do škôl. Túto školu nedokončil, pretože počas štúdia na strednej škole sa mu ukončila pestúnska starostlivosť a následne začal bývať s biologickou matkou v Banskej Bystrici. Tu začal študovať elektrotechniku, ktorú aj napriek pomoci riaditeľky nedokončil, kvôli zlému prospechu. Majo sa niekoľko krát rozhovoril o jeho obľúbenej téme fotografovanie a hasiči. V rozprávaní nám opísal aj príbeh, ako u neho vznikla táto záľuba, a tiež príbeh o tom ako vďaka relácii v televízii získal svoj prvý fotoaparát. Okrem tejto témy sa viackrát vracal k problémom, ktoré má, odkedy začal bývať v Banskej Bystrici. Jedným z problémov je že nemá priateľov, ktorí by ho chápali a venovali mu svoj čas. Pri plánoch a ambíciách do budúcnosti spája svoju budúcnosť s tým, v čom má záľubu. Chcel by si prostredníctvom fotografovania zarábať a postupne sa osamostatňovať.

Rozhovor s Alenkou, vek 18 rokov

Biogram

1995 narodená v Čadci (ako jedno z piatich detí)

Vzdelanie a práca:

2001 - 2003	štúdium základná škola 1.- 3. Ročník, Martinkovo- Žilina
2003 – 2004	štúdium základná škola 4. Ročník, Žilina - špeciálna trieda
2004- 2010	štúdium základná škola 5.- 9. Ročník, Ilava
2007	brigáda- roznášanie letákov
2010- 2012	3 ročné štúdium stredná učňovská škola- Ladce, odbor kuchárka
2012- 2013	dokončovanie 3 ročné štúdium stredná učňovská škola- Čadca, odbor kuchárka

Rodinný život a bývanie:

1995- 1998	život s biologickou rodinou (otec, mama, súrodenci)
1997/1998	úmrtie biologickej matky
1998 – 2001	detský domov
2001- 2006	návrat do biologickej rodiny (k otcovi)
2006	náhradná osobná starostlivosť starostlivosť starej mamy
2006 – 2007	pobyt v krízovom centre - Žilina
2007 – 2012	život s pestúnskou rodinou v Ladcoch

2012- 2013 bývanie u biologického brata v Čadci

Resumé

Alenka začína rozhovor spomienkou na život v biologickej rodine. Od malička v nej vyrastala spolu s rodičmi a súrodencami. Opisuje rodinnú situáciu a alkoholizmus rodičov a chorobu matky. Zmieňuje sa o smrti matky, ale zároveň dodáva, že ani nevie ako zomrela lebo každý jej hovorí niečo iné. Po smrti matky otec aj kvôli alkoholizmu nezvládal starostlivosť o deti a tak najmladšie deti Alenka a Miško boli umiestnené v rozličných detských domovoch. Alenka bývala do 6tich rokov v detskom domove. Alenka opisuje nespravodlivosť, toho že oni dvaja boli „zachránení“ a ostatní súrodenci ostali žiť s otcom. Vo veku 6tich rokov sa dostala do starostlivosti otca. Toto obdobie opisuje ako náročné, doslovne „peklo“. V priebehu rozprávania uvádza niekoľko situácií a príhod, ktoré v tomto období zažila. Keďže otec opäť zanedbával starostlivosť určité obdobie do veku 11 tich rokov mala v pestúnskej starostlivosti Alenku jej vlastná stará mama. Tá ale nezvládala starostlivosť a tak sa Alenka vrátila bývať k otcovi. V 11 rokoch sa Alenka dostala do krízového centra, kde strávila jeden rok. Postupne ju prišli navštíviť členovia jej rodiny najstarší brat a otec s priateľkou. Napokon v 12tich rokoch bola Alenka umiestnená do pestúnskej rodiny. Tu vyrastala do svojich 18 rokov. Život v náhradnej rodine opisuje prostredníctvom rôznych príhod a situácií. Hovorí o prvej návšteve biologickej rodiny, o riešení problému so zaspávaním, o riešení návaloch zlosti. Spomína tiež riešenie problémových situácií a nezhôd, ktoré riešili v tejto rodine. V rámci školy Alenka opisuje svoje príbehy a skúsenosti v rozličných školách, v ktorých študovala. Základnú školu začala študovať v mieste svojho bydliska, potom ju preložili do špeciálnej školy, kde bola jeden rok. Štúdium základnej školy ukončila v mieste bydliska pestúnskej rodiny. V súvislosti so strednou školou Alenka vyjadrovala protichodné názory. Najprv uvádzala, že sa túžila stať cukrárkou. Napokon vo veku 17 rokov (rok pred nástupom na strednú školu) sa po rozhovore pestúnov, ktorí jej navrhli aby sa vrátila do Čadci a tam začala školu rozhodla ostať jeden rok v Ladcoch kde študovala odbor kuchárka. Aj napriek Alenkinej snahe nemohla ostať u pestúnov, ani v škole v Ladcoch. Keďže sa jej v 18 rokoch ukončila pestúnska starostlivosť, pestúni jej vybavili bývanie u najstaršieho biologického brata, ktorí si Alenku cez prázdniny brával k sebe a jeho manželke. Momentálne si dokončuje učňovskú školu v Čadci. Alenka momentálne okrem školy venuje pozornosť svojej novej záľube- herectvu v divadle. Túži sa stať herečkou. V súvislosti s herectvom opisuje aj ďalšie plány a ambície. Túži sa zamestnať a zarábať si peniaze. Pri rozprávaní o jej budúcnosti nám predostrela široké spektrum činností, ktoré by v budúcnosti chcela robiť. Zvažovala možnosti zamestnať sa v Tatrách, ako čašníčka, upratovačka. Taktiež zvažovala spolu so známymi odísť do zahraničia a prenajať si tam byt. Rozmýšľala, že keď sa jeden z jej bratov vráti z väzenia, odišli by spolu hľadať si prácu. Svoju budúcnosť si spájala aj s existenciou partnerského vzťahu. V súčasnosti sa rozhoduje či bude chodiť so svojim priateľom Milošom, ktorého má rada. V budúcnosti si plánuje založiť rodinu.

4.2. Analýza životných dráh mladých ľudí v náhradných rodinách

Rozprávanie mladých ľudí v náhradných rodinách o svojich životných dráhach sa vyznačovalo niekoľkými dôležitými charakteristikami.

Každá životná dráha predstavovala jedinečný príbeh života mladého človeka, ktorý sa stretol **s náročnými životnými situáciami** (je možné ich nazvať aj ako komplexná vývinová trauma), ktoré v rôznej miere zasiahli ich psychický a sociálny vývin. Tieto situácie majú mladí ľudia rôzne prežité a spracované.

Opisy životných dráh boli nechronologické napriek snahe sledovať určitú os príbehu podloženú aj ilustračne. Celkovo mali účastníci a účastníčky **neusporiadané informácie o svojom živote z hľadiska času, ľudí aj miesta pobytu.**

Viacerí účastníci a účastníčky o svojom živote hovorili, že im nie je celkom jasné, čo sa kedy stalo („*mám z toho guláš*“, „*neviem kedy to bolo presne*“), nepomenovali dátumy presunov, či prechodov do jednotlivých zariadení, orientačne hovorili o veku, kedy prišli do náhradných rodín. Dôležitým medzníkom v ich rozprávaní bol 18. rok, kedy popisujú takmer všetci pestúnsku starostlivosť ako tú, „*ktorá končí*“ .

V líniách rozprávania sa prelína život v biologickej rodine, náhradnej rodine, v rôznych typoch ústavných zariadení so svetom vzdelávania a práce.

RODINNÝ ŽIVOT - BIOLOGICKÁ A NÁHRADNÁ RODINA

Účastníci a účastníčky delili svoj rodinný život na etapy, situácie, popisy vzťahov a kontakty s pôvodnou rodinou a jej rôznymi členmi a na život a kontakty s náhradnou rodinou. Do kontextu života s biologickou a náhradnou rodinou sú zasadzované pobyty v detskom domove, v nemocniciach, krízovom stredisku, na internáte, sťahovanie sa či separácia od pestúnskej rodiny v čase krízy v rodine. **Životné dráhy mladých ľudí v náhradných rodinách sa vyznačujú množstvom zmien – čo sa týka osôb v ich blízkosti, miesta bydliska, či formy starostlivosti. S biologickou, náhradnou rodinou a v systéme náhradnej ústavnej starostlivosti prežili účastníci a účastníčky rôzne dlhé úseky a v rozličnom vekovom období.**

Rozprávania zvyčajne účastníci a účastníčky začínajú popismi a zdôraznením časových období týkajúcich sa života s pôvodnou rodinou, v detskom domove a v náhradnej rodine a kde toto časové obdobie prežili, prípadne s kým:

Marika: „*Do 3 rokov som žila so svojimi vlastnými rodičmi, ale v 3 rokoch mi zomrela mama. Potom oco sa už o nás ako nemohol postarať tak nás dali do detského domova s mojimi 5 súrodencami. Od 5 rokov si ma adoptovala jedna pani a potom v 15tke som sa rozhodla na akú školu pôjdem. Na strednú. V 18tich som sa odsťahovala od svojich pestúnov...*“ (účastníčka žila v pestúnskej rodine od svojich 5 do 18 rokov)

Emka: „*Poznačila som si svoj dátum narodenia. S tým späté, no nič nemám s tým späté, len tak sa to asi začína. Aaa, no hneď po narodení, ja som sa narodila v....kde som bola v nemocnici a potom som sa dostala do detského domova. Do Bratislavy, kde som istý čas bola, ale ešte medzitým som chodievala vždy do Kramárov do nemocnice. Tam som vlastne polovicu svojho života prežila. Až kým si ma H. nezobrala ako štvorročnú plus s dvomi nevlastnými bratmi na vozíčku*“. (účastníčka žila v rôznych formách náhradnej starostlivosti, ale so stále tou istou dospelou osobou od 4 rokov)

Saša: „*Takže, čo sa týka môjho života, ktorý si pamätám, tak pamätám si ako také začiatky, tie detské domovy, čo som bola v Senici, myslím, že v Čakanoch a Malackách? To neviem*

presne, ale takéto nejaké tri domovy. Čo som prešla. No, tak tam z toho všelijaké zážitky až také dobré nemám. No a čo si pamätám, keď sme boli, neviem, či to bolo, posledný domov, než si nás adoptívni rodičia zobrali.“ (participantka žila v pestúnskej rodine od 7. do 18. rokov)

Anna: *„Tak keď som sa narodila tu na, tak som potom ako som sa narodila mojim rodičom tak sme potom nejaký čas bývali vo Zvolene, ako pri mame som bývala... No a bývala som pri mame dáke 2 mesiace, no a potom ma zobrali.“ (respondentka žila v pestúnskej rodine od 11 do 17 rokov)*

Miško: *„Tak výnimočné v tom odkedy som sa narodil až doteraz je to, že keď som sa dostal z detského domova opäť do rodiny. Potom, keď som sa dozvedel že budem mať mladšieho brata.“ (participant žil v pestúnskej rodine od 12 do 19 rokov)*

Majo začal rozprávanie presnejším popisom svojho života v detskom domove (pravdepodobne spojený s fantáziami): *„Pamätám si zo svojho života detský domov, ale to bude zhruba tu niekde potom. No, čo tam si ešte pamätám . Z dojčáku si pamätám len to že ako som tam proste ležal v postieľke to si pamätám, a díval som sa z okna na nejaké, nejakú hroznú blbosť , ako okrasu v úvodzovkách okrasu toho dojčáku, alebo čo to bolo. A to bolo také hnusné, ježiš mária, to bolo dajeké kladivo s kosou, alebo čo. To bolo ešte za socíku, hádam, možno alebo čo. Ale neviem či to bolo naozaj či sa mi to len nesnivalo, možno som mal len nejaký sen.“ (participant žil v rôznych formách náhradnej starostlivosti s tou istou osobou od svojich 11. do 18. rokov)*

Alenka začala rozprávanie aj popisom udalostí z pôvodnej rodiny, ktoré viedli k jej presunu do detského domova a k vysvetleniu, čo sa stalo s ostatnými súrodencami: *„No, tak ja som sa narodila, no tak som sa narodila. A žila moja mama a s mojím otcom a všetko vyzeralo, že bude fajn. Len potom moja mama ešte pred, ona mala vlastne chorobu a môj otec ešte nepil bol normálny. Ale moja mama vlastne pila, moja mama pila občas a keď si aj ona vypila, tak si vypil aj otec. A potom vlastne ona zomrela, neviem jako pretože som bola malá. Viem len to že zomrela v spánku a každý mi povie niečo iné. Takže ja neviem, ako to naozaj bolo. Lebo neviem komu mám veriť, lebo každý mi povie niečo iné. A ja verím všetkým svojim príbuzným. A môj otec vlastne nezvládal tú situáciu, tak sa až príliš podľahol alkoholu a vlastne zobrali mňa a môjho brata do detského domova. Ja som bola v Púchove, keď som mala 3 a Miška zobrali na iný- Liptovský Mikuláš. A moji dvaja bratia zostali doma, pretože sú starší .“ (respondentka žila v pestúnskej rodine od svojich 12tich do 18tich rokov).*

Rudo uviedol hneď na začiatku presne v akej forme náhradnej rodinnej starostlivosti vyrastal a potreboval uviesť, že nie je biologický syn v tej rodine: *„Ja som od malička vlastne v pestúnskej starostlivosti. To, že som teda nie z biologickej rodiny, nie v biologickej rodine umiestnený, tak to viem už veľmi skoro v rannom detstve. Vlastne žijem len s mamou, ktorá ma vychováva.“*

Traja participanti sa v svojom ďalšom rozprávaní zamerali na **zdravotné problémy v detstve:**

“Pobyt v nemocniciach si spomínam, no. Zo zdravotného hľadiska som bola veľmi na tom zle, takže som chodila stále na striedačku do Kramárov alebo sem do Lučenca.”

„Aj pri narodení som mala problémy mala som len jedno kilo, no. Tak ma potom lekári zobrali (od mamy) lebo trikrát na infekčné ma museli prijať. Nemala som výživu a mala som aj zo žltackou problémy typu A. No, no a potom vlastne ma zobrali ako tam som sa vyliečila v tej nemocnici no a potom ma dali sem na Kollárovú 14 (detský kojenecký), nie že štrnásť, ale oproti. Tam kde je ten ružový detský domov a to bol dakedy dojčenský ústav.“

„No ale bol som nejaký čas v nemocnici lebo som mal proste problémy a doktori mi nedávali viac ako polroka života. Takže tam sa dávalo pozor na to. Potom som šiel do dievčenského ústavu, do dojčenského nie dievčenského. Tam som bol nejaké 3 roky že vraj a potom som v tom 90tom roku zhruba som išiel do Bratislavy na Mokrohájskej“

Téma pôvodnej rodiny, vrátane súrodencov a kontaktovania sa s nimi je pre všetkých respondentov dôležitou časťou ich životných dráh. Pokiaľ ide o oblasť vzťahov so svojimi pôvodnými rodičmi alebo spomienok na udalosti zo života s nimi alebo súvisiace s nimi, objavujú sa v troch rozprávaniach stručné, až neosobné informácie, nie vždy časovo jasné.

V štyroch životných dráhach sa objavuje život participanta so svojou pôvodnou rodinou na začiatku ich života, najdlhšie je toto obdobie spomenuté v jednej životnej dráhe (do 3 rokov veku života): *„Do 3 rokov som žila so svojimi vlastnými rodičmi, ale v 3 rokoch mi zomrela mama. Potom oco sa už o nás ako nemohol postarať tak nás dali do detského domova s mojimi 5 súrodencami.“*

V inej životnej dráhe nie je toto obdobie presne pomenované z hľadiska dĺžky trvania: *„Čo si pamätám, že boli sme, sme boli ešte s biologickými rodičmi. V tých Malackách, lebo tam som sa ja narodila, tak pamätám si chvíľku aj otca aj mamu.“*

V dvoch životných dráhach je toto obdobie spomenuté ako niekoľkomesačné: *„No a bývala som pri mame dáke 2 mesiace, no a potom ma zobrali“.*

V troch životných dráhach toto obdobie nie je možné z rozhovoru určiť.

V jednej životnej dráhe sa objavuje opakované obdobie života s pôvodnou rodinou: do 3 rokov života (potom umiestnenie do detského domova) a potom opätovný život s otcom (od 5-7 rokov života participantky), neskôr ešte zverenie do výchovy k starej mame.

V dvoch životných dráhach sa objavuje ako miesto terajšieho pobytu bydlisko širšej rodiny (súrodencov) participantiek (prišli tam bývať okolo 18. roku života) a v jednej životnej dráhe sa objavuje život respondenta so svojou biologickou mamou od 18.roku života po súčasnosť.

V dvoch životných dráhach je spomenutá **smrť matky** ako jeden z míľnikov, ktorý zmenil fungovanie v rodine a v tých istých dráhach je **otec označený ako osoba, ktorá nezvládla starostlivosť alebo sa nemohla starať ďalej o deti**: *„Do 3 rokov som žila so svojimi vlastnými*

rodičmi, ale v 3 rokoch mi zomrela mama. Potom oco sa už o nás ako nemohol postarať tak nás dali do detského domova.“

„Viem len to že zomrela v spánku (matka) a každý mi povie niečo iné. Takže ja neviem, ako to naozaj bolo... A môj otec vlastne nezvládal tú situáciu, tak sa až príliš podľahol alkoholu a vlastne zobrali mňa a môjho brata do detského domova.“

Jeden respondent smrť matky počas svojho rozprávania nespomenul (túto informáciu máme od sociálneho pracovníka), preto nie je možné popísať ako premýšľa o svojej situácii. Podľa našich informácií to bola samovražda, čo môže byť aj príčinou prečo nedokázal o smrti matky respondent hovoriť.

V dvoch životných dráhach sa v súvislosti s mamou hovorí o **problémoch s alkoholom**, v jednej životnej dráhe sa spomína problém s alkoholom aj u otca: *„...no lebo však mama sa nestarala o mňa, bola alkoholička.“* *„Ale moja mama vlastne pila, moja mama pila občas a keď si aj ona vypila, tak si vypil aj otec.“*

V jednej životnej dráhe sa popisuje **otec ako osoba, s ktorou sa cítila respondentka v ohrození života:**

„...ako tri razy mi išlo o život. A to išlo len tak, že prvýkrát som si zachránila sama. Ja som si furt zachránila život. To bolo prvýkrát, že vtedy ten tretí čo sa mi stal. Tak to vlastne, keď otec bol v takom stave začal kričať, ja som sa chcela ísť učiť. Sme boli na základke ja som sa chcela ísť učiť. A som povedala že sa idem učiť k ujovi a jeho to nahnevalo. Začal kričať tak som mu povedala, že idem na záchod. Do kadibudky. A tak bola taká kadibudka. A tam bol hnoj a za tým hnojom bol les a plot. No, lenže ja som počula ako sa približuje. Tak ja som nevedela čo teraz robiť. Lebo som vedela že on keď príde, tak on mi môže ublížiť. Keď je v takom stave tak ja som otvorila a cez ten hnoj som sa prebrodila. K tomu plotu a ten plot som preliezla, som si poškrabala nohu. A som utekala cez ten les. Úplne, úplne najrýchlejšie ako som vedela. A som došla k takým našim susedom, tam bol môj ujo. Tak on mi potom pomohol. To bolo asi najhorší môj zážitok, proste ja som naozaj na tom záchode nebola. Ja som tam bola schovatá, lebo som dúfala, že sa upokojí situácia. A keď som ho počula jeho hlas počula som ako ide, ako sa približuje. Normálne, nič ma nedržalo proste. Už som vedela, že je zle že musím si pomôcť.“ (respondentka žila približne rok v krízovom stredisku pre týrané, zneužívané a zanedbávané deti).

V jednej životnej dráhe sa **biologický otec spomína v rozporuplnej pozícii a ako jediného otca respondent uvádza pestúnskeho otca:** *„Svojho reálneho otca dodnes akože nejako neriešim. Takže on (náhradný otec) je akože vlastne môj jediný, keď to mám tak nazvať. No aj keď viem že to neni môj otec, ale tak dobre. Ako ja som svojho pokrvného otca stretol už asi 5, 6 krát ale ako nič, nič viac v podstate...“*

V troch životných dráhach je **otec uvedený ako ten, ku ktorému respondenti mohli opätovne po nejakom čase života mimo pôvodnú rodinu, ísť:**

„To bolo tak, že ja som už síce bol v tejto rodine (náhradnej), ale potom si nás oco zobral naspäť a vtedy sa im akurát (malý brat) narodil.“

„Papierovo som bola u nej (u starkej), ale normálne, že žila som s otcom. Že ma dala k otcovi, že to už nevládala už. A to keby vedeli, len to by bolo zle. Len to nemala, ona to nesmela urobiť, akože nemala by. Ale nevládala tak a nechcela ma dať preč. Lebo ja jej, ale ona. Ja som ju poprosila, že keď nevládze, že nech ma dá k otcovi, že ja to nejako vydržím.“
(respondentka bola po umiestnení v detskom domove súdom zverená starej mame).

V jednej životnej dráhe je otec spomínaný v rôznych, niekedy až protirečivých pozíciách:

- Ako ten, čo „nevládol situáciu po smrti matky“
- Ako ten, od ktorého „ma zobrali preč“
- Ako ten, ktorého „neviem, či ešte niekedy uvidím“ (po nečakanom umiestnení do krízového strediska)
- Ako „posledný, ktorý ma prišiel pozrieť, a to až po dlhej dobe“
- Ako ten, ktorý mi pri návštevách „nič nekúpil“
- Ako ten, pri ktorom som „dvere mala zatvorené, lebo som sa bála.“
- Ako ten, čo „kričal, ale keď nekričal, mal svoje obdobie.“
- Ako ten, ktorého „som nenávidela“
- Ako ten, ku ktorému „som v noci chodila spať do ich postele, aj teta tam bola (otcova priateľka), keď som sa bála, som mávala zlé sny.“
- Ako ten, s ktorým to „nejako vydržím“ (keď sa stará mama nevládala starať o respondentku a hrozilo jej umiestnenie v detskom domove)
- Ako ten, ktorý „do školy pre mňa niekedy neprišiel“

V jednej životnej dráhe sa respondentka venuje podrobnejšiemu popisu náročných situácií v pôvodnej rodine (pravdepodobne týranie a zanedbávanie), v ostatných životných dráhach sa tieto popisy nevyskytujú, resp. vyskytujú sa len stručné popisy.

Vo viacerých životných dráhach sa pri popise rôznych období života v rôznych formách náhradnej starostlivosti objavil myšlienkový návrat participantky/participantka k pôvodnej rodine na dovysvetlenie niektorých situácií:

„Čo sa týka v podstate mojich takých záľub, že kreslenie, maľovanie. (na gymnáziu). Tam som vlastne začal viac riešiť, viacej skúmať, čo sa týka mojej vlastne minulosti, čiže som aj vyhľadal biologickú rodinu, len som chcel teda vedieť o mojich rodičoch viacej. Bol som teda aj v mieste, kde sú moja mama aj sestra.“ (participant rozprával o školských témach na gymnáziu)

„Lebo že nedám sa rýchlo vyprovokovať, ale keď mi niekto povie ako môj jeden spolužiak mi povie na rodičov alebo tak, tak to už chytám...také že by som ho niekedy...“ (participantka rozprávala o škole)

„No ona (pestúnska mama) bola na súde s mojimi rodičmi, aby si ma vysúdila.“ (participantka rozprávala o zdravotných ťažkostiach)

„Prvýkrát, nevnímala som to tak, keď som, keď mi bolo. Bolo mi to jasné už dávnejšie, že toto nemôže byť moja mamina, lebo som sa s ňou ani absolútne nepodobala. Ani bratia sa nepodobali. A keď mi povedala (pestúnska mama), že mám tu nejakú biologickú rodinu, brala

som to ako samozrejmosť. Ale keď sa mi ozvala (biologická mama), nezvládla som to, neviem, no. Mala som ten psychický nával, ale nevedela som, že to tak zoberem.”

V životných dráhach sa vyskytujú popisy **ako sa stretávali respondenti so svojou pôvodnou rodinou alebo ako sa s nimi skontaktovali na základe podpory pestúnov**. V jednej životnej dráhe je popísané, že respondentka si sama „vypátrala“ brata. V jednej životnej dráhe je popísané, že kontakt s pôvodnou rodinou bol na pôde Úradu. Len v troch životných dráhach sú popísané tieto kontakty ako dlhodobé/opakované v rôznych časových obdobiach a v rôznych formách náhradnej starostlivosti.

Všetci respondenti majú aspoň jedného biologického súrodenca. Z popisu životných dráh je zjavné, že v 7 z nich došlo k rozdeleniu súrodencov., respektíve že súrodenci nevyrastali spolu, prípadne o sebe dlhý čas nevedeli, že vôbec existujú. Niektorí zo súrodencov ostali žiť s pôvodnou rodinou – respondenti to uviedli v časti popisujúcej oddelenie od rodiny (odňatie do detského domova). V ďalších životných dráhach toto nie je celkom zrozumiteľné. V jednej životnej dráhe je popísané, že sa narodil súrodenec v čase opätovného spolužitia účastníka s pôvodnou rodinou (respondent toto považuje za významnú udalosť svojho života). V dvoch životných dráhach nájdeme, že biologickí súrodenci sa dostali do iných detských domovov, než boli účastníci. V dvoch životných dráhach je popísané, že sa účastníci stretli so svojimi súrodencami prvýkrát až v neskoršom veku: po 14. roku svojho života. Jedna účastníčka popisuje súrodencov ako dôležitých ľudí, ktorí ju navštevovali v čase pobytov v detskom domove. V dvoch životných dráhach sú biologickí súrodenci tí, ku ktorým sa po 18. roku života respondenti prisťahovali. Jeden respondent žije so svojou biologickou matkou a svojim biologickým bratom. Jedna účastníčka doteraz nepátrala po svojej pôvodnej rodine, ani s ňou nebola počas detstva v kontakte, je v kontakte iba so svojim biologickým bratom, s ktorým bola umiestnená do pestúnskej rodiny. V jednej životnej dráhe je brat popisovaný ako osoba, s ktorým bola respondentka doma v bezpečí (v pôvodnej rodine).

Troja účastníci pochádzajú z dvojčiek, dvaja respondenti sa dostali do pestúnskej rodiny spolu so svojim súrodencom (dvojčkou), jednej respondentke sestra- dvojčka zomrela po narodení. Smrť súrodenca sa vyskytuje celkovo v dvoch životných dráhach, v jednej opakované (úmrtie dvoch súrodencov). V jednej životnej dráhe je popísané, že o smrti súrodenca respondentka nevedela, resp. že sa o nej dozvedela až po roku (účastníčka to považovala za „strašnú“ správu, že to nevedela).

Vo všetkých životných dráhach sa objavujú aj súrodenci, s ktorými sa mladí ľudia ocitli v náhradnej rodine. Piaty účastníci o nich hovoria ako o „nevlastných súrodencoch“. V troch životných dráhach boli biologickými deťmi náhradných rodičov. V jednej životnej dráhe prišli do pestúnskej rodiny neskôr ako ďalšie deti zverené do pestúnskej starostlivosti. V jednej životnej dráhe prišli do pestúnskej rodiny spoločne s respondentom dve ďalšie deti bez príbuzenských kontaktov. Popisy vzťahov s týmito súrodencami sú rôznorodé: od tých, o ktoré som sa staral, starala cez tých, s ktorými sa dalo dobre rozprávať až po takých, ktorí študovali v inom meste.

V dvoch životných dráhach sa v súvislosti s pôvodnou rodinou vyskytujú okrem rodičov a súrodencov respondentov aj iní príbuzní: stará mama, sesternica, ujo alebo iné blízke osoby príbuzných: otcova priateľka, bratová frajerka, sestrina pestúnska rodina.

Prechod z biologickej rodiny do inej formy starostlivosti bol pre účastníkov a účastníčky významnou životnou zmenou. Táto zmena im však často nebola dostatočne a citlivo vysvetlená a odkomunikovaná. Účastníci a účastníčky spomínajú na tieto situácie takto:

Jedna účastníčka popisuje konkrétnu skúsenosť týkajúcu sa jej odobratia z rodiny: *„Cítila som to hrozne nahnevane, že musím sedieť v nejakom aute a ísť preč. Proste úplne som bola vtedy strašne nahnevaná. A vôbec som si hovorila, že čo mňa vôbec čaká. Že čo sa so mnou bude diať. Hovorila som si, že vôbec som nevedela, že čo so mnou bude. Ako ďalej, že či sa vôbec ešte vrátim domov. Vlastne ma tam dovezli a boli chvíľku tam, ma tam proste riešili boli tam asi polhodinu a potom odišli. A som ich išla odprevadiť a som sa pýtala, že kedy pôjdem domov. Hen tých ujo, a oni že nevedia mi povedať ale že možno že raz hej, a že mám poslúchať a tak. A zavreli dvere a ja som vtedy, zamkli dvere tá vychoška, či kto to bol. Vychovávateľ a prosil ma že nech idem hore, že mi poukazuje. A ja som bola v takom šoku, že ja som nikam nešla, ja som do tých dverí úplne, keď odišli, ja som do tých dverí báchala. Triaskala, proste zostala som v tej šatni a strašne som plakala.“*

V inom životnom príbehu nájdeme popis odoberania účastníka ako dieťaťa z jeho rodiny spojený s nejasným vysvetlením toho, čo sa ide diať (účastník si spomína ako prišli za ním do školy): *„Zo začiatku, keď sme išli do detského domova tak to bolo také že my sme boli v škole a tie vychovávateľky, či kto to prišli z detského domova a zobrali nás aj so sestrou a vraveli že ideme niekde na výlet sa prejsť a nakoniec nás zobrali do detského domova, tak to bolo také divné. Ani pravda to nebola o výlete.“*

V ďalšej časti životného príbehu nájdeme ako ťažké bolo pre respondentku žiť mimo kontaktov s jej rodinou a mimo jasných informácií. Osoba, ktorá jej priniesla pozitívne správy o rodine sa potom stala akoby ideálnou: *„To bolo hrozné, lebo vtedy som nevedela či vôbec ešte uvidím svoju rodinu. Vôbec či ešte uvidím svojho brata, svojho otca. Ešte ich uvidím, kedy ich uvidím za koľko ich uvidím? Proste to bolo hrozné, rozmýšľala som nad tým či oni vôbec vedia že, či budú vedieť že kde som proste. To bolo hrozné. No, a ja strašne dlho trvalo kým ma bol niekto navštíviť. To bolo pre mňa najhoršie obdobie, proste vždycky prišli nejaké dni tam boli návštevy. Väčšinou mojim kamarátom prišla návšteva a ja som sa pýtala, kedy mne príde, kedy za mnou prídu. A vždycky povedala, prídu raz za tebou neviem kedy. Ja som bola posledné dieťa v krízovom centre, ktorému neprišla návšteva. Všetkým prišli, len ja nie. Všetci sa rozprávali o tom ako im prišli rodičia a proste boli kde si, alebo rozprávali sa a ja proste som bola. To bolo pre mňa hrozné ja som aj často plakal, furt som sa pýtala že kedy prídu. A neviem koľko to bolo, ale možno to bolo aj tri mesiace, štyri kým za mnou niekto prišiel. Prvý, kto za mnou prišiel bola moja sesternica s mojou babkou. A to bolo najkrajšie pretože to bolo za neviem za päť mesiacov, alebo za štyri mesiace za mnou prišla po štyroch mesiacoch čo som, čo ma zobrali tak štyri mesiace byť bez rodiny a bez všetkých kontaktov, to je hrozné. To bolo ťažké pre mňa. Často som plakala, ale jedného dňa proste sme upratovali to bola sobota a prišla jedna vychovávateľka, ona sa volá Maruška, ona je úžasný človek, že mám*

pre teba prekvapenie. A ja že aké, aké. A že ak si všetko doupratuješ a dorobiš tak to prekvapenie uvidíš. Bude tu na chodbe..." (respondentke ohlásili prvú návštevu príbuzných po niekoľkých mesiacoch pobytu v krízovom stredisku).

Správanie mnohých respondentov v minulosti bolo ovplyvňované často krát nevhodnými výchovnými prístupmi vychovávateľov v čase ich pobytu v detskom domove: „*V detskom domove strašili, že keď budeme zlí, tak prídu zlí ujovia a tým nás predajú . Alebo, keď mi vyrástla noha, že papuče boli na palci deravé, tak som proste schytala mokrým prútom. Proste po dlaniach. Alebo si pamätám, že sme nemohli ísť večer na záchod, tak sme to robili, že sme si navzájom čúrali do cudzích postelí.*“ Tieto negatívne skúsenosti spojené s bitkou a zastráňovaním, či nezmyselnými zákazmi sa potom preniesli aj do života v náhradnej rodine. Saša a Miško, žili v strese a traume aj u náhradných rodičov, báli sa „*že im ublížia, že ich predajú, alebo zabijú* „. Tieto obavy u nich pretrvávali asi rok. Náhradných rodičov sa prestali báť aj napriek tomu, že im neublížovali až vtedy, keď sa im narodilo vlastné dieťa. Presviedčali sa jeden druhého, že keď neublížia vlastnému dieťaťu, tak neublížia ani im.

Participant a participantky podľa rozprávania prežili veľmi náročné situácie v období, kedy boli deťmi. Ich pôvodné rodiny pre nich neboli miestom, kde by žili šťastne. Často sa im pretrhli na isté obdobia kontakty so širšou rodinou, aj so súrodencami. Niektorí nemali dostatok informácií o svojej pôvodnej rodine. Počas detstva sa mnohokrát presúvali, môžeme sa len domnievať z ich rozhovorov, že nie vždy boli dostatočne na presuny pripravení, nie vždy mali možnosť sa rozlúčiť a prípadne si zobrať dôležité veci na pamiatku. Mnohí z nich majú vážne ťažkosti v škole, zdravotné problémy, a množstvo psychických problémov.

Pre všetkých participantov a participantky výskumu sa pestúnska rodina (a vzťahy v nej) stala dôležitou časťou ich života a majú s ňou niekoľkoročnú skúsenosť.

Iba jedna životná dráha by mohla byť nazvaná aj dráhou jedinej formy náhradnej rodinnej starostlivosti – participant bol do pestúnskej rodiny umiestnený hneď po narodení (z pôrodnice). Ostatní participant a participantky prežili v náhradnej rodine rôzne dlhú dobu v rôznom veku. Jedna participantka prišla do pestúnskej rodiny ako 5 ročná, ďalšia ako 7 ročná, 2 participant prišli do pestúnskej rodiny ako 11 roční, dve participantky prišli do pestúnskej rodiny vo veku 12 rokov a jedna začala žiť ako 4 ročná v profesionálnej rodine a neskôr (nie je jasné v akom čase) bola tej istej osobe zverená do pestúnskej starostlivosti.

Pokiaľ ide o štruktúru rozprávání rodinného života súvisiacu s pestúnskou rodinou v 6 životných dráhach sa začína kontaktmi s novou rodinou ešte na pôde detského domova, ktoré trvali rôzne dlhý čas – z rozprávania však nie je možné posúdiť aký (respondenti mali vek medzi 5 – 12 rokmi). V jednej životnej dráhe sa vyskytuje niekoľkoročný proces kontaktovania sa s budúcou pestúnskou rodinou. Jedna životná dráha je popísaná ako celá orientujúca sa na život v pestúnskej rodine, resp. s pestúnskou mamou (už po pôrode).

V životných dráhach nájdeme podrobnejšie popísané detaily ako sa počas života v pestúnskej rodine riešili rozmanité zdravotné, psychické, vzdelávacie a výchovné ťažkosti participantov a participantiek. Pestúnski rodičia tu vystupujú ako tí, ktorí sa snažili pomôcť „dobehnúť“ s

participantmi zanedbané, neriešené problémy, s ktorými prišli buď z pôvodnej rodiny alebo z detského domova.

V troch životných dráhach nájdeme popisy toho, akú veľkú **emočnú podporu** pestúni dávali respondentom a aké problémy respondenti mali v súvislosti s predošlým životom:

„A raz sa mi sníval zlý sen, som plakala. Tak prišla ku mne do izby a ja som ju prosila, že nech zostane. A ona taká bola (smiech) že nie, nezostane. A tak som sa s ňou trošku pohádala na , nakoniec ma ona uložila a ja som ... Takže to boli ťažké dni pre ňu aj pre mňa. A to nie je všetko s tým spaním. Potom som začala byť zlá agresívna. Som mala nervy, knihy som hádzala, lebo som nevedela čo. Nadávala som. Kričala strašne. im som nadávala. Do chladničky som buchla, trieskala som všetko. Som mala zlosť. Ja nevedela som ju ovládať a nevedela som ako to riešiť. Takže to boli so mnou ťažké obdobia. Veľmi ťažké, kým ma to naučili a proste potom som. Furt som plakala v izbe, že, že to neviem a také veci. A takú hroznú zlosť som mala aj na otca aj také fotky som tam mala. Aj tie som trieskala o zem. Otca som nenávidela. Ale oni vždycky našli riešenie. A vždycky sa so mnou rozprávali a snažili sa mi, snažila sa ma naviesť na tú cestu. A teta Danka povedala, že to strašne dlho trvalo. Kým ma oni, vlastne z tej zlosti dali preč. A povedala, že vďaka tomu že som aj ja sa snažila, lebo že oni dávali do toho všetko. A vďaka mne že aj ja som chcela, som sa zlepšila.“

V jednej životnej dráhe sú pestúni popísaní, ako tí, ktorí sa rozhodovali, či to ešte vydržia (výchovné problémy s respondentkou). V rozprávaní ich participantka neskôr opísala ako tých, ktorí sa rozhodli znášať dôsledky: *„...lebo ja som mala kopu problémov. Oni sa zľakli zo začiatku, že rozmýšľali že ma vrátia zo začiatku. Že rozmýšľali, aj mi to povedali. Potom nakoniec sa rozhodli, že už keď si ma zobrali, tak budú na to brať aj dôsledky a pomôžu mi. Už keď majú pomôcť, tak mi pomôžu. Aj keď to bude peklo možno so mnou.“*

V jednej životnej dráhe je pestúnska mama participantkou popísaná ako tá, *„ktorá sa ma vzdala“*, podľa všetkého preto, že respondentka vzhľadom k vážnym výchovným problémom nemohla zostať v pestúnskej rodine.

V jednej životnej dráhe je popisovaná respondentkou, že detský domov bol zo začiatku (prvé dva roky po príchode do pestúnskej rodiny) vnímaný ako skutočný domov:

„Myslela som si, že to je nejaký, nejaký víkend, nejaké, nejaké prázdniny u niekoho. Vtedy som si myslela, že detský domov je môj domov. Vtedy som si ešte nemyslela, že táto pestúnska rodina je nejakým mojím novým domovom. Vtedy som si myslela, že ideme na nejaké prázdniny, že som to ako malé dieťa neriešila. A akože, keď som už, keď mi už bolo jasné, že táto pestúnska rodina, už tu budem nejaký ten čas, tak už vtedy to bolo upevnené vtedy sme už nemuseli ísť naspäť do detského domova.“

V troch životných dráhach bol popisovaný začiatok života v pestúnskej rodine ako proces s viacerými ťažkými pocitmi a obavami a ako náročné obdobie, kedy sa ešte necítili zorientovaní v svojom mieste v novej rodine.

„Lebo ja som tam (do pestúnskej rodiny) chcela ísť, ale som si neuvedomila že aké to bude pre mňa ťažké. Byť v inej rodine, proste to je zo začiatku, veľmi veľmi ťažké. Si zvyknúť, proste s cudzími ľuďmi..prvé letné prázdniny boli hroznú. Ja som nemala žiadnych kamarátov. Ja

som nemala s kým ísť von. Ja som tam bola úplne sama a ja som vlastne bola strašne nešťastná mne tak vtedy chýbali kamaráti.“ (respondentka prišla do pestúnskej rodiny ako 12 ročná)

„Zo začiatku keď sme tam (do budúcej pestúnskej rodiny) chodievali, tak ešte taký stres ešte. Neznáme ešte a že neviem čo bude, ale tak.“ (respondent prišiel do pestúnskej rodiny ako 11 ročný)

„Tak začiatky (v pestúnskej rodine) boli také pre mňa stresujúce aj s bratom, lebo sme tých ľudí nepoznali. A zo všetkých takých všetkých zážitkov, tak sme všetkých hádzali do jedného vreca. Lebo nás strašili v tých domovoch, že keď budeme zlí, tak prídu zlí ujovia, neviem, či poznáš také auto, čo vytrubuje, že vykupujeme kožky, tak s tými nás strašili, v tých detských domovoch, že keď nebudeme poslúchať, tak, že nás predajú.“

V jednej životnej dráhe sa objavuje popis krízy v pestúnskej rodine a násilie medzi manželmi a na ostatných deťoch v pestúnskej rodine. Tieto udalosti sú spojené aj so separáciou participantky od pestúnskej rodiny na prechodný čas. V súčasnosti respondentka popisuje rozchod manželov – rozdielne bývanie dlhodobo.

Vo všetkých životných dráhach sa pestúni stali dôležitými dospelými, s ktorými respondenti riešili množstvo emočne náročných situácií, v 3 životných dráhach sa z pestúnskych mám stali “materské” osoby, ktoré plnia rodičovskú rolu pre respondenta aj naďalej (po 18. roku života) dôležité role. V dvoch životných dráhach participanti ešte bývajú so svojou pestúnskou rodinou. V jednej životnej dráhe sa pestúni stali dôležitou oporou pre participantku, ktorej sa narodilo dieťa a ostala sama na výchovu dieťaťa. V jednej životnej dráhe je priamo popísané ako život v pestúnskej rodine pripravil respondentku na budúci rodinný život.

Participanti a participantky používali vo svojich rozprávaniach **nie jednoznačné pomenovania pre formu náhradnej rodinnej starostlivosti**. Dve respondentky v prvej časti rozprávania uviedli, že boli adoptované, ale naše informácie od sociálneho pracovníka boli, že žili v pestúnskej starostlivosti.

Jedna respondentka dostala po úvodnom rozprávaní otázku na rozlíšenie:

V: „Ty si spomínala, že si ťa adoptovali. Bola si adoptovaná alebo si bola v pestúnskej rodine?“

P: „ V pestúnstve.“

Iná respondentka, ktorá mala priezvisko pestúnov v svojom úvodnom rozprávaní ich označila ako adoptívnych rodičov:

P: “No a čo si pamätám, keď sme boli, neviem, či to bolo, posledný domov, než si nás adoptívni rodičia zobrali.”

Pojem mama a otec participanti a participantky používali pre označenie biologických aj náhradných rodičov. Podobne to je aj pri označovaní súrodencov. Jeden participant požíva pojem nevlastní rodičia na označenie pestúnov. V troch životných dráhach sa pestúnski rodičia označujú menami dospelých osôb.

BÝVANIE

V životných dráhach mladých ľudí sa striedajú rôzne typy bývania: bývanie v zariadeniach (v detských domovoch krízovom stredisku, diagnostickom centre, zariadení pre osamelé matky s deťmi), bývanie s biologickou rodinou, s náhradnou rodinou, bývanie na internáte, pobyty v nemocnici až po samostatné bývanie, bývanie v meste v byte, v dome na dedine až po bývanie v chalupe. **Participantí a participantky zažili počas svojho života 3 a viac rôznych typov bývania.**

Rozličné typy bývania dokumentuje aj bývanie participantov a participantiek v čase realizácie rozhovorov:

- Jeden participant býval v meste v byte so svojou biologickou mamou (v pestúnskej rodine žil v rodinnom dome na dedine vzdialenej cca 50 km od miesta súčasného bydliska);
- Jeden participant býval v rodinnom dome na dedine v pestúnskej rodine a chystal sa bývať na internát do mesta (cca 35 km vzdialeného od bydliska pestúnov);
- Jedna participantka bývala v sociálnom byte so svojim synom v tom istom meste ako jej pestúnska rodina;
- Jedna participantka bývala so svojou pestúnskou mamou v rodinnom dome na dedine;
- Jedna participantka bývala v zariadení sociálnych služieb v tom istom meste ako pestúnska rodina, 20 km od mesta bydliska pôvodnej rodiny;
- Jeden participant žil v prenájme kvôli štúdiu a práci, trvalé bydlisko mal stále v mieste bydliska svojej pestúnskej mamy;
- Dve respondentky bývali u svojich biologických súrodencov, ktorí im to ponúkli (jedna respondentka bývala v byte – v izbe s dcérou jej biologického brata a jeho priateľky) + navštevuje ich ďalší biologický súrodenec, druhá respondentka býva v rodinnom dome so svojou sestrou a jej priateľom a dieťaťom a v druhej časti domu býva pestúnska rodina jej sestry.

Všetky presuny pobytmi v rodine, v nemocnici alebo v rôznych formách náhradnej starostlivosti sú v životných dráhach spojené aj s mnohými geografickými presunmi v rámci rôznych miest Slovenska (keďže šlo o rôzne formy rodinnej alebo náhradnej starostlivosti, predpokladáme, že tie presuny a rozmanité pobyty absolvovali bez rodičov, prípadne jednej stabilnej blízkej osoby, až posledné obdobie detstva strávili v rodinnej forme starostlivosti): *“... pamätám si ako také začiatky, tie detské domovy, čo som bola v Senici, myslím, že v Čakanoch a Malackách? To neviem presne, ale takéto nejaké tri domovy.”* Tieto tri detské domovy boli uvedené v období 0 až 7 rokov. Od 7. rokov prišla do pestúnskej rodiny.

V inej životnej dráhe sa objavujú tieto mestá a miesta pobytu (participantka prišla do pestúnskej rodiny ako 12 ročná): Zvolen (s mamou), Banská Bystrica (nemocnica bez mamy), Banská Bystrica (detský domov), Brezno (detský domov), Valaská (detský domov), Banská Bystrica (pestúnska rodina), Mojmírovce (internát).

V ďalšej životnej dráhe nájdeme tieto miesta pobytu (respondentka prišla do pestúnskej rodiny ako 11 ročná): Čadca (s pôvodnou rodinou), Púchov (detský domov), Žilina (krízové centrum), Ladce (pestúnska rodina).

V inej životnej dráhe nájdeme (participant prišiel do pestúnskej rodiny ako 11 ročný): Banskú Bystricu (narodenie), Banská Bystrica (dojčenský ústav), Bratislava (domov sociálnych služieb)

Zaujímavé sú popisy bývania jednotlivých participantov a participantiek v rôznych etapách ich života. Popisy ako keby pomenovávali rozdiely medzi rôznymi bývaniami: *„Tam, kde sme začali bývať v tom bytíku, to bolo také medzi náhradnou rodinou a tou ústavnou starostlivosťou...kde si nás ona (budúca pestúnka) zobrala viacerých, to bol jej nápad...v ústave sme bývali na takom oddelení, na to sa vyčlenili priestory, tam sme boli asi 12ti, decká sme boli a mali sme vlastne svoju kuchynku.“*

Alenka popisuje bývanie a hovorí o tom, akú veľkú rolu majú pre mne dvere v rôznych prostrediach (pôvodnej rodine, krízovom stredisku, pestúnskej rodine):

„Oni (pestúni) mi dali izbu, normálne prerobili mi ju ešte, ale tak uvoľnili mi tam izbu. A oni i išli zatvoriť dvere a ja som začala kričať, že nech to nerobia. Že sa bojím, že keď sú otvorené dvere, že to bude lepšie. A oni povedali, že teta (pestúnska) povedala, že keď ich mám zavreté, je to lepšie. Nikto sa tam nedostane. A ja som povedala, ale zase budú zavreté a bude tu niekto a zje ma. Tak úplne, ja neviem čo to bolo za nápad. Tak ich nechali otvorené a potom vlastne som sa tak pozerala do tej tmy a hovorím si, že ja tie dvere zavriem. Tak som tie dvere zavrela, do svojej izby a proste som si povedala, že tu som v bezpečí v tejto izbe. Dvere sú zavreté nikto sa tu nedostane. Bo v Čadci doma som mala vždy otvorené dvere. Lebo som sa bála. Ale niekedy som mala, niekedy som ich mala zatvorené, keď som sa bála otca.“

VZDELÁVANIE A PRÁCA

Téma štúdia a vzdelávania sa objavuje v rozprávaní všetkých participantov. Vzdelávacia dráha participantov je však poznačená ich životnou situáciou. Zmena škôl, presun zo základnej školy do špeciálnej základnej školy, zmena školy z dôvodu zdravotných problémov. Vo veľkej miere je táto skutočnosť ovplyvnená sociálnou zanedbanosťou participantov a participantiek čo sa prejavilo viacerými problémami v škole na čo vo svojom rozprávaní poukazovali. Z ich rozprávania je však vo väčšine prípadov evidentný záujem náhradných rodičov pomôcť im vybrať adekvátny odbor štúdia z hľadiska ich schopností. V jednom prípade bol výber školy výraznejšie ovplyvnený zdravotným znevýhodnením a možnosťami štúdia v rámci bydliska.

Na otázku čo ovplyvnilo participantov a participantky pri výbere školy vo väčšine prípadov spomínajú ich rozhovory s pestúnmi, s ktorými hľadali zodpovedajúce možnosti ich budúceho uplatnenia v živote. Za dôležitý medzník v ich živote považujú okrem iných zlomových situácií aj prijatie do pestúnskej rodiny čo sa spája aj s ich budúcimi životnými perspektívami a hodnotovou orientáciou: *„Mojí rodičia, že si ma akože zobrali, a že ma naučili ako sa mám postaviť k životu“.*

Veľmi významne je ich motivácia pri výbere ich ďalšieho štúdia a budúceho povolania ovplyvnená vzťahom k pestúnom. Na otázku či výber školy bol vlastným rozhodnutím alebo spoločným rozhodnutím po vzájomnej porade sa ukázalo, že pestúni prejavili zodpovednosť za zverené deti. Väčšina pri výbere školy zvažovala schopnosti detí, ale aj ich záujmy a na základe toho spoločne hľadali možnosti štúdia. V niektorých prípadoch sa tento jav premietol aj do budúcich perspektív zverených detí a súvisí s ich sebarealizáciou a sebareprezentáciou.

Emka: „*Keď som skončila štvrtú triedu, tak som sa rozhodla odísť z nej už len z princípu, že sa mi to tam nepáčilo. Aký sú tam ľudia a začala som chodiť do prvého súkromného gymnázia v Lučenci*“. Respondentka začala navštevovať gymnázium aj vďaka tomu, že náhradná rodina jej poskytla šancu sebarealizovať sa. Samotná respondentka v rozhovore uviedla, že rozumovo na to mala. Po určitom čase z finančných dôvodov nepokračovala v štúdiu na osemročnom gymnázium a po ukončení ZŠ spoločne s náhradnou rodinou zvažovali aké sú optimálne možnosti pokračovania na strednej škole.

V niektorých prípadoch sa prejavila však aj nespokojnosť a sklamanie súvisiace s nenaplnenými ašpiráciami. V jednom prípade to bola situácia súvisiaca so zdravotným stavom respondentky: „*... mala som predstavy, že budem v budúcnosti lekárkou. Vždy som chcela byť ňou. To je jediné, po čom som túžila*“. Tieto predstavy neboli naplnené práve z dôvodu zdravotného stavu participantky. V tomto prípade sa ukázal enormný záujem náhradných rodičov - pestúnky rozvíjať schopnosti participantky a nájsť adekvátne možnosti jej uplatnenia. V konečnom dôsledku sa to prejavilo spokojnosťou s výberom danej školy a tým, že respondentka má konkrétnu predstavu o svojom budúcom živote s využitím tých schopností, ktoré vie profesionálne využiť.

V dvoch životných príbehoch nájdeme popisy toho ako konkrétne osoby z pestúnskej rodiny (pestúnska mama a dedo) ovplyvnili výber alebo smerovanie školy respondentov - v jednom príbehu to bola pedagogická škola, v druhej arteterapia.

U participanta Maja absentuje ambícia ukončiť školu. Nezáujem o školu, ktorú si sám vybral odôvodňoval jej neatraktivitou. V pozadí sa u tohto respondenta prejavovala túžba po návrate do pôvodnej rodiny. Veľmi ťažko prežíval odlúčenie od svojej matky. V snahe vybrať si školu v blízkosti rodiča – matky, pre ktorú však nemal predpoklady a potrebné schopnosti.

U Alenky málo podnetné a patologické prostredie biologickej rodiny po smrti matky neposkytovalo možnosti a podnety na jej kognitívny rozvoj. Prejavilo sa to v oblasti vzdelania - neukončené učňovské vzdelanie, ktoré si ukončuje až v súčasnosti. Ovplyvnilo to však aj jej nereálne predstavy o svojich schopnostiach a uplatnení v živote: „*Takže mojím cieľom je ísť, a stať..byť aspoň nejakou tou herečkou. Hej, nemôžem si asi dovoliť takú školu. Nemám, nedá sa mi ísť na takú školu. Ale keby nejaká taká škola existovala, že by som tam aj ja mohla ísť tak by som to prijala. Ale neviem či taká existuje*“.

Dve participantky navštevovali špeciálnu základnú školu - Saša a Anna, dozvedáme sa to z ich výpovedí, keď hovoria o škole, ktorú navštevovali. Ich výpovede sa však nelíšia od participantov a participantiek s IQ v norme, čoho sa dá usúdiť, že ich mentálna retardácia

nie je spôsobená organickým poškodením mozgu, ale je dôsledok nedostatočného rozvoja kognitívnych schopností v detstve ako aj psychickej deprivácie v detstve.

Problémy s učením a úspešnou v škole uvádzajú aj ďalší účastníci a účastníčky.

Na základe uskutočnených rozhovorov môžeme konštatovať, že len v ojedinelých prípadoch dosiahnuté vzdelanie umožnilo získať prácu. Ide o prípad Rada, ktorý si však dopĺňa vzdelanie (druhá VŠ), ktorá mu umožní výraznejšiu seberealizáciu. V tomto prípade je vzdelanie investíciou do budúcnosti, ktorá sprostredkuje v perspektíve lepšiu spoločenskú status.

Predstavy o práci sú zo strany respondentov často nereálne a skreslené. Respondenti akoby si neuvedomovali, že v súčasnom modernom svete predstavuje mzda za prácu hlavný zdroj obživy čo je nepopierateľne dôležitý fenomén pre každého jednotlivca. Pre jeho existenciu, ale aj spokojnosť a psychickú rovnováhu.

PARTNERSTVO A KAMARÁTSKE VZŤAHY

Téma partnerstva sa spontánne v rozprávaní mladých ľudí vyskytla u dvoch účastníčiek, pričom je zrejmé že v ich životných príbehoch zohrali alebo zohrávajú dôležitú úlohu.

Saša hovorí o svojom partnerskom živote v dvoch prípadoch, v oboch prípadoch sú partneri dôležitými osobami v jej prežívaných životných situáciách a rozhodnutiach. V prvom prípade s partnerom neplánovane otehotnela a následne ju, keď nesúhlasila s potratom, opustil: „*Tak mi dal proste ultimatum, že mám si vybrať čo chcem. Buď zostanem ja s ním naďalej chodiť, že môžem, že keď proste pôjdem na ten potrat, tak môžem bývať u ňho, jeho rodičov, a že všetko bude v poriadku. ... To mi hneď povedal na zastávke, že potom rozhovore s našimi, aby som sa ja rozhodla, že mám tieto dve možnosti. Bývať uňho, alebo, že nechám si dieťa, ale bez neho. Tak ja som neváhala a som si povedala, vzhľadom k tomu, že som si pokašlala život mladý, som si povedala, že nedám si proste zabiť dieťa, ktoré zato nemôže, a keď už som si tak pokašlala, že tak treba zodpovednosť zobrať zato*“. V druhom prípade sa rozhodla po uvedomení si svojej odlišnej sexuálnej orientácie vyznať kamarátke lásku a tá ju odmietla: „*...jednej, čo som spomínala, tú jednu aspoň z tých priateľov, tak človek jej vyznal proste lásku, hej? Čo k nej človek cíti a tak. Tak, hlavne, keď sa dozvie, že odmietnutá, hej, že považuje ťa ako za kamarátku, po tých rokoch, hej.*“

Anna hovorí o svojom súčasnom partnerovi, s ktorým chodí už viac ako 3 roky: „*Potom keď som sem prišla som spoznala frajera, teraz mi volal. Chlapec, môžem ti aj ukázať ak chceš? Mám aj fotku som si ho aj odfotila.*“ ... „*Je to môj prvý frajer. Ale vieš čo, stará sa o mňa. Pomáha mi, spokojná som. Poviem ti, nebudem ti klamať. Kolikorazy so tu mala problémy, vždy sa o mňa postaral. Vždy vyriešil moje problémy. Vždy aj keď som nová bola a začal so mnou chodiť, fušky chodil zarábala si peniaze. Chlapec vyobliekaný, vyvoňaný. Čistý, šikovný. Peniaze mi dával. býva pri rodičoch, on má kde bývať. On neni z detského domova. On býva v Sásovej. V slepej ulici býva, tam sú vlastne len rodinné domy len. Aj oni majú rodinný dom, a celkom pekný. Teraz som tam bola prvýkrát po toľkých rokoch ma zobral na Vianoce.*

No, a vlastne u jeho mami sme boli. Pekne fajne bolo, dobre. Milú mamu má, aj otca má dobrého na to, že sú Rómovia, tak celkom dá sa.“

Ostatné participantky a participanti sa k téme partnerstva vyjadrili až na základe konkrétnej položenej otázky, či majú alebo mali nejaký partnerský vzťah. Ich odpovede boli veľmi stručné, skôr vyhýbavé. Je zrejmé, že o tejto téme sa nechceli rozprávať či viac ju analyzovať. Táto skutočnosť môže byť odrazom toho, že ide u mladých ľudí o citlivú tému, možno „tabu“ tému, ktorej sa skôr vyhýbajú.

Marika: *„Mala som chalana a už ho nemám.“*

Emka: *„Ale ja som v živote nemala priateľa a ani netúžim po ňom, pretože najprv mám také krédo, že najprv škola a tieto veci a potom nejaký ten vzťah, no.“*

Miško spája partnerský vzťah s jeho útekmi z domu náhradných rodičov: *„Teraz ako som mal tú poslednú priateľku, tak ako som ku nej utekával. Tak že som sa niekedy, týždeň neukázal doma.“*

Rudo spája svoje partnerské vzťahy s témou absencie otca v rodine: *„Mal som tri vzťahy, no väčšinou je to tak, že ma partnerky nechajú, ale tak to neviem. Jeden štvorročný a jeden dva a pol ročný a jeden taký mesačný. (úsmev) Ale viem, že mám veľa nedostatkov v niektorých veciach už tým, že otec stagnuje v rodine. Ale v podstate mám väčšinou akože šťastie na také ženy. Tiež čo majú absenciu v rodine, buď matka alebo otec. Neviem. Beriem to tak, že proste, no v pohode.“*

V rozprávaniach participantov a participantiek o svojich životných dráhach sa tiež spontánne vyskytuje málo informácií o kamarátoch a kamarátskych vzťahoch. Tie sú skôr spomínané v súvislosti s negatívnymi zážitkami a skúsenosťami.

V príbehu **Emky** je tento problém vzťahov s kamarátmi spojený s jej zdravotným stavom a zážitkami výsmechu už zo základnej školy. *„Napríklad štvrtá trieda. No, to si pamätám. Na tú štvrtú triedu nikdy nezabudnem, pretože tam som sa toľko nasmiela, plakala som, toľko problémov som mala, lebo samozrejme ja som ešte nebola uzavretá vtedy čiže po tracheotómii. Mala som kanylu. A vtedy som mala ešte kanylu a nebola som zatvorená. Vtedy ešte nemali spôsob ako, ako nemať otvorené hrdlo. No a oni si robili zo mňa posmech. No, a vysmievali sa mi.“* Na otázku či mala nejakých kamarátov v škole, alebo konkrétne v triede odpovedala: *„Pravdu povediac, ani nie. No, ja som to brala ako iba čisto spolužiaci. Kamarátov som nemala. Skôr moji kamaráti boli, napríklad v nemocnici tí ľudia. A vlastne tieto tieto deti, ako všeobecne som žiadnych kamarátov nemala... Nemala som potrebu, lebo jednak som viac času trávila doma a v nemocniciach ako v škole. Takže ja som to v podstate, nieže neriešila. Bolo mi ľúto. Niekedy som to pociťovala, že napríklad ten výsmech som strašne pociťovala. Keď sa ti niekto vysmieva.“*

Majo kamarátske vzťahy spomína pri otázke týkajúcej sa najhoršej situácie v jeho živote: *„Ale veď takých situácií je furt, ale ako sa vraví že človek nikdy nevie ...raz bude aj horšie... Neviem, lebo vravím že ako zatiaľ mi úplne tak na najhoršie akože úplne, že najhoršie nebolo,*

aj keď je pravda, že odkedy som tu, je prosté problém s tými moji mi kamarátmi akože. Ťažko je niekoho požiadať, poprosiť, aj keď pomôcť mi tam a tam ako, neviem možno mám problém si zvykať na tých kamarátov, alebo ako, alebo oni na mňa. Je pravda, že v Lovinobani sme boli trochu chránení Hankou a tým Duškom. (pestúnmi).“ K téme kamarátov sa Majo opäť vracia pri otázke aké problémy momentálne rieši: „Tie čo stále v podstate, že myslel som si že som si našiel kamarátov konečne pred dvoma rokmi, troma, že s tými hasičmi bude taká prča, hmm alebo ja neviem, prosté nejaká, že sa bude dať. Ale hlavne ťažšie, ťažšie oni mi tak prosté nerozumejú, nechápu ma prosté, že ja chodím ku hasičom resetovať hlavy. Ale to, to ja im rozprávať nebudem, nejak extra toto vyčítať a nejak som, prosté bolo mi lepšie, no.“

Je zrejmé, že **časté zmeny v bývaní, mohli zasiahnuť aj oblasť kamarátskych vzťahov a rozvíjania a udržiavania si dlhodobějších priateľstiev.**

Napríklad v prípade **Maja** po ukončení náhradnej starostlivosti nastala situácia kedy sa musel odsťahovať z pestúnskej rodiny do iného mesta. Počas štúdia na škole, ako aj počas života v rodine mal kamarátov a rovesníkov. Príchod do nového mesta a školy spôsobil rozviazanie týchto vzťahov a následne má Majo problém nájsť si nové priateľstvá. „*Vtedy som tam mal aj spolužiakov, to je docela, docela zaujímavé poznatky. Ale to boli moje moje prosté vekové kategórie a vyrastali sme tam kvázi, to bolo ešte to obdobie, ale teraz tu už s nimi nevyrastám. Tu, už.. no, dobre takže v podstate hlavne toto je dôležité, hej to - tí kamaráti a tak.*“

Saša uvádza, že má len jednu, dve kamarátky. „*Tak, čo sa týka takej, že dôvery, hej, že môžem povedať hocičo, tak je len jedna, možno dve osoby, ktoré ale vedia všetko. A zas ja viem, tiež všetko o nich.*“

ODCHOD Z NÁHRADNEJ RODINY A OSAMOSTATNENIE SA MLADÝCH ĽUDÍ

Kľúčovým obdobím v životných dráhach participantov a participantiek výskumu je vek 18 rokov a s tým spojené právne ukončenie náhradnej starostlivosti. Osamostatnenie sa mladých ľudí je pre nich významnou témou.

Ukončenie starostlivosti v náhradnej rodine malo u participantov a participantiek výskumu rôzny priebeh a bolo spojené s rôznymi pocitmi: radosti, úľavy, obáv, trápenia. U viacerých sa téma osamostatnenia sa spája so slobodou.

Majo sa po 18. roku presťahoval naspäť k biologickej mame: „*No, po Lovinobani ja som dovŕšil 18 a nejak tak prišlo, že by som sa mohol, musel, no mal nejak tak dať s mamou (vlastnou) dokopy. Tešil som sa.. no to je asi najdôležitejšie na tom celom. A tak čo viem čo ešte. Tešil som sa na mamu, na všetko, vlastne na tú mamu, na mamu asi najviac, no.*“

Pre **Sašu**, ktorá odišla od náhradných rodičov potom, ako otehotnela a následne jej vybavili sociálny byt, predstavovalo odsťahovanie sa od náhradných rodičov „*úľavu*“. „*Pre mňa, no keď mám povedať úprimne, tak som rada, že bývam sama. Lebo už vtedy, keď som bola tehotná som si nevedela predstaviť, ako by sme mali bývať spolu, všetci a počúvať toto rob*

takto, hen toto. Takže som normálne, že rada, že bývam takto sama, hej? Proste, môžem si robiť, no, možno, ooo, niektoré veci, hej? Napríklad: program si môžem spraviť aký chcem, nemusím sa nikomu zverovať, že kam idem, s kým idem, o kolkejšej dojde. No a a spravím si to po svojom, že dajme tomu, že tak mala by som dneska upratovať, nechce sa mi, tak nevádi, počká to. Na iný deň, hej? Že nie je to také, že tak musíš. Takže z tohto hľadiska som rada, že som aj sama, že proste do výchovy sa ti nikto až tak nestará, keď si tu doma. Takže tak, no.“

Rudo sa odsťahoval od náhradnej mamy do iného mesta kvôli vysokej škole. Samotné odsťahovanie vnímal ako „náročné“ -no bolo to trošku také trápenie, lebo tým, že som nepracoval, iba brigádoval. A kompletne ma skoro živila akože mama. Všetko. Takže ma to dosť aj obmedzovalo, že dostanem určitý prídel peňazí a s tým musím vyžiť na mesiac. A potom ešte sa vyskytli, proste výdaje akože nečakané. Buď som ochorel, alebo na lieky a tak. To znova volať a trošku mi bolo tak, že už dosť. Že už nie, už to nechcem. Tak proste no, ale bolo to náročné ako. Musel som sa veľa, veľa naučiť ako fakt, že čo sa týka osamostatnenia. Toto, za toto som vďačný, že som taký tvrdohlavý. A povedal som si, že idem do Bratislavy. A idem na vlastnú päť. Idem proste, že. Lebo zatiaľ tu nikoho nemám, len známych, akože kamarátov a tak. Takže nejaký blízky taký, že.“

Adá: „No, a tak vieš ako chcem žiť samostatne, nechcem byť odkázaná na svoju mamu. Lebo to je najhoršie keď, vlastne tým pádom že som tu na tak aj peniažky poberám. Inak by som nemala nárok, a ona by musela na mňa vlastne z peňazí čo by na deti mala dávať, tak by musela aj na mňa. A to by už hádam ani nevyšlo.“

V rozprávaniach **Rada** a **Emky** sa objavuje aj po 18. roku života popis vzťahu s pestúnskou matkou ako s „ozajstnou“ matkou, s ktorou si predstavujú aj budúcnosť. **Osamostatnenie si nespájajú s odchodom z náhradnej rodiny.**

Rudo: „S mamou mám doteraz veľmi, taký dobrý, jak by som to pomenoval. Naozaj taký vzťah, že v podstate vie o mne všetko. Ako nemám problém za ňou prísť pokecať, v podstate je aj moja mama, aj zároveň, aj taký, aj dobrá kamarátka, aj, no máme veľmi dobrý vzťah teda. To si veľmi vážim. Je to také trošku zvláštne, lebo niekedy sa mi kamaráti: „A ty každý deň voláš mame?“ uhm, hej volám. Chcem vedieť jak sa má a ona je takisto zvedavá. Keď nezavolám ja zavolá ona. Takže. Také, že odchod, odchod nie. Vôbec. A ešte aj tým, že mama bola tak šikovná, že vlastne moja biologická mama sa volala teda inak, a ja sa volám po tej mojej pestúnskej, že vybavila mi meno. Teda ja som sa volal ako ona, aj to mi dosť pomohlo, ale o odchode. Mám taký dobrý vzťah, že teda ju fakt beriem ako mamu a teda nie a ani nikdy som o tom neuvažoval, že po 18ke sa nejak odísť, osamostatniť?Chcem sa vrátiť domov a chcem sa hlavne vedieť osamostatniť, lebo to je také pre mňa. Existovať. Aj kvôli mame, aby som vlastne aj jej pomohol, však ako keď sme len dvaja tak koho, kto by najbližšie jej pomohol. Takže to mi príde také, ako normálne.“

Emka: „Ja ju (pestúнку) neopustím. Ja viem, že sa budem môcť osamostatniť, veď, keď. Ale už len z toho dôvodu, že sa teraz sa majú rušiť všetky špeciálne školy a špeciálne triedy. No a keď ona je špeciálny pedagóg, tak to znamená, že ona môže čakať výpoveď. A to znamená, že tuto si už nič nenájde v okolí. Takže v Banskej Bystrici si možno nájde niečo, alebo pôjde pracovať do Rakúska, tak ako ja.... S týmto domom, noo, my ho chceme predať v budúcnosti..“

Lebo, jednak sa nám nieže už rozpadáva, ale máme už. Toto je päťdesiat ročný dom. A proste má už tie svoje chyby. Ale chceli by sme sa presťahovať. No rok by sme ešte chceli vydržať, kým nespravím maturitu a neskončím klavír. A chcela by som mať vysokú školu. Jednoznačne Banská Bystrica. To som si vybrala už len preto, že tam mám ľudí, ktorých poznám, a ktorí ma majú radi. A proste vždy som sa tešila na tú Banskú Bystricu. Hoc jako malá som chcela ísť do Bratislavy. Ale tak, keď som spoznala, mám tam aj nevlastného brata a tam mám bližšie aj k svojej rodine. Takže chcela by som tú Banskú Bystricu. A jednoznačne chcem zobrať H, so sebou, no. A to znamená, že predáme dom a kúpime si nejaký, buď ooo, dvojizbový byt. No poviem ti pravdu, sedem miestny byt rodinný už nám pre dve osoby už je veľký. Takže rozmýšľame nad nejakým, jak sa to povie, bytom, činžákom, alebo niečo v tom zmysle a aj auto chceme predať. Samozrejme, niekedy odídem. (pauza) Ale kedy, to neviem. Nieže by som nebola pripravená, som pripravená, ale nemusím, nechcem a netúžim teraz fakt, teraz a mám dobrý vzťah s, s, s, s H. Keby som nemala dobrý vzťah s H., tak jednoznačne som už niekde inde. Ale určite, keď budem s priateľom, a keď už to bude naozaj taký vzťah, že už aj do budúcnosti. Ale nejako ďaleko od H. nie.(smiech)“

O právnom ukončení náhradnej starostlivosti a osamostatnení sa participanti a participantky výskumu s náhradnými rodičmi komunikovali rôznym spôsobom. Na otázku či sa rozprávali s náhradnými rodičmi o ukončení náhradnej starostlivosti reagovali rôzne, je zrejme, že náhradní rodičia k tejto téme pristupovali tiež rozlične.

Emka hovorí o tom, ako sa s pestúnkou rozprávali o ukončení náhradnej starostlivosti a zároveň vyjadruje svoj blízky vzťah k nej: *„Pravdaže sme sa rozprávali. V sedemnástom, no, keď som mala mať sedemnásť. No, proste aj inokedy, ale my sme plánovali s H. predĺžiť tú pestúnsku starostlivosť do dvasiatehopiateho roku, či dokedy sa to môže. Ale potom som jej povedala, že nechcem predlžovať pestúnsku starostlivosť. Nieže preto, že by som ju nemala rada, ale jednak viem, že teraz máme predĺženú starostlivosť. Už mám osemnásť rokov. Aj to, že už nie sú moji rodičia, na našom vzťahu sa nič nemení. Ja ju mám stále tak rada, ako som mala. Lúbim ju nadovšetko, ona tiež, a tiež po právnej stránke nie sme rodina, alebo sme rodina, na našom vzťahu súkromnom to nezáleží vôbec. Čiže pokiaľ deti majú radi svojich rodičov pestúnskych a vychádzajú s nimi aj po náhradnej rodine, aj po ukončení náhradnej rodiny, nejde o to, nie je o čom hovoriť.“*

Marika sa o odchode z náhradnej rodiny nechcela rozprávať *„Nechcem o tom rozprávať“*. Táto téma je pre ňu spojená s pocitmi smútku: *„Je mi smutno, ale už som aj rada, lebo mám taký slobodnejší ten život.“*

Miško: *„... tak oni sa aj s nami sa bavili, že to nebolo len na nich že oni chcú aby sme tam ostali, aj my sme sa rozprávali že či vôbec chceme aby sme.Ešte je to tak, že bavili sme sa o tom, že ak tam chceme ostať tak že tam môžeme ostať dokým si zatiaľ nezariadime svoj život, ako keby alebo niečo také, alebo môžeme odísť.“*

Rudo sa vyjadruje aj o problémoch, ktoré podľa neho majú mladí ľudia z náhradných rodín v osamostatnení sa. *„Lebo to aj tak dakedy vnímam na tých náhradkároch aj z adopcie, že veľmi skoro chcú odísť. Osamostatniť sa. Ale nie sú toho schopný. A tí pestúnski rodičia teda*

robia niekedy aj takú vec, že veľmi tie deti chránia. Veľa im pomáhajú, lebo si myslia, že joj však má dosť problémov a ešte aj s týmto, tak ešte v tom mu pomôžem. Ale pri tom nie všetky deti vlastne sú schopné. Teda, akože sa osamostatniť. Takto, že fungovať. Tak to asi aj vieš, poznáš to akože. Nemusím ani o tom hovoriť.No to veľa vnímame aj na mladších aj na starších, že teda dosť sa pasujú proste s problémami aj partnerské vzťahy krachujú, aj práca a hlavne učiť sa s financiami narábať. To proste, to je (pauza) ako. Lebo tým že som bol náhradkové dieťa a ešte som aj študoval k tomu, tak štát sa ma neskutočne rozmaznal. Ako tam som dostával opakovaný príspevok na dieťa, rodinné prídavky. Lebo vlastne po osemnástke už nemá ani nárok mama, ale ako ja. A ešte štipko sociálne. Tým, že mama vlastne bola sama na mňa. Potom nemala taký stály príjem. Vlastne začala podnikáť, ale to vlastne tak inak sa to akože berie. Čiže som dostal maximálne štipko ako a štát ma podporoval. Keď som mesačne dostal 10 tisíc na ruku, tak ako 5 rokov, no 4 roky, lebo tam sa potom menil zákon. Takže toto ma dosť akože rozmaznalo. Síce som dával jasné, že polovicu som dával mame na chod domácnosti, šak ako. Síce bojoval som na začiatku s tým, ale vlastne bolo mi povedané, že bude, šak takisto prispievaš, máš na to. Tak nebudeš to teraz rozhadzovať ako, a v pohode. Zobrazil som to akože, mrzelo ma to na začiatku, ale dalo sa. A zasa za 4000 korún, čo to vtedy bolo sa dalo pekne akože, aj školu potiahnuť, aj knižky, aj chodiť vonku a no proste všetko. Takže no a toto bol aj problém sa naučiť s financiami, hlavne tu v Bratislave.“

SKÚSENOSTI MLADÝCH ĽUDÍ SO SYSTÉMOM POMOCI A PODPORY

V životných dráhach participantov a participantiek nachádzame skúsenosti so systémom podpory a pomoci v rozličných životných situáciách. **O systéme mladí ľudia vypovedajú cez osoby** - profesionálov a profesionálky, s ktorými sa stretli a príprande riešili svoje problémy (sociálny pracovník, pedagóg, psychológ, vychovávateľ, kurátorka) a **cez inštitúcie** (úrad, sociálka, Návrat, Úsmev ako dar).

Participantka **Alenka** rozprávala o psychologičke a o pedagógovi ako jej pomáhali po tom, čo prišla do krízového centra:

„A tak sa so mnou rozprávala psycholog.., no psychologička taká čo tam bola. Ma zobrala do takej miestnosti a začala to so mnou riešiť, že čo sa so mnou deje, že či. Že prečo, prečo sa tak chovám? A ja som jej povedala o tej babke a o tom všetkom a o tom že sa chodím každý deň ujovi Jožkovi, to je jeden pedagóg, no to je ten taký z krízového strediska, že sa chodím každý deň k nemu pýtať. Každý deň som tam chodila a pýtala som sa, kedy pôjdem domov alebo že... no, iba to kedy pôjdem domov. A on mi vždycky povedal, že to isté, proste že neviem Alenka určite sa to bude nejako dať, ale nebud', nebud' sklamaná keď nie. Každý deň mi povedal to isté. A ja som tam každý deň chodila za ním a čakala som novú správu, že povie niečo iné. Aj listy som mu potom písala, som mu to potom pchala do kancelárie (smiech). Ona a ja som tej pedagogičke povedala, či to kto bol a ona mi povedala, že nemôžem ju za to nenávidieť že ona to urobila preto, lebo mi chcela pomôcť. A vlastne potom som nad tým dlho rozmýšľala a uvedomila som si že je to pravda. (pauza) Že naozaj mi chcela pomôcť. „

Emka hovorila o skúsenostiach s psychológmi: *„...chodila som ku psychológovi ako malá, ale len preto, že som mala nejaké problémy, že DIS a hyperaktivita. Ale v živote by som nechcela ísť. Nie, že neuznávam toho psychológa, ale radšej sa porozprávam o proble... o svojich problémoch s nejakou kamarátkou a s nejakým človekom, ktorého možno vidím raz za čas. Ale proste viem, že to nemusí roznášať, že to nebude hovoriť. Ono je to tak, mám problémy. Všetky moje problémy neriešim s H...(meno pestúanky) ako, lebo predsa je to rodič a predsa len mám nejaké problémy, ktoré by som nechcela s ňou riešiť.“*

Rudo popisuje skúsenosť so školskou psychologičkou na vysokej škole, ktorú sám vyhľadal: *„Na intráku som býval teda, ešte s dvoma, s jedným chalanom a s tým som sa veľmi, ako nebola dobrá atmosféra na izbe. Ako neboli konflikty žiadne, len nevyspal som sa. Aj proste bol dosť neohľaduplný a už vtedy mi krachovala aj škola trošku padala, že skúšky som robil fakt, že za 5 minút 12. Ale vtedy som, ja neviem. Som išiel za psychologičkou ako školskou, čo má (názov školy). Takže tak som to vyriešil...ma zachránila, tá psychologička.“*

Miško hovoril o tom ako jeho pestúnska mama sama vyhľadala odbornú pomoc ako vyhľadali Návrat a ako to aj jemu pomohlo: *„Keď to nezvládala ona alebo, že niektorým veciam nerozumela, tak vlastne požiadala aj o odbornú pomoc. V podstate tak najväčšia spolupráca s Návratom. A to mi aj takisto pomohlo v tom, že nie som sám, a že je to tu ako plno deciek takých.“*

Detský domov, v ktorom participanti a participantky prežili určitý úsek svojho života je vnímaný rôzne. Jedna participantka uvádza detský domov ako miesto, kde jej pomohli: *„Vieš čo to už detský domov mi pomohol. Vybavili mi účet.“* Iný participant detský domov prirovnáva k nemocnici: *„Nič moc ten ústav, to je v podstate také ako nemocnica, tam si v podstate skoro celý rok. Chodil som raz, cez leto a cez Vianoce som chodil k starkej, alebo na prázdniny trošku väčšie tam som chodil, sem ku starkej ku bratovi, mame a tak.“* Ďalší participant o ňom hovorí ako o mieste: *„kde sa starajú o teba tety“.* V jednom životnom príbehu sa detský domov spomína ako *„bezpečie“* v porovnaní so životom v pôvodnej rodine.

V 5 životných príbehoch mladých ľudí sa vyskytuje Návrat ako organizácia, kde participanti a participantky získali pomoc. **Rudo** spomínal Návrat ako organizáciu, ktorej sieť pracovísk mu pomohla pri adaptovaní sa na nové miesto pobytu v súvislosti s vysokou školou: *„Cez Návrat. Vlastne ...(konkrétne meno a priezvisko pracovníčky organizácie z pracoviska v mieste bydliska respondenta) ma, to ma vlastne pozoznamovala aj s ...(meno ďalšieho pracovníka organizácie, v mieste vysokej školy respondenta) aj s ľuďmi, ktorí robili v Návrate. A potom to už išlo nejako samo. Aj vlastne to som, keď som bol na prijímačkách tak tu som spal na karimatke (v Návrate)...“*

Ďalší participanti spomínali Návrat v rôznych čiastkových situáciách (spomienky na Kluby náhradných rodín a na podporné detské skupiny pre deti z náhradných rodín): *„... že jej ďakujem že som mohla chodiť do Návratu. No, a že aj moja mama (pestúnska) aj keď mala so mnou trapoty, že proste že. Ten Návrat predsa dal mi dačo, dal mi dačo aj do života, že som si odniesla dačo. Aj keď som sa vlastne, nerozprávala lebo som vlastne vtedy bola dieťa. Že proste som sa nerozprávala, že proste s rodičmi, že mal i tam proste s...(konkrétne meno pracovníčky) posedenie, ale že som bola s tými asistentkami*

(dobrovoľníkmi) , že ako si aj napríklad ty že. Napríklad dve dievčatá sa vybrali, že aha prídu mamičky, tak prídu aj deti, tak sa venovali deťom. Že sa mi to tak páčilo, lebo vždy aj dáke občerstvenie bolo. Dobre tam bolo, sranda. Sme hocikedy z Návratu, sme šli na lúku a tak. Dobré, to bolo fajn. Aj také, že sme sa hrali. Rozprávali sme sa s tými dobrovoľníkmi. Že mi tam bolo fajn. A že ju pozdravujem, tak nech sa drží. A že ak bude mať také že ešte prednášky, že sa tu môže staviť kludne. Ja sa s ňou poznám, aj vtedy s tými bábikami. Ja som bola také rada, keď prišla ešte aj ...(iné meno) som stretla. Poznáš ...(to isté meno)? Ona bola, s ňou som tiež keď som bola dáka ôsmačka, deviatačka tak sme stretnutia sme mali, vieš? Chodila som a tam sme mali takú skupinku s (konkrétne meno). No, a tak sme modelovali sme z hlíny sme robili, vieš. Alebo sme kreslili, alebo sme sa bavili na tému. Alebo knihy sme mali o takom dievčati, proste sme vkuse rozprávali niečo. Dobre bolo.“

Dva participanti spomenuli aj organizáciu Úsmev ako dar. „... takí, čo pomáhajú deťom z detských domovov to je Úsmev ako dar. To je tá organizácia, som chodila aj vystupovať a tak. Som bola štvrtáčka na základnej, na osobitnej. Tak s úsmevákmi som sa stretávala, s úsmevákmi, A to je všetko. Bystrica chodievala k nám, že na Mikuláša chodievali k nám a tak.“

V žiadnom životnom príbehu sa nevyskytuje presný názov pracoviska, s ktorým sa všetci mladí ľudia stretli - úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. Jeden participant používa pojem „ochranka“, ktorý sa naučil pri písaní publikácie o systéme náhradnej rodinnej starostlivosti, ale nevedel určiť k čomu sa presne vzťahuje (poznámka: publikácia bola písaná v jazyku detí). Ten istý participant však použil aj pojem „sociálka“ ako miesto, kde sa s ním rozprávali. Jeden participant použil pojem „sociálka“ v spojení s miestom, kde si vybavil príspevky po ukončení pestúnskej starostlivosti. V jednom životnom príbehu je uvedená „sociálka“ ako miesto, na ktoré respondentku „udala“ babka, keďže respondentkin otec nezvládal výchovu.

Dve participantky vzťahujú pozíciu pomáhajúcej profesionálky k svojej osobe: „moja sociálna pracovníčka mi povedala“, „prišla moja kurátorka.“

Systém podpory pre mladých ľudí podľa ich rozprávání nebol vždy prehľadný a zrozumiteľný (kto je kto a kto čo robí a kde ho nájsť). Vzhľadom k ich zdravotným a psychickým ťažkostiam sa mnohí kontaktovali s viacerými odborníkmi zo školského a zo sociálneho prostredia. Všetky pestúnske rodiny boli nakontaktované aj na Návrat, je možné predpokladať, že mohli mať odtiaľ odbornú podporu a pomoc – aj dospelí, aj mladí ľudia.

V jednej pestúnskej rodine sa vyskytovala pre respondentku nie bezpečná situácia (násilie), ale z popisu je zjavné, že bola riešená systémom ochrany dieťaťa. Jedna respondentka bola právne zverená do starostlivosti starej mame, ale v reálnom živote bývala s otcom (agresorom) – respondentka popisuje, že to bolo možné, t.j. môžeme sa len domnievať, že nikto zo systému podpory nemal na to dosah.

Žiadny respondent neuvádza, že by bola jeho pôvodná rodina v kontakte s niekým zo systému pomoci. Iba v jednom životnom príbehu sa vyskytuje „sociálka“ ako miesto, ktoré malo zmeniť alebo zmenilo životný príbeh respondenta (s kým a kde bude žiť, keď sa v rodine dejú „zlé“ veci).

PREDSTAVY O BUDÚCNOSTI

Predstavy participantov a participantiek o budúcnosti sú idealistické, ale pozitívne formulované. Plány sa vyťahujú k dokončeniu školy, práci, vlastnej rodine. Napriek negatívnym zážitkom z detstva sa participanti a participantky vidia v budúcnosti ako úspešní ľudia.

Miško: „Mhmm, tak moja predstava je že budem mať, neviem či zo začiatku, to ako naši teraz čo sú nevlasní, tak oni tiež mali zo začiatku že bývali v byte a že časom si kúpili starší dom a potom ho prerábali a že pracoval by som tu napríklad v Koboku, kde mám aj brigádu lebo nám navrhli že po treťom ročníku že keď skončíme tak že môžeme tam na pol roka pracovať, že nám dajú zmluvu a že kto sa im bude páčiť tak toho si tam nechajú. Takže tak. ... No a chcel by som mať priateľku a rodinu.“

Anna: „... chcem pracovať a že s týmto mojim priateľom že by som si chcela, aby aj on akože pracoval. A chcela by som si aj rodinu založiť. no, tak hlavne príjem, strechu nad hlavou, zázemie. Lebo to je v dnešnej dobe dôležité. Lebo keď nemáš zázemie, na čo sú ti deti. Načo keď sama nemáš, načo ti to je len do väčšieho trápenia prídeš. Treba to tak vymyslieť, aby som sa aj ja mala s ním dobre, aby sme boli spolu šťastní a tak.“

Marika: „A do budúcnosti plánujem vyštudovať kinológiu a potom robiť dačo so psami ako psovodku.... Že keď vyštudujem túto školu, pôjdem na tú kinológiu. Suseda máme psovoda, čo robí v base, tak mi povedal... možno kinológiu alebo možno si spravím iba maturitu. Lebo mi povedal, že keď mi staačí maturita, potom tam spravím len nejaké psychotesty alebo neviem čo a potom by ma zamestnal v base. A keby to išlo. Tak za tie peniaze čo by som si zarobila by som si kúpila takú staršiu chalúpku s veľkým pozemkom a pomaly by som si ju prerábala. Mala by som tak malú farmičku.“

Majo: „No, tak ja teraz hľadám tú cestu v tom fotení a uvidíme či sa mi to bude dať v tomto nejako riešiť, aj budúcnosť. Chcel by som fotiť, fotiť aj nejako zákazkovo, proste že už to nebude na pekné slovo a pekné oči. Tak neviem, ale určite časom možno radšej. Takže som už do toho aj investoval do toho nejaké peniaze, do grafickej výbavy a blbosti. Takže by to bolo nie odveci, keby to vyšlo.“

Rudo: „Tak nemám čo riešiť, lebo momentálne som slobodný. (smiech) No teraz som momentálne som v Bratislave. Chcem sa vrátiť domov a chcem sa hlavne vedieť osamostatniť, lebo to je také pre mňa. Existovať.“

Len jedna participantka (**Saša**) k téme plánov do budúcnosti uviedla, že neplánuje, len plány v minulosti jej nevyšli: „No, keď poviem pravdu, tak už si nerobím plány. Lebo veľakrát som si niečo naplánovala, naplánovala a krachlo to, hej?“

Dvaja participanti spájajú svoj život v budúcnosti so svojou biologickou rodinou (bývaním s mamou a so starším bratom), dvaja so svojou náhradnou rodinou – náhradnou mamou. Ostatní plány do budúcnosti nespájajú so svojou pôvodnou alebo náhradnou rodinou.

4. ZHRNUTIE A ODPORÚČANIA

Opisy životných dráh participantov a participantiek výskumu – mladých ľudí žijúcich v náhradných rodinách boli nechronologické napriek snahe sledovať určitú os príbehu podloženú aj ilustračne. Celkovo mali participanti a participantky neusporiadané informácie o svojom živote z hľadiska času, ľudí aj miesta pobytu. V líniiach rozprávania sa prelína život v biologickej rodine, náhradnej rodine, v rôznych typoch ústavných zariadení so svetom vzdelávania a práce.

RODINNÝ ŽIVOT

Životné dráhy mladých ľudí v náhradných rodinách sa vyznačujú množstvom zmien – čo sa týka osôb v ich blízkosti, miesta bydliska, či formy starostlivosti. S biologickou, náhradnou rodinou a v systéme náhradnej ústavnej starostlivosti prežili participanti a participantky rôzne dlhé úseky a v rozličnom vekovom období.

Téma pôvodnej rodiny, vrátane súrodencov a kontaktovania sa s nimi je pre všetkých respondentov dôležitou časťou ich životných dráh. Pokiaľ ide o oblasť vzťahov so svojimi pôvodnými rodičmi alebo spomienok na udalosti zo života s nimi alebo súvisiace s nimi, objavujú sa v troch rozprávaniach stručné, až neosobné informácie, nie vždy časovo jasné.

Ako významné témy v rozprávaniach mladých ľudí sa objavili aj zdravotné problémy, smrť matky, problémy biologických rodičov s alkoholom, ohrozenie života.

Prechod z biologickej rodiny do inej formy starostlivosti bol pre participantov a participantky významnou životnou zmenou. Táto zmena im však často nebola dostatočne a citlivo vysvetlená a odkomunikovaná.

Participanti a participantky podľa rozprávania prežili veľmi náročné situácie v období, kedy boli deťmi. Ich pôvodné rodiny pre nich neboli miestom, kde by žili šťastne. Často sa im pretrhli na isté obdobia kontakty so širšou rodinou, aj so súrodencami. Niektorí nemali dostatok informácií o svojej pôvodnej rodine. Počas detstva sa mnohokrát presúvali, môžeme sa len domnievať z ich rozhovorov, že nie vždy boli dostatočne na presuny pripravení, nie vždy mali možnosť sa rozlúčiť a prípadne si zobrať dôležité veci na pamiatku. Mnohí z nich majú vážne ťažkosti v škole, zdravotné problémy, a množstvo psychických problémov.

Pre všetkých participantov a participantky výskumu sa pestúnska rodina (a vzťahy v nej) stala dôležitou časťou ich života a majú s ňou niekoľkoročnú skúsenosť.

Vo všetkých životných dráhach sa pestúni stali dôležitými dospelými, s ktorými respondenti riešili množstvo emočne náročných situácií, v 3 životných dráhach sa z pestúnskych mám stali “materské” osoby, ktoré plnia rodičovskú rolu pre respondenta aj naďalej (po 18. roku života) dôležité role. V dvoch životných dráhach participanti ešte bývajú so svojou pestúnskou rodinou. V jednej životnej dráhe sa pestúni stali dôležitou oporou pre participantku, ktorej sa narodilo dieťa a ostala sama na výchovu dieťaťa. V jednej životnej dráhe je priamo popísané ako život v pestúnskej rodine pripravil respondentku na budúci rodinný život.

V životných dráhach mladých ľudí sa striedajú rôzne typy bývania: bývanie v zariadeniach (v detských domovoch krízovom stredisku, diagnostickom centre, zariadení pre osamelé matky s deťmi), bývanie s biologickou rodinou, s náhradnou rodinou, bývanie na internáte, pobyty v nemocnici až po samostatné bývanie, bývanie v meste v byte, v dome na dedine až po bývanie v chalupe. Participanti a participantky zažili počas svojho života 3 a viac rôznych typov bývania. Všetky presuny pobytmi v rodine, v nemocnici alebo v rôznych formách náhradnej starostlivosti sú v životných dráhach spojené aj s mnohými geografickými presunmi v rámci rôznych miest Slovenska.

VZDELÁVANIE A PRÁCA

Podobne ako rodinný život a bývanie aj oblasť vzdelávania je u participantov a participantiek výskumu poznačená viacerými zmenami, ale i neúspechmi spôsobenými najmä problémami v ich kognitívnom vývoji. Výber školy bol zväčša konzultovaný s náhradnými rodičmi. Participanti a participantky majú aj vzhľadom k rôznemu veku rozličné pracovné skúsenosti.

PARTNERSTVO A KAMARÁTSKE VZŤAHY

Téma partnerstva sa spontánne v rozprávaní mladých ľudí vyskytla u dvoch participantiek, pričom je zrejme že v ich životných príbehoch zohrali alebo zohrávajú dôležitú úlohu. Ostatné participantky sa k téme partnerstva vyjadrili až na základe konkrétne položenej otázky, či majú alebo mali nejaký partnerský vzťah. Ich odpovede boli veľmi stručné, skôr vyhýbavé. Je zrejme, že o tejto téme sa nechceli rozprávať či viac ju analyzovať. Táto skutočnosť môže byť odrazom toho, že ide u mladých ľudí o citlivú tému, možno „tabu“ tému, ktorej sa skôr vyhýbajú. V rozprávaniach participantov a participantiek o svojich životných dráhach sa tiež spontánne vyskytuje málo informácií o kamarátoch a kamarátskych vzťahoch. Tie sú skôr spomínané v súvislosti s negatívnymi zážitkami a skúsenosťami. Je zrejme, že časté zmeny v bývaní, mohli zasiahnuť aj oblasť kamarátskych vzťahov a rozvíjania a udržiavania si dlhodobjších priateľstiev.

ODCHOD Z NÁHRADNEJ RODINY A OSAMOSTATNENIE SA MLADÝCH ĽUDÍ

Kľúčovým obdobím v životných dráhach participantov a participantiek výskumu je vek 18 rokov a s tým spojené právne ukončenie náhradnej starostlivosti. Osamostatnenie sa mladých ľudí je pre nich významnou témou. Ukončenie starostlivosti v náhradnej rodine malo u participantov a participantiek výskumu rôzny priebeh a bolo spojené s rôznymi pocitmi: radosti, úľavy, obáv, trápenia. U viacerých sa téma osamostatnenia sa spája so slobodou. Participanti, ktorí svoju budúcnosť plánujú prežiť s náhradnou rodinou, si osamostatnenie nespájajú s odchodom z náhradnej rodiny. O právnom ukončení náhradnej

starostlivosti a osamostatnení sa participant a participantky výskumu s náhradnými rodičmi komunikovali rôznym spôsobom.

SKÚSENOSTI MLADÝCH ĽUDÍ SO SYSTÉMOM POMOCI A PODPORY

V životných dráhach participantov a participantiek nachádzame skúsenosti so systémom podpory a pomoci v rozličných životných situáciách. O systéme mladí ľudia vypovedajú cez osoby - profesionálov a profesionálky, s ktorými sa stretli a príprande riešili svoje problémy (sociálny pracovník, pedagóg, psychológ, vychovávateľ, kurátorka) a cez inštitúcie (úrad, sociálka, Návrat, Úsmev ako dar). V žiadnom životnom príbehu sa nevyskytuje presný názov pracoviska, s ktorým sa všetci mladí ľudia stretli - úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. Systém podpory pre mladých ľudí podľa ich rozprávání nebol vždy prehľadný a zrozumiteľný (kto je kto a kto čo robí a kde ho nájst). Vzhľadom k ich zdravotným a psychickým ťažkostiam sa mnohí kontaktovali s viacerými odborníkmi zo školského a zo sociálneho prostredia. Všetky pestúnske rodiny boli nakontaktované aj na Návrat, je možné predpokladať, že mohli mať odtiaľ odbornú podporu a pomoc – aj dospelí, aj mladí ľudia. Žiadny respondent neuvádza, že by bola jeho pôvodná rodina v kontakte s niekým zo systému pomoci.

PREDSTAVY O BUDÚCNOSTI

Predstavy participantov a participantiek o budúcnosti sú idealistické, ale pozitívne formulované. Plány sa vyťahujú k dokončeniu školy, práci, vlastnej rodine. Napriek negatívnym zážitkom z detstva sa participant a participantky vidia v budúcnosti ako úspešní ľudia. Dvaja participant spájajú svoj život v budúcnosti so svojou biologickou rodinou (bývaním s mamou a so starším bratom), dvaja so svojou náhradnou rodinou – náhradnou mamou. Ostatní plány do budúcnosti nespájajú so svojou pôvodnou alebo náhradnou rodinou.

Odporúčania pre mládežnícku politiku na základe výsledkov výskumu

Vo vzťahu k formovaniu mládežníckej politiky smerujúcej k mladým ľuďom vyrastajúcim v náhradných rodinách považujeme za kľúčové **prepojenie jednotlivých opatrení s Európskymi štandardmi kvality pre pomoc deťom vyrastajúcim mimo vlastnej rodiny a prepojenie na systém sociálnoprávnej ochrany detí v Slovenskej republike**. Z tohto dôvodu je dôležité rozvíjať mládežnícku politiku vo vzťahu k tejto cieľovej skupine vo vzájomnej spolupráci rezortu školstva a rezortu práce, sociálnych vecí a rodiny.

Odporúčania vo vzťahu k práci s mladými ľuďmi v náhradných rodinách:

1. Participant a participantky výskumu nemali spracovanú svoju osobnú životnú históriu. Táto skutočnosť je pritom súčasťou ich osobnej identity a pre ďalší život môže byť kľúčovou. Je preto potrebné podporovať mladých ľudí vyrastajúcich v náhradnej starostlivosti v spracovaní ich **životnej histórie** pod vedením profesionálov/profesionalok. V tejto súvislosti odporúčame podporovať a rozvíjať profesionálne služby v tejto oblasti.

2. Mladých ľudí v náhradných rodinách je nutné **aktívne vyhľadávať**. Nakoľko nemajú dostatočné informácie o systéme pomoci a podpory, nie je možné očakávať, že pomoc, či už preventívnu alebo pri riešení problémov budú sami vyhľadávať.
1. Nakoľko mladí ľudia vyrastajúci v náhradných rodinách nemajú dostatočné informácie o systéme pomoci, navrhujeme vypracovať v spolupráci s deťmi a mladými ľuďmi z náhradných rodín jednoduchú **mapu sociálnej podpory a pomoci** prispôbenú ich reči, v ktorej by našli prehľad o možnostiach pomoci v rôznych životných situáciách počas náhradnej starostlivosti a po jej ukončení.
2. Jednorazová príprava na náhradné rodičovstvo nie je dostatočnou formou prípravy a najmä podpory náhradných rodičov v zvládaní náročných životných situácií sprevádzajúcich náhradné rodičovstvo, ako nevyhnutá sa preto javí **priebežná forma prípravy a podpory náhradných rodičov** v rôznych témach ako je napríklad (dospievanie, biologickí rodičia náhradného dieťaťa, komunikácia s dieťaťom o biologických rodičoch; sexuálna výchova, partnerské vzťahy). Navrhujeme preto podporovať rozvoj ďalšieho vzdelávania a podporných svojpomocných skupín náhradných rodičov a povzbudzovať náhradných rodičov k vyhľadávaniu podpory a pomoci.
3. **Príprave na osamostatnenie** sa mladých ľudí nie je v náhradných rodinách venovaná systematická pozornosť. Téma v niektorých rodinách nie je takmer vôbec analyzovaná, náhradní rodičia pravdepodobne pristupujú k tejto téme skôr intuitívne. Z tohto dôvodu považujeme za dôležité venovať osobitú pozornosť príprave/vzdelávaniu náhradných rodičov v tejto téme. Nevyhnutné je posilňovať povedomie náhradných rodičov o možnostiach riešenia situácie mladých ľudí po právnom ukončení náhradnej starostlivosti a o ich možných pozíciách a rolách v procese osamostatňovania sa mladých ľudí aj v ich samostatnom živote mimo náhradnej rodiny.
4. Po osamostatnení sa mladých ľudí je miera aj forma podpory a pomoci náhradných rodičov veľmi rôzna. Systém pomoci po odchode mladých ľudí z náhradnej starostlivosti neposkytuje v podstate takmer žiadnu podporu. Okrem sociálnych pracovníkov a pracovníčok na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny (praktická možnosť podpory je v súvislosti s vysokým počtom klientov a klientiek veľmi obmedzená) poskytujú pomoc najmä mimovládne organizácie (Návrat, Úsmev ako dar). Ponuka tejto služby je však aj zo strany týchto subjektov značne limitovaná. Mladí ľudia v procese osamostatňovania pritom potrebujú pomoc a podporu praktickú (financie, bývanie, zamestnanie), ale aj emocionálnu, psychickú a sociálnu. Náhradné rodiny sú schopné poskytnúť túto podporu len v niektorých prípadoch. V tejto súvislosti preto odporúčame **podporovať rozvoj mentoringových programov pre mladých ľudí v náhradných rodinách**. Mentor/mentorka by poskytoval/poskytovala na základe vzťahu dôvery a princípe kamarátstva v procese pred, počas i po ukončení náhradnej starostlivosti, respektíve v procese osamostatnenia sa mladých ľudí podporu, pomoc a sprevádzanie v tomto zložitom životnom období.

5. ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ARCHEROVÁ, C.: Dítě v náhradní rodině. Praha: Portál, 2001, 70s. ISBN 80-7178-578-4.
- BAKOŠOVÁ, Z.: Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: Vyd. Lorca, 2006, 141 s. ISBN 80-968437-5-3
- BELKOVÁ, V.: Príprava sociálnych pedagógov v oblasti transformácie ústavnej náhradnej starostlivosti. In: BAKOŠOVÁ, Z. (ed.): Sociálny pedagóg. Bratislava: UK, 2006, 120 s. ISBN 80-223-2205-9
- BELKOVÁ, V. – HUDECOVÁ, A.: Pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov a sociálnych pedagógov na prácu s deťmi vyrastajúcimi mimo vlastnej rodiny. In: PAPŠO, P. (ed.): Mosty k rodine – zborník. Banská Bystrica: SPDDD Úsmev ako dar, 2006. ISBN 80-969616-0-8
- BRABENEC, F.: Rozvíjení náhradní rodinné péče. In: Sociálna politika. 1979, č. 6, s. 127-128.
- DOBSON, J.: Rodičovství chce odvahy. Praha: Návrat domu, 1985, 189 s. ISBN 8085495-45-7.
- Dohovor o ochrane detí v spolupráci pri medzištátnych osvojeniach č. 380/2001 Z.z. In: Zbierka zákonov č.380/2001, časť. 153, z 1.10.2001.
- DUNOVSKÝ, J.: Sociální pediatrie. Vybrané kapitoly. Praha: Grada, 1999, 248s. ISBN 80-7169-254-9.
- HELUS, Z.: Ohrožení a možnosti vývoje dítěte v naší době- výzvy pro primární pedagogiku. 1999. In: Univerzitní vzdělávání učitelu primární školy na prelomu století. Sborník vybraných referátů z vědecké konference Praha, 14. –15. září 1998. PF KU Praha: 1999, s.318 ISBN 80-86039-76-5.
- HRDLIČKOVÁ, V.: Vznik a vývoj mezinárodní organizace pro výchovu mimo vlastní rodinu. In: Vychovatel. 1996, č. 9-10, s.13-16.
- HRONCOVÁ, J.- HUDECOVÁ, A.- MATULAYOVÁ, T.: Sociálna pedagogika a sociálna práca. Banská Bystrica: PF UMB. 2001, 300s. ISBN 808055-476-5.
- HUDECOVÁ, A.- BELKOVÁ, V.: Náhradná starostlivosť – aktuálne problémy a perspektívy. Banská Bystrica: PF UMB, 2008, 182 s. ISBN 978-80-8083-615-3
- KICZKOVÁ, Z., KACHNIČOVÁ, B., FURJELOVÁ, A., TESÁKOVÁ J., BOTÍKOVÁ, M.: Pamäť žien. Iris, Bratislava: 2006.
- KOLUCHOVÁ, J.: Diagnostika a reparabilita psychické deprivace. Olomouc, pedagogická fakulta UP, 1988.
- KOMÁRIK, E.: Pedagogika sociálne a emocionálne narušených. Bratislava: UK, 1998, 192 s. ISBN 80-223-1289-4
- KONSTANJEVCOVÁ, J.: Organizovanie náhradnej rodinnej výchovy okresnými a krajskými úradmi. In: Práca a sociálna politika. 1996, č.10, s.6.
- KOVAŘÍK, J.: Pěstúnska starostlivosť. Bratislava : VÚPSV, 1991, 53 s. ISBN 80-7138-047-4.
- KOVAŘÍK, J.: Výhledy profesionální pěstounské péče v České republice. In: Sborník z přednášek ze 6. konferencie o náhradní rodinné péči. Praha: 1999
- KOVAŘÍK, J.: Některé osobnostní charakteristiky pěstounu ve zvláštních zařízeních pro výkon pěstounské péče. 1982. In: Náhradní rodinná péče. Sborník z 2. konference. Praha, MPSV ČSR 1982.
- KOZOŇ, A.: Problém odchodu mladých lidí z dětských domovů. In: Mládež a společnost, roč. 6, 2000, č. 3
- KUBIČKOVÁ, G.: Náhradná rodinná výchova detí. Bratislava :Práca, 1990,41 s.
- LANGMEIER, J. - MATĚJČEK, Z.: Psychická deprivace v dětství. Praha : Avicenum, 1968.383 s.
- MARDIAKOVÁ, Z.: Výstup z pracovného stretnutia zástupcov CPPS,OÚ,KÚ a dětských domovů. In: Práca a sociálna politika. 2001, č.9, s.7-8.
- MARHOUNOVÁ, J.: O kamení. In: Deti a my. 1995, č 5, s.22-24.
- MATEJ, V. a kol.: Profesionální rodič, alebo guľatá kocka. Bratislava: Návrat, 2000, 57 s. ISBN 80-967908-1-1
- MATĚJČEK, Z.: Otázky identity dítěte v náhradní rodinné péči. In: Náhradní rodinná péče. Praha, MPSV ČSR 1982, s. 133141.
- MATĚJČEK, Z. a kol.: Náhradní rodinná péče. Praha : Portál, 1999, 184 s. ISBN 80-7178-304-8.
- MATĚJČEK, Z. - DYTRYCH, Z.: Jak a proč nás trápí děti. Praha: Grada, 1997, 192 s. ISBN 807169-587-4.

- MATĚJČEK, Z. - KOLUCHOVÁ, J. - BUBLEOVÁ, V. - KOVAŘÍK, J. - BENEŠOVÁ, L.: Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál. 2002, 152 s. ISBN 807178-637-3.
- MIKLOŠKO, J. – KOVÁCS, K.: Aby každé dieťa malo rodinu. In: Mládež a spoločnosť, roč. 6, 2000, č. 3
- MRÁZKOVÁ, A. - KOVAŘÍK, J.: Výhledy profesionální pěstounské péče v České republice. In: Sborník přednášek z 6 konference o náhradní rodinné péči. Praha: 1999, s. 175 ISBN 80-85529-66-1
- PAPŠO, P.: Potreba mužského a ženského identifikačného vzoru pri výchove a socializácii detí v ústavnej starostlivosti. In: MACHÁČEK, L. (ed.): Gender – rod v pedagogickom výskume a praxi. Trnava: UCM, 2006, 199 s. ISBN 80-89220-39-8
- PÁVEK, F.: Zákon rodičům a dětem. Praha: SPN, 1989, s. 190.
- Pedagogická encyklopédia Slovenska I A – O. 1984. Bratislava: Veda, 1984, 742s.
- PELIKÁN, J.: Základy empirického výzkumu pedagogických jevu. Praha: Karolinum nakladatelství UK, 1998, 270 s. ISBN 80-7184-569-8.
- ROHÁČEK, M - MATEJ, V.: Hľadáme rodičov. Bratislava: OZN, 1996, 21 s. ISBN 80-967655-3-1.
- SCHMIDTOVÁ, E.: Listy nielen o adopcii. Martin: Osveta. 1990, 256 s. ISBN 80-217-0150-1.
- SCHOOLER, J., E.: Adopcia vzťah založený na sľube. Bratislava: Návrat domov, 1999. 260 s. ISBN 80-967954-2-2.
- ŠKOVIERA, A.: Dilemata náhradní výchovy. Praha: Portál, 2007, 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5